

**LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt XI / Volume XI
Sayı II / Issue II
Aralık 2020 / December 2020

**EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

The Impact of International Aid on Economic Growth of Afghanistan
Uluslararası Yardımların Afganistan'ın Ekonomik Büyümesine Etkisi99-114

Savaş Çevik, Abdul Hasib Amanat

Basın Kuruluşlarında Sahiplik Yapısı ve Misyon-Vizyon İlişkisi: Türkiye’de Yayımlanan Ulusal Gazeteler Üzerine Bir Analiz
Ownership Structure and Mission-Vision Relationship in Press Organizations: An Analysis on the National Newspapers Published in Turkey.....115-134

Emet Gürel, Büşra Çetin

Kamu Öğretmenlerinin Performans Değerlendirmeye ve Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma
A Research on Determining Attitudes of the Public Teachers to the Performance Evaluation and Performance Evaluation Regulation Draft135-169

Tekin Kaplan, Rıza Demir

Değerlendirme Makalesi / Review Article

Arap Baharı ve Sonrasında ABD’nin Libya Politikası
U.S.A.’s Libya Policy in the Arab Spring and its Aftermath.....170-189

Ömer Fatih Özkan

**LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Cilt XI / Volume XI
Sayı II / Issue II
Aralık 2020 / December 2020

Sahibi / Owner

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ / EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE

Editör / Editor

Prof. Dr. Harun Şeşen

Yardımcı Editör / Vice Editor

Doç. Dr. Ali Dayıoğlu

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL

Prof. Dr. Carolina SMOCHINA

Doç. Dr. Derviş KIRIKKALELİ

Doç. Dr. Zihniye OKRAY

Doç. Dr. Elif Asude TUNCA

Doç. Dr. Ebru OĞURLU

Doç. Dr. Gözde İnal CAVLAN

Yrd. Doç. Dr. Fehiman EMİNER

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Akif TABAK (Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Prof. Dr. Belkıs TARHAN (Lefke Avrupa Üniversitesi)

Prof. Dr. Cem TANOVA (Doğu Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih ÇETİN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN (Lefke Avrupa Üniversitesi)

Prof. Dr. H. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Himmet KARADAL (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Prof. Dr. Hulusi Cenk SÖZEN (Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim S. MERT (Antalya Bilim Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat DEMİR (Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa SAĞSAN (Yakın Doğu Üniversitesi)

Prof. Dr. Nuri ERİŞGİN (Lefke Avrupa Üniversitesi)

Prof. Dr. Saadettin YILDIZ (Lefke Avrupa Üniversitesi)

Prof. Dr. Serhat BURMAOĞLU (Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. Alper ÖZÜN (Oxford Üniversitesi)

Doç. Dr. Elif ŞEŞEN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Emine TAHSİN (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakan GÜNEŞ (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. İhsan TAYHANİ (Lefke Avrupa Üniversitesi)

Kapak Tasarımı / Cover
Bülent BİLGİN

Yazışma Adresi / Correspondance
Lefke Avrupa Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Gemikonağı – Lefke
KKTC

European University of Lefke
Journal of Social Sciences
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Gemikonağı – Lefke – TRNC
Mersin 10 TURKEY
İletişim / Contacts
+ 90 392 660 20 00
jss@eul.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/euljss>
<http://en.lau.edu.tr/euljss/>

ISSN: 1309 – 2294
e-ISSN: 2148 – 8169

LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi iki hakemli bir dergidir / EUL Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed journal.

Sosyal Bilimler Dergisi EBSCOhost, ROAD ve SOBIAD tarafından indekslenmektedir / EUL Journal of Social Sciences is indexed in EBSCOhost, ROAD and SOBIAD.

Subscriptions / Abonelik

Yıllık 50 TL olan abonelik bedeli İş Bankası LAÜ Şubesi 6806199 numaralı, Lefke Avrupa Üniversitesi hesabına yatırıldıktan sonra adres bilgisi dergimize iletilmelidir / Subscribers are required to notify us after depositing an annual fee of 50 TL to the following bank account: İş Bank LAÜ Branch, account number 6806199, account owner European University of Lefke.
(IBAN: TR27 0006 4000 0016 8060 0001 99)

UYARI

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiçbir bölümü, LAÜ'den alınmış yazılı izin olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yöntemle yeniden üretilemez ve dağıtılamaz. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisinde ileri sürülen görüşler ve ifadeler tamamen yazarlara aittir. Dergide yayınlanmış olması, bu görüş ve ifadelerin editör veya LAÜ tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

DISCLAIMER

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced and disseminated in any means without the prior written permission of the EUL. Statements and opinions appearing in the EUL Journal of Social Sciences are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, advisors or referees of the journal, or the EUL.

THE IMPACT OF INTERNATIONAL AID ON ECONOMIC GROWTH OF AFGHANISTAN

ULUSLARARASI YARDIMLARIN AFGANİSTAN'IN EKONOMİK BÜYÜMESİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Savaş ÇEVİK
Selçuk University
Department of Economics
scevik@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0730-0746

Abdul Hasib AMANAT
Selçuk University
Department of Economics- Master Student
hasib.amanat@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2679-3075

Received 02 July 2020 - Accepted 06 October 2020
Gönderim 02 Temmuz 2020 - Kabul 06 Ekim 2020

Abstract: *Although foreign countries and international organizations have provided 73 billion dollars to this day and Afghanistan has plentiful natural resources, Afghanistan is still one of the impoverished countries in the world. This fact leads to a question: Does foreign aid boost Afghanistan's economic development? This paper aims to examine the impact of Official Development Assistance (ODA) on the Gross Domestic Products (GDP) of Afghanistan to find out whether ODA has led to economic growth in Afghanistan or not? We have analyzed the impact of international aids on the real GDP of Afghanistan by using Johansen's Cointegration test and Fully Modified Least Squares (FMOLS) model with data from 1984 to 2017 for 34 years. The result has revealed that official development assistance has a positive long-run impact on GDP of Afghanistan, as one percentage change in ODA leads to an increase of 0.32% in GDP in the long run.*

Keywords: *official development assistance, international aid, foreign aid, economic development, Afghanistan.*

Özet: *Afganistan yabancı ülkelerden ve uluslararası örgütlerden bugüne kadar 73 milyar dolardan fazla yardım almış ve doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke olmakla birlikte hala dünyanın yoksul ülkelerinden biri. Bu olgu önemli bir soruyu gündeme getiriyor: Dış yardım Afganistan'ın ekonomik kalkınmasına katkı sağlıyor mu? Bu çalışma, resmi kalkınma yardımlarının (ODA) Afganistan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYH) üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada uluslararası yardımların Afganistan'ın reel GSYH'sine etkisi, 1984'ten 2017'ye 34 yıllık veriye dayanarak Johansen'in Eşbütünleşme testi ve Tamamen Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) modeli aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuçlar, resmi kalkınma yardımlarının Afganistan GSYH'si üzerinde olumlu bir uzun vadeli etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Resmi kalkınma yardımlarında yüzde 1'lik değişim uzun vadede kişi başına GSYH'de %0,32'lik bir artışa yol açmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *resmi kalkınma yardımları, uluslararası yardımlar, yabancı yardımlar, ekonomik kalkınma, Afganistan.*

INTRODUCTION

The total budget of the Afghanistan government is almost \$7 billion in the year 2017 and international aid is covering almost 70% of Afghanistan's national budget (Cooper, 2018). While the international community especially the U.S. is providing billions of aids to Afghanistan since 2001, almost \$127 billion is spent on Afghanistan reconstruction and \$750 billion on U.S. military operations. Keeping this in mind that 40% of Afghanistan citizens are unemployed, more than 55% of people live under the poverty line and 70% of people don't have access to electricity around the country, besides Afghanistan is a country that has almost 3 trillion-dollars' worth of natural resources that are not extracted yet (Zazai, 2018). The fact that economic and social underdevelopment despite the huge amount of international aids raises a question: Does international aid work in the economic development of Afghanistan? In this study, we have explored the reasons behind this phenomenon to see if Official Development Assistance (ODA) resulted in the economic growth of Afghanistan or not and to discuss solutions for the efficient and effective use of ODA in Afghanistan (Zazai, 2018).

Foreign aid is the transfer of goods, services, and capital (grants or concessional credits) from an international organization such as the United Nation, World Food Program, the World Bank agencies, or developed countries to the aid needed or aid recipient countries for the sake of helping those countries which are facing or had faced natural disasters or other problems, those aids can be in different forms such as military aids, humanitarian aids, and others (Williams, 2015).

The ODA is the most common type of international aid which is defined as “government aid that promotes and specifically targets the economic development and welfare of developing countries” (OECD, 2019). As per Williams (2015), ODA is provided to fight poverty and enhance development, those aids are varied for instance in grants shapes as well as provides supports through the international non-profit organizations like IMF, UNICEF, etc. The reasons developed countries provide that assistance to developing or least developed countries are; to protect their land from outside terror activities or to keep peace in their countries and for maintaining good diplomatic relationships with those countries and to have allies in the region for having their support in time or requirement plus to form their army bases in those countries and sell them their exports, spread their language, religion and cultural, furthermore, every foreign aid program has its purpose and design to achieve several of those purposes.

The scheme of foreign aid has increased with the World War II with the name of Dwarfed Prewar Assistance. As this program was applied by the former western colonial powers to their colonial countries or in modern history, the rivalry of the United States and the Soviet Union during the Cold war felt obliged to use foreign aid as a weapon to gain diplomatic advantages, for instance, we could mention the Marshall Plan in 1947 which is applied by the US to help Turkey and Greece to stop spreading communism in the region.

In the aftermath of the collapse of the Soviet Union, the stand and purpose of the US and European Union have changed toward assisting poor countries for economic development and to combat natural disasters HIV/AIDS spreading, moreover, it's used for monitoring judicial, the election process, promoting democracy and holding

from those countries which are resisting from such reforms (Williams, 2015). “Official development assistance is official aid delivered by governments and official agencies in the 23 countries that are members of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Development Assistance Committee (DAC) plus the European Commission. The DAC has strict qualifying criteria focused around two key principals: the primary objective must be the welfare and economic development of developing countries; and assistance must be concessional either through the provision of grants or soft loans” (Development Initiatives, 2012).

As per a report to U.S congress regarding the total amount of aids to Afghanistan until the end of 2014 by SIGAR (2015) that illustrate the amount of \$104 billion has paid for the reconstruction of Afghanistan this amount does not include other donors, who donated billions of dollar which international donors paid amount to Afghanistan, considering the inflation these funds are more than the USA disbursed during the Second World War for the building of 16 European countries under the Marshall Plan, However, due to the high corruption in Afghanistan government, these official development assistances have unexploited or have not used properly. Based on the IMF (2018) report, Afghanistan is considered among the poorest countries in the world, as it ranked 183rd out of 192 countries, and the per capita income of a person is 663\$ in a year keeping in mind the huge amount of \$104 billion ODA spent in Afghanistan.

In response to the above, SIGAR reports the Finance Minister Dr. Omar Zakhilwal of the Islamic Republic of Afghanistan responded that "In total Afghanistan received 60 billion US dollar and out of that amount just 8 to 9 billion USD has given to Afghanistan government to be used and remaining is either spent or transferred to outside of Afghanistan by donor countries from Afghanistan". He furthermore added, "We have several times requested the donating countries to provide at least 50% of donations to Afghanistan government, and we are giving a full report on spending these amounts on long and short term projects" (Jalalzai, 2013).

In another report of BBC (2014), the economy minister of Afghanistan government, Mr. Abdul Hadi Arghandiwal said that “The assistance amount of \$104 billion is not true, saying that \$73 billion has been donated to Afghanistan so far, with only 17% being provided to the Afghan government”. He considers the international community to be the cause of corruption in Afghanistan and says that all the budget used by the Afghan government is accountable and that it is very difficult to account for cases where the Afghan government has no control over budget spending by foreigners. Mr. Arghandiwal declared that “The 82% of these aids are spent out of national budget by foreigners themselves that means the Afghan government does not have control and cannot be accountable about that amount, that is why at the Tokyo conference, the Afghan government insisted that at least 50% of aid should be spent through the Afghan government and its national budget”.

As it is mentioned above the enormous amount of official development assistance provided to Afghanistan, grounded on the World Bank data from 2002-2017 the amount of \$73 billion is disbursed to Afghanistan, nevertheless, Afghanistan is still

one of the most deprived countries in the world while having an immense amount of natural resources in the region.

Looking at all this data, this research is going to find out, does ODA has a positive effect on GDP in the long run, what are the main problems in ODA spending in Afghanistan? We econometrically study the first question by the data from 1984 to 2017 for 34 years. The second question is discussed based on the empirical finding of this paper and the literature related.

The rest of the paper is organized as follows. The next section presents the literature review. Section three explains the data and methodology for empirical analysis. It is then followed by the results of econometric analysis. The final section concludes.

1. LITERATURE REVIEW

The impact of foreign aids on the economic development of recipient countries has recently been researched in the context of underdeveloped countries. In a case study by Mallik (2008), regarding the impact of ODA on the economic growth of six poorest African countries, the result shows that despite providing \$1 trillion during 35 years to these countries the ODA has no significant effect on the economic growth of these countries. The result demonstrates that there is no significant impact of ODA on GDP per capita income of five out of the six countries in the short and long run it is to mention that the only positively affected country was Niger. These findings give the impression to indicate the long-run negative effect of ODA or foreign aid on the living standards of mentioned six African countries (Mallik, 2008). Humayoon (2015) analyzed the comparative effect of ODA on the GDP of South Korea and Afghanistan. This paper expresses that GDP has positively affected by ODA in Korea for instance with a 1% increase in ODA, GDP was impacted by 4% and the reasons behind such effective results were policies and minor corruption in government institutions, although it has an inverse impact in Afghanistan.

Gitaru (2015) has investigated the effect of ODA on economic growth and development in Kenya. The research findings show that there is the existence of the positive effect of international aid on the economy of Kenya, for instance, a percent of international aid in the previous year made a four percent rise in GDP of the current year which is a significant increase in GDP of Kenya. It is to mention that these aids are effectively and efficiently used for the development of infrastructure and productive projects where the gross domestic product is the effect and has trickled down after a previous year of investments. This research recommends that strong reforms in the institutions to encounter the existence of broad corruption and improving the good governance plus effectively and efficiently usage of international aid with the monitoring of donor countries for avoiding misappropriations of aids that could lead foreign aids to economic growth and development in aid recipient countries.

In a research paper by Siddique *et al.*, (2017: 34-37), the relationship among foreign aid and economic growth in East and South Asian countries have been investigated from 1995 to 2013 by using panel data and dynamic panel estimation method. The result shows that there is a significant and robust impact of foreign aid

in promoting economic growth. The research article suggests that aids should be used for development purposes and aids are related to the policies of the country. Moreira (2005: 25-49) describes that some works of literature regarding the impact or effectiveness of foreign aid role on the economic growth of developing countries, in the micro aspect, foreign aid has always been contributed positively to economic growth, although in long run it has several different impacts positive, negative, or even nonexistent impact in terms of statistics. As the researcher has conducted panel data research on the impact of foreign aid on economic growth in the short and long run for 48 developing countries during 1970-1998 and the result shows that foreign aid has a positive impact in the short and long run on the economic growth of these countries. However, aid has less impact in the short-run than in long run on economic growth.

Adebayo *et al.* (2020) has examined the foreign aid and economic growth impacts in Nigeria by using two gap framework based on ARDL, FMOLS, and DOLS models. The result shows that in the long run, gross capital formation, domestic savings, and foreign aid have a positive impact on economic growth and in the short run all the independent variables have significant and positive impacts on the economic growth in Nigeria (Adebayo *et al.*, 2020).

In an assessment of international aid to Afghanistan, Fayeze (2012) elaborates that with the billions of dollars of aid from international donors to Afghanistan since 2002, the economic situation of Afghanistan has not improved, from the living standard of the people to other factors like 30% of the total population still lives under the poverty line. The unemployment rate in the economy is as high as 40% (in a labor force of around six million). The infant mortality rate is high, with one in five children dying before the age of five. The maternal mortality rate is among the highest in the world, and overall life expectancy is only 45 years. This case study expresses that the international aid program was not such an efficient way and the non-existence of policies and corrupt government institutions are the factors that did not result in economic development but rather to make Afghanistan an import oriented country and international aid-dependent country. A paper regarding assessments of ODA to Africa by Ali *et al.*, (1999) suggests that there should be three important factors to be considered in ODA flowing to recipient countries. First, the scheme of ODA flow should be through an official channel, second, the main purpose of ODA should be economic growth and development and welfare of the people, third, ODA flow should be on concessional terms or at least 25% on loan from the total amount.

A study by Yiew and Lau (2018) that investigates the impact of ODA on the economic development of 95 developing countries by controlling estimates against foreign direct investment and population. The results demonstrate that the ODA has a U-shape effect on GDP that means in the short term it negatively effects on the GDP but after some time it is positively affecting the GDP of developing countries and it is to express that foreign direct investment and population are playing a vital role in the high or low result of ODA. In another paper on the effect of ODA on the economic development of Cameroon from 1960 to 2013, it has revealed that the ODA has a negative effect on economic growth (Tendongho, 2016).

A study that tracks the flow of aid to the countries suffering from armed conflict shows that ODA is not sufficiently used for economic development or achieving the minimum preplanned economic goals, especially in the health sector although these countries are heavily reliant on international aids (Patel *et al.*, 2010). In another study by Beenstock (2002) examining the factors affecting the annual increase or decrease in the amount of ODA to developing countries based on the multiple-regression method, the result shows that GDP is more important, besides per capita income, unemployment, political factors, and other macroeconomic factors play a vital role in disbursement aids to deprived countries.

Vietnam is considered a rapidly growing Asian country that has achieved middle-income status in 2009. There are many reasons behind its rapidly growing economy and one of the most important among other factors is the efficient and effective use of ODA. ODA provided mostly by Asian Development Bank, World Bank, and Japan for more than a decade made it possible that this country becomes one of the fast-growing Asian countries (Feasel, 2013).

The results of research (Boone, 1995) that has assessed the effect of international aid on economic/political regimes of 96 aid-recipient countries show that international aid neither lead to economic growth and investment in the economy nor it benefits the poor as predicted, although it enlarged the size of governments. In a study of Hansen and Tarp (2001) performed on 56 countries on the relationship between ODA and growth in real gross domestic product per capita, the results reveal that there is a high chance that ODA lead to rises in growth rate, and this outcome is not restricted to good policy but there is decreasing return on ODA in different countries. Minoiu and Reddy (2009) divide ODA into developing and non-developing ODA and examine the effect of ODA on the economy of developing countries. The result shows that the assistance which is taken place for development purpose has a significant effect on economic growth and development in developing countries.

Table 1: The Literature Summary

Author	Sample	Findings
Boone (1995)	96 Aid recipient countries	The international aid neither leads to economic growth nor it benefits the poor as predicted, rather it enlarges the size of governments.
Ali <i>et al.</i> (1999)	Aid recipient countries	The scheme of ODA flow should be through an official channel, and, the main purpose of ODA should be economic growth.
Hansen and Tarp (2001)	56 Developing countries	ODA leads to rises in growth rate, but there is a decreasing return on ODA in different countries.
Beenstock (2002)	Aid recipient countries	the ODA amount is affected by GDP, besides per capita income, unemployment, political factors, and other macroeconomic factors.
Moreira (2005)	48 developing countries over 1970-199	A positive impact of foreign aid on the economic growth in the short and long run
Moss (2006)	Sub-Saharan African countries	There is a negative relationship between foreign aid and good governance.
Mallik (2008)	Niger and 5 other poorest African	There is no significant impact of the ODA on GDP per capita income, except for Niger.

	countries	
Minoiu and Reddy (2009)	Developing countries	Aid for development has a significant effect on economic growth/development.
Patel <i>et al.</i> (2010)	Countries suffering from armed conflict	The ODA is not sufficiently used for economic development or achieving the minimum preplanned economic goals.
Fayez (2012)	Afghanistan	The main reasons for the aids' inefficiency in Afghanistan are the non-existence of policies and corrupt government institutions.
Feasel (2013)	Vietnam	The efficient and effective use of ODA is one of the most important among other factors behind Vietnam's rapidly growing economy.
Gitaru (2015)	Kenya	The positive effect of international aid on the GDP.
Humayoon (2015)	South Korea	GDP has been positively affected by ODA in Korea.
Tendongho (2016)	Cameroon over 1960 - 2013	ODA has a negative effect on economic growth.
Kaur and Sitlhou (2017)	Aid recipient countries	The ODA distribution to the deprived citizens is also considered vital in good governance.
Siddique <i>et al.</i> (2017)	East and South Asian countries over 1995-2013	A robust impact of foreign aid in promoting economic growth.
Yiew and Lau (2018)	95 Developing countries	In the short term, ODA negatively affects the GDP however, in long term, it is positively affecting the GDP.
Adebayo <i>et al.</i> (2020)	Nigeria	In the long run, gross capital formation, domestic savings, and foreign aid have a positive impact on economic growth.

Despite receiving enormous foreign aids for over 50 years and having abundant natural resources, Cameroon is still considered as developing countries. With this motivation, Tendongho (2016) has examined the impact of foreign aid on the economic growth of Cameroon. The time-series data from 1960-2013 by using the Vector Autoregression Model and keeping in mind the effectiveness of increasing or decreasing aids on economic growth has been investigated. Consequently, the results showed that there is a negative relationship between foreign aid and economic growth for the mentioned period in Cameroon and there is no evidence that says with an increasing amount of aid economic growth is positivity impacted.

Besides the above literature regarding the impact of ODA on economic growth, the impact could be considered the institutional quality of aid-recipient county. Thus, some studies focus on good governance in aid-recipient countries in examining the impact of ODA. In this context, Kaur and Sitlhou (2017) have studied the relationship between ODA and good governance, and the results show that the ODA distribution to the deprived citizens is also considered vital in good governance, besides transparency, people's participation, accountability, effective and efficient institutions. Annually developing countries receive \$180 billion although there is still the existence of corruption, gender inequality, unequal distribution of health, illiteracy, and segregation of deprived people from receiving ODA. Kaur and Sitlhou (2017) suggest that if donor countries want economic growth in ODA recipient countries they need to follow certain methods for ensuring effective usage of ODA, otherwise this scheme would not result in economic growth in those countries.

Another study by Moss (2006) conducted on sub-Saharan African countries assessing the reliance on the foreign aid and its' relationship with good governance shows that there is the existence of a negative relationship between foreign aid and good governance, for instance, those governments that receive a huge amount of foreign aid don't consider themselves accountable for their citizens and don't provide good services for their countrymen because receiving foreign aids, besides that the governments don't invest ODA in effective and efficient ways which could result in improving governmental institutions (Moss, 2006).

The discussion of the inflow of millions of international aids to Afghanistan has continued but there are no or less empirical researches that provide comprehensive information on ODA's impact of the economic performance of Afghanistan or not. Or what are the main problems Afghanistan and donor countries facing in spending of ODA in Afghanistan? To find relevant answers to these questions we would use an inclusive empirical method and facts regarding ODA suggested in the literature and cases. Depend on these, we will provide suggestions and recommendations regarding the most appropriate ways of spending ODA in Afghanistan.

Consequently, the objectives of this research are to find out the impact of official development assistance on the economic growth of Afghanistan and to discuss the important factors for efficient usage of official development assistance in Afghanistan depending on experiences from other developing countries.

2. DATA AND METHODOLOGY

According to the earliest models developed by Chenery and Strout (1966), in economies that have a high supply of labor, economic growth is a problem due to three gaps as saving gap, trade balance gap, and fiscal gap. Taking into account these gaps, the capital needed to empower the economic growth could be completed through ODA.

Mallik (2008) expressed that commonly utmost poor countries are not able to make investment or expenditure in their countries due to an insufficient amount of savings. Therefore, the mentioned countries need foreign aid that can be invested in different projects and sectors of countries. The fiscal gap was first explicitly modeled by Bacha (1990) and Taylor (1990). Depending on this approach and empirical literature, we adopt the following functional relation:

$$\ln RGDP_t = f(\ln NODA_t)$$

Where $\ln RGDP_t$ is the natural log of real GDP (USD) at time t and $\ln NODA_t$ is ODA (official development assistance) as a percentage of nominal GDP at time t .

The empirical strategy is as followed: firstly, descriptive statistics and correlations would be examined and after that, Augmented Dickey-Fuller Unit Root tests for each series would be performed. Secondly, the number of optimal lag length criteria by using VAR lag length criteria would be determined. After that VAR stability test, cointegration among variables and causality would be examined through Johansen's Cointegration and VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests.

For finding out the stability of our model, the Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test and CUSUM test would be executed. Lastly, the long-run relationship among variables would be analyzed through the Fully Modified Least Squares (FMOLS) Method.

The data regarding this research is taken from different sources, the GDP data is taken from Country Economy (2020) and World Development Indicators of the World Bank (2020). The ODA data are also taken from the World Bank (2020). The dataset consists of 34 yearly observations to 2017 from 1984.

3. EMPIRICAL RESULTS

The descriptive statistics are shown in Table 1 below.

Table 2: The Descriptive Statistics

	GDP	NODA
Mean	3.75	2.75
Median	3.55	2.66
Maximum	4.31	3.84
Minimum	3.33	0.28
Standard Deviation	0.35	0.94
Sum	127.66	93.33
Sum Square Deviation	3.92	29.22
Observations	34	34

Descriptive statistics of variables are presented in Table 2. Table 3 presents the covariance analysis test to see the correlation between GDP and NODA.

Table 3: Covariance Analysis: Ordinary

	GDP	NODA
GDP	1.00	
NODA	0.78	1.00
	0.00	-----

According to the result of covariance analysis, there is the existence of a strong correlation between variables as we can see the correlation is more than 60 percent which is 78 percent and it shows that the relationship between our variables is significant and strong.

Table 4: Unit Root Test for the Variables

Augmented Dicky Fuller Unit Root Test of Variables			
Variables	t-Statistics	Prob.*	Stationarity level
LGDP	-6.42	0.00	I(1)**
LODA	-8.37	0.00	I(1)**
***, **, * indicates the 1%, 5%, and 10% levels respectively. Null Hypothesis: there is the unit root; Alternative Hypothesis: There is no unit root			

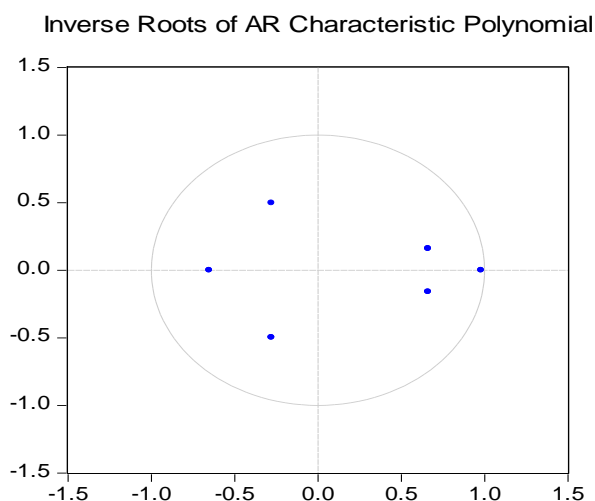
As per the ADF unit root test, it is observed that our variables are stationary at the first difference and significant in 5%, therefore, all variables are integrated of order 1 [I (1)].

Table 5 presents the lag order selections for the VAR estimation by depending on various the optimal lag selection criteria.

Table 5: VAR Lag Order

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-20.81	NA	0.02	1.47	1.56	1.50
1	42.18	113.80*	0.00	-2.33	-2.06*	-2.24*
2	45.10	4.90	0.00	-2.27	-1.80	-2.11
3	50.95	9.06	0.00*	-2.38*	-1.74	-2.17

Based on the AIC method, the third lag length was selected. Depending on these, for determination of stability of the model, the VAR stability test would be executed and then we will test if our variables are cointegrated or not in the long run.

Graph 1: VAR Stability

Based on the above VAR stability test analysis it is clear in the above graph that no point lies outside the circle and it is concluded that the VAR model is stable and cointegration test could be performed.

Table 6: Johansen Cointegration Test

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized		Trace	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.45	19.20	15.50	0.01
At most 1	0.05	1.44	3.84	0.23
1 Cointegrating Equation(s):		Log-likelihood	55.48	
Normalized co-integrating coefficients (standard error in parentheses)				
GDP	NODA			
1.000000	-0.77			
	(0.10)			

Founded on the above Johansen Cointegration test result that the probability value is 5% it is expressed that the result is statistically significant besides if the trace statistics value is more than the critical value that is also confirming the robustness of the result, thus, we can reject the null hypothesis and accept the alternative hypothesis. Consequently, it is concluded that the model is cointegrated and all variables are moving together in long run.

For finding out if variables are Granger-cause each other or not, the VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Test was performed.

Table 7: VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: GDP			
Excluded	Chi-sq	Df	Prob.
NODA	11.88	3	0.008
All	11.88	3	0.008
Dependent variable: NODA			
Excluded	Chi-sq	Df	Prob.
GDP	31.90	3	0.000
All	31.90	3	0.000

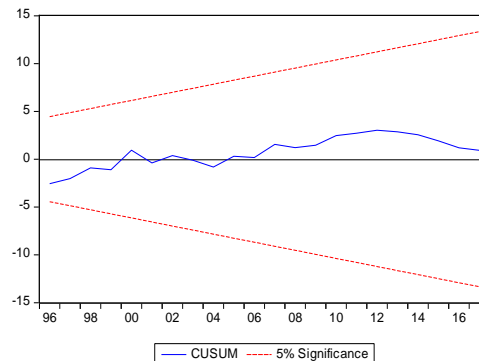
As per the VAR Granger Causality test and the probability value of 5% it is expressed that NODA granger cause of GDP and GDP granger cause of NODA and conclude that variables have a causal relationship with each other and the result is statistically significant.

For discovering if there is a serial correlation among our variables we would perform the Breusch-Godfrey serial correlation LM test.

Table 8. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test

F-statistic	2.05	Prob. F(3,19)	0.14
Obs*R-squared	7.33	Prob. Chi-Square(3)	0.06

Based on the above residual diagnoses LM serial correlation test it is observed that the probability value is more than 5% thus we can express that there is no serial correlation, thus the null hypothesis cannot be rejected, and conclude the non-availability of serial correlation among variables.

Graph 2: CUSUM Test

As per the above the CUSUM test with a significant level of 5%, we can observe that the model is dynamically stable and it is observed that the blue line is not crossing the red line boundaries, therefore, it can be expressed that our model is stable and acceptable.

We performed the Fully Modified Least Squares (FMOLS) test to find out the long-run effect of NODA on the GDP of Afghanistan.

Table 9: The Fully Modified Least Squares (FMOLS) Regression				
Long-run covariance estimate (Bartlett kernel, Newey-West fixed bandwidth)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
NODA	0.32	0.07	4.53	0.000
C	2.90	0.21	14.04	0.000

Based on the result of the above FMOLS test, the result is statistically significant according to the p-value of 5%, and the existence of the long-run relationship between GDP and NODA is confirmed. The 1% change in net official development assistance leads to a 0.32% change in GDP per capita. As per the values of the long-run coefficient and probability value of 5% for estimations approve the robustness of estimated results.

Constructed on the above analyses, it can be said that with a percentage increase in ODA, GDP per capita is increased by 7% in the short run in Afghanistan.

CONCLUSION

Foreign aid is considered as a vital source of capital that could result in a long-run sustainable economic growth in poor countries for instance in the case of South Korea a percent increase in ODA has impacted GDP positively by 4% although in the case of Afghanistan, due to ineffective and inefficient use of ODA, the country has become an aid-dependent country and 55% people lives under the poverty line beside the government is unable to finance its budget.

Based on our analyses regarding the impact of net official development assistance (NODA) on the GDP of Afghanistan from 1984-2017 for 34 years by using Johansen Cointegration and FMOLS tests, the result is statistically significant and robust. It shows that ODA has a positive and long-run impact on the GDP of Afghanistan as a result of a 1% increase in ODA has a 0.32% increase in the GDP of Afghanistan in the long run.

Additionally, based on comprehensive studies on the impact of ODA on economic growth, we offer suggestions regarding how the Afghanistan government and donor countries can have a better outcome from official developing assistance in Afghanistan. In the Afghanistan case, the current war in the country has been consuming more than half of Afghanistan's budget and foreign aids in the country besides that another negative impact of war is that insurgent or terrorist groups do not let the development projects to be completed in provinces under their control

across the country. Therefore, initiating peace talks with insurgent groups and focusing on the peace process could result in rapid economic growth in Afghanistan.

Besides that, there are two most important reasons behind the efficient and effective use of ODA, based on international researches: having un-corrupted governmental institutions and having good policies in ODA spending. Unfortunately, in the Afghanistan case, we have the absence of both mentioned criteria, so donor countries at first should emphasize on building transparent and strong government institutions that are not corrupt, efficient, effective, and accountable. Secondly, donor countries should emphasize on strengthening the current policies regarding the spending of ODA by the Afghanistan government that could ensure the efficient usage of ODA in strategic projects that could lead to long-term economic growth. As it is mentioned early in this study that Afghanistan is still one of the poorest countries in the world, while it has \$3 trillion of natural resources, and the government should invest in the extraction of natural resources for boosting the Afghanistan economy.

Another vital factor is the unavailability of cooperation among Afghanistan government and donor countries regarding ODA spending independently by donor countries on short term and nonessential projects, not on strategic projects that could result in economic stability and growth of Afghanistan. Therefore, the cooperation between donor countries and the Afghanistan government on the spending of ODA based on a comprehensive plan would increase the efficiency of foreign aids to accelerate the economic growth of the country.

There are many other reasons such as political instability, low domestic production, low investment (domestic and foreign), drug mafias, illiteracy, etc. which has also affected the ODA ineffectiveness in Afghanistan. All these factors are worth examining in terms of their relationship with ODA. Considering data constraints, this study has only focused on the relationship between economic growth and ODA.

REFERENCES

- Adebayo, T., Awosusi, A. A., and Ajayi, T. (2020), "Dynamic Aid-Growth Relationship in Nigeria: A Two-Gap Approach", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (XI-D): 1-17.
- Ali, A., Malwanda, C. and Suliman, Y. (1999), "Official Development Assistance to Africa: An Overview", *Journal of African Economies*, 8(4): 504–527.
- Bacha, E. L. (1990), "A Three-gap Model of Foreign Transfers and the GDP Growth Rate in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 32: 279-296.
- BBC, T. F. (2014), "US Assistance to Afghanistan Has Been Greater than Helping Rebuild Post-war Europe", https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/08/140801_k05_sigar_afghan_us_aid_more_than_marsha_plan_budget, Retrieved: 10.01.2020.
- Beenstock, M. (2002), "Political Econometry of Official Development Assistance". *World Development*, 137-144.
- Boone, P. (1995), "Politics and the Effectiveness of Foreign Aid". *NBER Working Paper* No. 5308, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Chenery, H. B. and Stout, A. (1966), "Foreign Assistance and Economic Development", *American Economic Review*, 55: 679-733.
- Cooper, R. (2018), *Aid Dependency and Political Settlements in Afghanistan*. Birmingham, U.K.: University of Birmingham.
- Country Economy (2020), Afghanistan GDP, <https://countryeconomy.com/gdp/Afghanistan>, Retrieved: 10.08.2020.
- Development Initiatives (2012), *Official Development Assistance: An Essential Guide*. UK: Development Initiatives, www.oecd.org/dataoecd/21/21/34086975.pdf, Retrieved: 10.08.2020.
- Ekanayake, E. M. and Chatrna, D. (2010), "The Effect of Foreign Aid on Economic Growth in Developing Countries", *Journal of International Business and Cultural Studies*, 1-13.
- Fayez, H. (2012), "The Role of Foreign Aid in Afghanistan's Reconstruction". *Economic & Political Weekly*, 47(39), <https://www.epw.in/journal/2012/39/notes/role-foreign-aid-afghanistans-reconstruction.html>, Retrieved: 15.07.2020.
- Feasel, E. (2013), "Official Development Assistance (ODA) and Conflict: A Case Study on Japanese ODA to Vietnam". In: W. Ascher and N. Mirovitskaya (eds.), *Development Strategies, Identities, and Conflict in Asia*. New York: Palgrave Macmillan
- Gitaru, K. (2015), "Impact of Foreign Aid on Economic Growth of Kenya", *Munich Personal RePEc Archive*. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/68145/1/MPRA_paper_68145.pdf, Retrieved: 27.01.2020.
- Hansen, H. and Tarp, F. (2001), "Aid and Growth Regressions", *Journal of Development Economics*, 64(2): 547-570.

Humayoon, K. (2015), "The Effectiveness of Foreign Aid on Afghanistan Development: Is There Any Lesson Kabul Can Learn from the Korean Experience?", *Master of Public Policy in International Development (MPP/ID) Report*, https://www.researchgate.net/publication/328353080_the_effectiveness_of_foreign_aid_on_afghanistan_development_is_there_any_lesson_kabul_can_learn_from_the_korean_experience, Retrieved: 05.07.2020.

IMF (2018), *World Economic Outlook Database*, NY: IMF.

Jalalzai, M. (2013, 26), (80% of donations to Afghanistan have been withdrawn from Afghanistan), *درصد کمک های مالی به افغانستان از کشور خارج شده است*, <https://www.dw.com/fa-af/>, Retrieved: 10.08.2020.

Kaur, N. and Sithou, L. (2017), "Governance of Development Assistance: Issues and Challenges", *Indian Journal of Public Administration*, 63(2): 252–264.

Mallik, G. (2008), "Foreign Aid and Economic Growth: A Cointegration Analysis of the Six Poorest African Countries", *Economic Analysis & Policy*, 38(2): 251-260.

Minoiu, C. and Reddy, S. G. (2009), "Development Aid and Economic Growth: A Positive Long-run Relation", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 50(1): 27-39.

Moreira, S. B. (2005), "Evaluating the Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study", *Journal of Economic Development*, 30(2): 25-49.

Moss, T. J. (2006), "An Aid-Institutions Paradox? A Review Essay on Aid Dependency and State-Building in Sub-Saharan Africa", Center for Global Development Working Paper, No: 74. https://www.cgdev.org/sites/default/files/5646_file_WP_74.pdf, Retrieved: 10.08.2020.

OECD (2019), "Official Development Assistance", <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm#:~:text=ODA%202019%20preliminary%20data&text=ODA%20from%20members%20of%20the,collected%20from%20official%20development%20agencies>, Retrieved: 10.08.2020

Patel, P., Roberts, B., Conteh, L., Guy, S., and Lee-Jones, L. (2010), "A Review of Global Mechanisms for Tracking Official Development Assistance for Health in Countries Affected by Armed Conflict", *Health Policy*, (100:2-3): 116-124.

Siddique, H. M., Kiani, A. K., and Batool, S. (2017), "The Impact of Foreign Aid on Economic Growth: Evidence from a Panel of Selected Countries". *International Journal of Economics and Empirical Research*, 5(1): 34-37.

SIGAR (2015), *Quarterly Report to the United States Congress*, Kabul, Afghanistan: SIGAR, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2015-07-30qr.pdf>, Retrieved: 10.08.2020.

Taylor, L. (1990), "A Three-Gap Model". In: F. D. McCarthy (ed.) *Problems of Developing Countries in the 1990s*. Washington, D.C.: World Bank 55–90.

Tendongho, C. (2016). "The Impact of Foreign Aid on the Economic Growth of Cameroon (1960-2013): Using a Multivariate Autoregressive Model". <https://ssrn.com/abstract=2948664>, Retrieved: 12.05.2020.

Williams, V. (2015), "Foreign Aid", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/foreign-aid>, Retrieved: 10.08.2020.

World Bank (2020), World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, Retrieved: 10.08.2020

Yiew, T. H. and Lau, E. (2018), "Does Foreign Aid Contributes to or Impeded Economic Growth", *Journal of International Studies*, 11(3): 21-30.

Zazai, A. (2018), "The Impact of Foreign Aid on the Economy, Development, and Stability of Afghanistan", American University, Kabul. https://www.academia.edu/38023304/THE_IMPACT_OF_FOREIGN_AID_ON_AFGHANISTAN_2018, Retrieved: 10.08.2020.

Savaş Çevik is a Professor in the Department of Economics at Selçuk University in Turkey. He received his M.S. and Ph.D. degrees in public finance from Marmara University. He teaches public finance, public economics, tax law and policy and scientific research methodology. His research interests are in public economics, politics and economics of taxation, and behavioral economics. He has recently published papers and books on redistribution preferences, tax morale, tax compliance, international taxation, and tax structure and economic performance.

Savaş Çevik Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Marmara Üniversitesi'nde maliye anabilim dalında yapmıştır. Lisans ve lisans üstü düzeyde kamu maliyesi, vergi teorisi ve politikası ve bilimsel araştırma yöntemleri dersleri vermektedir. Araştırmaları kamu ekonomisi, vergilemenin politik ekonomisi ve davranışsal iktisat alanlarındadır. Son olarak, yeniden dağılım tercihleri, vergi uyumu, vergi ahlakı, uluslararası vergileme, vergi yapısı ve ekonomik performans konularında çalışmaları yayınlanmıştır.

Abdul Hasib Amanat is a master student in the Department of Economics at Selçuk University in Turkey. He has received his bachelor's degree from Kardan University in Afghanistan. He has been working with The Central Bank of Afghanistan since 2016 and he is currently working as Deputy Director of Southeastern Zone in The Central Bank of Afghanistan. His research interests are in macro-economics, public economics and banking. He has recently published a paper on financial analysis of Afghanistan International Bank.

Abdul Hasib Amanat Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. Lisans derecesini Afganistan'daki Kardan Üniversite'sinden aldı. 2016 yılından beri Afganistan Merkez Bankası ile çalışmaktadır ve halen Afganistan Merkez Bankası Güneydoğu Bölgesi Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. İlgili alanları makro ekonomi, kamu ekonomisi ve bankacılık konuları üzerindedir. Son olarak Afganistan Uluslararası Bankası'nın finansal analizi üzerine çalışması yayınlanmıştır.

Basın Kuruluşlarında Sahiplik Yapısı ve Misyon-Vizyon İlişkisi: Türkiye’de Yayımlanan Ulusal Gazeteler Üzerine Bir Analiz

Ownership Structure and Mission-Vision Relationship in Press Organizations: An Analysis on the National Newspapers Published in Turkey

Prof. Dr. Emet GÜREL
Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi
Öğretim Üyesi
emet.gurel@ege.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-5120-8042

Büşra ÇETİN
Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
92180000870@ogrenci.ege.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-9717-2287

Gönderim 30 Ekim 2020 - Kabul 14 Kasım 2020
Received 30 October 2020 - Accepted 14 November 2020

Öz: Toplumun gerçeğe açılan kapısı olan basın; haber toplamak, yaymak ve yorumlamak ile yükümlüdür. Haberi temel alan doğasının yanı sıra kurumsallaşmış olması, basının en temel özelliğidir. Basın kuruluşları; yöneten-yönetilen ilişkisi uyarınca işleyen ve kâr arayışı içinde olan ekonomik birimlerdir. Öyle ki basın kuruluşlarının sahiplik yapısının haber ile ilgili tüm süreçlerinin yapısını ve işleyişini etkilediğini ifade etmek mümkündür. Basın kuruluşlarının söz konusu özelliklerinden hareket eden bu çalışma, basın kuruluşlarında sahiplik yapısını; sahiplik oranları, sahiplerin faaliyet alanları ile misyon ve vizyon ifadeleri üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini, Türkiye’de yayımlanan ulusal gazeteler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Basın İlan Kurumu tarafından hazırlanan “Yaygın Gazeteler” listesinde yer alan ve örnekleme ölçütlerine uygunluk gösteren dört gazete seçilmiştir. Seçilen gazeteler, kurumsal web sayfalarında kamuoyuyla paylaştıkları sahiplik oranları ile sahiplerinin faaliyet alanları bağlamında mercek altına alınmış ve misyon ile vizyon ifadeleri üzerinden içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgulara ilişkin detaylar, çalışmanın sonuç kısmına yansıtılmış ve Türk basın kuruluşlarının sahiplik yapısına ilişkin çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma, gelecek çalışmalara yönelik öneriler ile sonlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim çalışmaları, basın, gazete, sahiplik, medya sahipliği.

Abstract: The press is the gateway to the authenticity of society obliged to gather, disseminate, and comment on the news. In addition to its news-based nature, institutionalization is the most fundamental feature of the press. Press organizations are economic units operating with a manager-managed association and seeking a profit. It is possible to state that the ownership structure of the press organization has an impact on both the structure and the formation of all news processes. Based on the characteristics of press organizations aforementioned, this study analyzes the ownership structure in press organizations through the ownership rates, owners' fields of activity, and the mission and vision statements. The universe of this study constitutes the national newspapers published in Turkey. In this context, four newspapers are selected from the list of “Widespread Newspapers” by the Press Advertisements Institution, through conforming to sampling criteria. The decided newspapers were scrutinized in the context of the ownership rates shared with the public on their corporate web pages and the fields of activity of their owners and also subjected to content analysis through mission and vision statements. Research findings are interpreted according to specific and common themes. The results of the study reflected in the conclusion of the analysis and inferences have regarding the ownership structure of Turkish media organizations. This study concludes with suggestions for future studies.

Keywords: Communication studies, press, newspaper, ownership, media ownership.

GİRİŞ

Sahiplik, en yalın ifadeyle sahip olma durumudur. Türkçede “iyelik” olarak da karşılık bulan “sahiplik”; bir kişinin belirli bir nesne hakkında “benim” ya da “bizim” yargısında bulunması anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla sahiplik, psikolojik bir durumdur. Sahip olan, sahip olduğu nesneyi benliğinin uzantısı olarak kabul etmekte ve onun hakkında dilediğince yargıda bulunabilmektedir. Sahiplik, psikolojik olduğu kadar, hukuki bir nitelik arz etmektedir. Hukuk bilimi bağlamında sahiplik; sahip olunan üzerinde tasarruf hakkı tanıyan yasal bir durumdur. Öyle ki sahip olunan, yasal çerçeve kapsamında dilenildiği gibi kullanılabilir. Sahiplik kavramı ve sahiplik ilişkileri; tüm alanlar ve sektörler gibi, basın kuruluşları açısından da önemlidir. Basın kuruluşlarında sahiplik yapısı, 1980’li yıllarda başlayan kurumsal dönüşüm süreciyle birlikte hızlı değişimler yaşamış ve o günden bu yana bir sorunsal niteliği arz etmiştir. Profesyonel iş yaşamının içinden gelen sermaye sahiplerinin basın sektörüne yatırımlar yapması, sektörün dinamiklerinin değişmesine neden olmuştur. Yaşanan değişim ve dönüşüm ile birlikte basın kuruluşları; sahiplerinin ve yatırımcıların kâr oranlarını korumanın yanı sıra temel işlevlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Diğer bir deyişle basın kuruluşları haber ve bilgi vermenin ötesine geçerek kâr ve çıkar odaklı kurumlara dönüşmüşlerdir.

1. BASIN VE SAHİPLİK İLİŞKİLERİ

Basın, dar anlamıyla gazete ve dergi gibi yayınların bütünü için kullanılan bir andlandırmadır. Chandler ve Munday’e (2018: 44) göre basın, gazete veya herhangi bir türden bir haber kuruluşu için kullanılan genel bir ad aktarmasıdır. Tanımlardan hareketle basının temel görevi, haber ve bilgi verme işlevidir. Basın; doğru haber üretmek, kitleleri aydınlatmak, düşünceleri şekillendirmek ve kamuoyu oluşturmak için güçlü bir araçtır. Basın bu yönüyle yasama, yürütme ve yargı erkine denk tutularak “dördüncü kuvvet” olarak nitelenmiştir.

Çağdaş toplumlarda basın kuruluşlarının işleyiş yapısında iki önemli görevi bulunmaktadır. Birincil görevi ifade ve basın özgürlüğü temelinde halkı bilgilendirerek doğru ve objektif haber üretme, kamuoyunu aydınlatma görevidir. İkincil görevi ise, sermaye sahiplerinin çıkarlarını ve kâr oranlarını en yüksek noktaya ulaştırmaktır (Atabek, 2005: 70). Basın, var oluşundan bu yana sermaye ve iktidarla birlikte var olmuştur. Basının konumu da, buna göre şekillenmiştir. Basın, ya iktidar ve sermaye yanlısı davranarak yönetim erkine dahil olmuş ya da iktidar ve sermaye karşısında yer alarak baskı ve sansürlere göğüs germiştir (Topçuoğlu, 1996). Basın organlarının kitleler üzerindeki etkisi, kitleleri yönlendirmek isteyen ve iktidar ile yakın ilişki kurmak isteyen iş dünyasının bu alana yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Sermaye sahiplerinden oluşan iş dünyası, kendi çıkarları doğrultusunda basın kuruluşlarına yönelmiştir.

Tarihsel gelişimine göz atıldığında, basının toplumsal değişim ve dönüşüme koşut olarak doğduğu görülebilmektedir. Basın organları başlangıçta, sosyal ve siyasal nitelikli bilgileri kitlelere ulaştıran iletişim araçları olarak işlev görmüşlerdir. Yakın tarih ve Türkiye örneği üzerinden ele alındığında basın, 1950-1980 yılları arasında fikir gazeteciliği altında faaliyet göstermiş ve mesleği gazetecilik olanlar

tarafından yönetilmiştir. 1980 sonrasında, ise büyük iş adamlarının sektöre dahil olmasıyla basın sektöründe yapısal ve ideolojik bir dönüşüm söz konusu olmuştur.

Türk basınında meslek dışından ilk katılım, 1948 yılında Sefa Kılıçoğlu'nun Yeni Sabah gazetesini satın almasıyla gerçekleşmiştir. Fakat bu atılım, uzun soluklu olmamış ve 1970'li yılların sonuna kadar basın organları gazetecilik mesleğinden gelen aileler tarafından yönetilmeye devam etmiştir (Topuz, 2003: 329). 1979 yılında Aydın Doğan'ın Milliyet gazetesini satın almasıyla birlikte sektör dışından ikinci katılım gerçekleşmiştir ve basın sektöründeki sahiplik yapısı hızlı bir şekilde büyük sermaye sahibi olan iş adamlarının yönetimine geçmeye başlamıştır (Bulunmaz, 2011: 241).

1980'li yıllarda dünyadaki ekonomik ve toplumsal değişimlere koşut olarak neoliberalizmin yükselen ivmesi, basın sektörünü de etkilemiştir. 24 Ocak 1980, bu açıdan bir milattır. "24 Ocak Kararları" olarak da bilinen kararlar kapsamında devletin gazete kâğıtlarına verdiği desteğin kaldırılması, basın organlarını mali açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik alanda alınan bu kararların sonucunda, finansal açıdan güçlü olan, reklam ve ilan geliri yüksek olan basın organları faaliyetlerine devam ederken, küçük işletmeler sektörden çekilmiş ve yerlerini iş adamlarına bırakmışlardır (Kuyucu, 2013: 148).

Bu değişimlerle birlikte medya sektöründeki sahiplik yapısı, medya dışı faaliyet gösteren büyük sermayenin sektöre girişini hızlandırmıştır. Farklı sektörlerde yer alan holdinglere dahil olarak büyüme gösteren medya işletmelerinin sayısı giderek artış göstermiştir (Kadıoğlu, 2018: 105). Basın kuruluşları, 1980'ler ile birlikte kurumsallaşma sürecine girmiştir. Büyük sermaye sahibi iş adamlarının bu alanlara yatırım yapmaya başlaması ile birlikte kâr odaklı bir düşünce yapısı, sektöre hâkim olmuştur. Nitekim hızlanan kurumsallaşma sürecine koşut olarak gazetecilik kökenli aileler, sektörden ayrılmış ve sektörün tüketim, dağıtım ve kontrol yapısı büyük oranda iş adamlarının eline geçmiştir. Bu durum ise sermaye sahiplerinin, kendi çıkarlarını temsil eden ve kârı merkeze alan içerik üretmelerine neden olmuştur (Yaylagül, 2019: 407).

1980'de başlayan ekonomik ve yapısal dönüşüm, sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1980 ve 1990 yılları arasındaki dönem; Türkiye'de büyük sermaye sahiplerinin medyanın bütün alanlarında hâkim olduğu, sınırlandırılmalara yönelik tüm kuralların kaldırıldığı, medyanın özelleştirilmesinin desteklendiği, bankacılık ve finans alanında yatırımları olan iş adamlarının bu alanda yoğunlaştığı dönemdir (Adaklı, 2010: 75). Farklı iş kollarında yatırımları bulunan büyük sermaye sahiplerinin medya sektöründe yer almaya başlaması, basın organlarının haber ve bilgi verme işlevlerinin geri plana atılarak kâr amacı güden işletmelere evrilmesine neden olmuştur. Öyle ki alanyazında da kurumsal sahiplik ile finansal performans arasındaki ilişkiye işaret eden ve bu ilişkiyi doğrulayan birçok çalışma mevcuttur (An vd., 2009: 122).

Sahiplik ilişkileri, basın kuruluşlarının tüm boyutlarını etkilemektedir. Sahiplik ilişkilerinin basın kuruluşlarının girdi ve çıktı süreçlerine, yönetsel ve örgütsel yapılarına, örgüt kültürlerine etkide bulunmaktadır. Söz konusu etkiyi, kitle iletişim

araçlarının temel özelliklerinden olan “kurumsallaşma” ve “tekelleşme” bağlamında ele almak mümkündür.

2. KURUMSALLAŞMA

Kurumsallaşma, en yalın anlamıyla örgütlü ve sürekli duruma gelmek demektir. Kitle iletişim araçları, yapıları gereği çeşitli işlevler temelinde örgütlenmiş ve kurumsallaşmıştır. Her geçen gün karmaşıklaşan iletişim teknolojileri ve beraberinde getirdikleri ekonomik yük; işlerin kurumsal bakış açısıyla yürütülmesini, uzmanlaşmayı ve işlevselliği gerektirmektedir. Bu noktada öncelikle ekonomik bir kurum olarak örgütlenen ve yöneten-yönetilen ilişkisi temelinde faaliyet gösteren kitle iletişim araçlarının kurumsallaşmaları doğalarından kaynaklanan bir gerekliliktir.

Türk basın sektöründe kurumsallaşmanın temelleri, Aydın Doğan’ın 1979 yılında Milliyet Gazetesi’ni satın almasıyla atılmıştır. Kurumsallaşma sürecindeki en büyük atılım ise, 1988 yılında Asil Nadir’in Veb Ofset’i satın almasıyla gerçekleşmiştir. Türkiye’nin en büyük tiraja sahip olan gazetelerinden biri olan Hürriyet’in, Aydın Doğan tarafından satın alınmasıyla basın ve medya sektöründeki kurumsallaşma süreci sağlamlaşmıştır (Bulunmaz, 2011: 241).

Sermaye sahiplerinin basın sektöründe yer almaya başlaması, kurumsallaşma süreçlerini hızlandırmıştır. Basın kuruluşlarının 1980’li yıllarda başlayan kurumsal dönüşüm çalışmaları, günümüzde de halen devam etmektedir. Bu süreç zarfında medya sahiplerinin büyük çoğunluğu, faaliyet alanlarını sadece yazılı basın ile sınırlandırmamış ve sektör içerisinde çeşitli boyutlardaki yapılanmalara dahil olmuşlardır. Öyle ki yazılı basının yanı sıra işitsel ve görsel basına da yönelerek sektör dışı alanlarda da ekonomik yatırımlar gerçekleştirmişler, toplumsal değişime koşut olarak yatırımlarını yeni iletişim teknolojileri ile internet alanlarına da yönlendirmişlerdir.

Basın kuruluşlarının değişen sahiplik yapısı, büyük dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Rekabet ve kâr odaklı düşünme, çıkar ve kazanç beklentisi; tüm düşünme ve ilişki biçimlerini derinden etkilemiştir. Basın kuruluşları, ulusal ya da uluslararası çerçevede sektör içinden ya da sektör dışından kuruluşlarla iş birliği ve birleşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda “dikey”, “yatay” ve “çapraz” olarak bütünleşen medya şirketleri; medya içeriklerini çok az kişinin karar vericiliğinde oluşturma ve toplumu yönlendirme olanağına sahip olmuşlardır (Daws, 2009: 48).

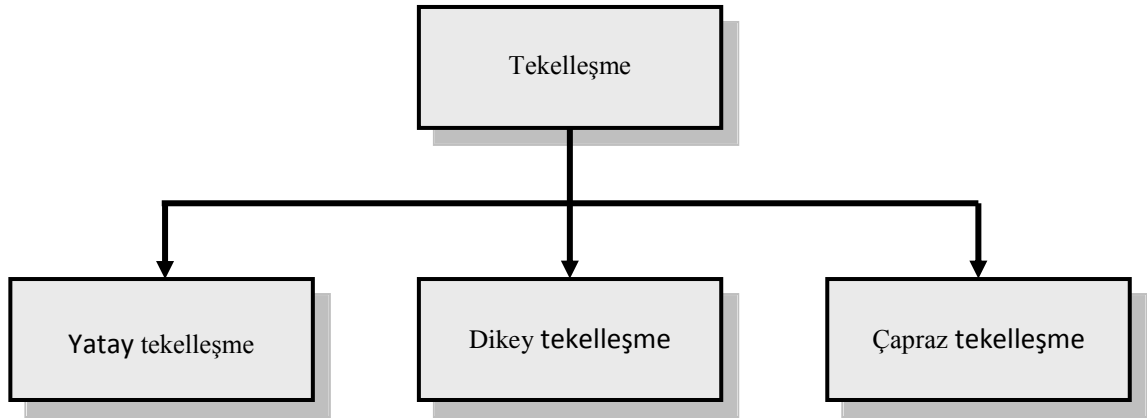
3. TEKEL VE TEKELLEŞME

Tekel, en yalın ifadeyle bir mal ya da hizmetin üretiminin tek bir şirketin elinde olmasıdır. Genel anlamda tekel, tek bir aktör ya da aktörler grubunun yoğun bir şekilde sahip olması veya kendi denetiminde bulundurmasını anlatmaktadır. İktisadi anlamda tekel, piyasa yoğunlaşmasının ve tam olmayan rekabetin karşılığıdır. Diğer bir ifadeyle tekel; bir şirketin başka şirketlerle fiyat rekabeti temelinde faaliyet göstermek yerine, belirli bir meta piyasasındaki fiyatları belirleme gücünü kendisine veren egemenliğini göstermektedir (Marshall, 1999: 722).

Tekelleşme ise, tekel sürecini ifade etmekte ve bir kişi ya da kuruluşun tekel süreci aracılığıyla elde ettiği büyük gücü tanımlamaktadır. Tekelleşmenin hâkim olduğu toplumsal üretimde, tek bir firma tüm pazarı hakimiyeti altına almakta ve pazara dışardan girişi engellemektedir (Yazıcı, 2013: 37). Tekelleşme kavramı basın işletmeleri perspektifinde ele alındığında, alanyazında “tekelleşme” ve “oligopolleşme” kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar, “tekel pazar” ve “oligopol pazar” pazar kavramları ile koşutluk içindedir. Tekel pazar, diğer bir ifadeyle monopol pazar; işletmenin malın arzını elinde tutması ve fiyatları istediği gibi belirleme yetkisine sahip olması anlamına gelmektedir. Oligopol pazar kavramı ise, pazara egemen birden fazla işletmenin olması ve fiyat belirleme süreçlerini birbirlerinden etkilenerek gerçekleştirmeleri demektir (Yıldız, 2010: 43).

Medyada tekelleşme, bir toplumdaki kitle iletişim araçlarının kontrolünün az sayıda medya sahipleri tekelinde toplanması olarak tanımlanmaktadır (Bagdikan, 2007: 1). Küreselleşme sürecinin ve neoliberalizmin yükselen ivmesine koşut olarak medyada tekelleşme, tüm dünyada gözlenen bir olgu haline gelmiştir. Türkiye örneğinde ele alındığında tekelleşme süreci; medya sektörünün dönüşüme uğrayan sahiplik yapısı, kurumsallaşma ve medya şirketlerinin hızlı büyüme eğilimleri sonucunda ortaya çıkmıştır (Bayram, 2013: 246).

Tekelleşme, tüm sektörler gibi medya sektöründe de çeşitli biçimlerde ve yönlerde oluşabilmektedir. Medyada tekelleşme; “şirket satın almaları”, “payların büyük bir oranını satın alarak merkezi denetim sağlama”, “anlaşmalar”, “şirket evlilikleri ve birleşmeler” yoluyla gerçekleşebilmektedir (Tokgöz, 2003: 32). Diğer sektörlerde olduğu gibi dünyada ve Türkiye’de medyada tekelleşme, Şekil. 1.’de sunulduğu gibi “yatay”, “dikey” ve “çapraz” olmak üzere üç boyutta yaşanabilmektedir.

Şekil 1: Tekelleşme Türleri

- **Yatay tekelleşme:** Yatay tekelleşme, şirketlerin ekonomik alanda pazar paylarını yükseltmek için kendi öz kaynakları aracılığıyla büyüme göstermesi ya da aynı pazarda yer alan şirketleri satın alması şeklinde gerçekleşen tekelleşmedir. Medya sektörü üzerinden ele alındığında yatay tekelleşme, birden fazla medya kuruluşunun aynı sahiplikte toplanması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle

yatay tekelleşme; aynı alanda faaliyet gösteren medya şirketlerinin sahiplik yapısının daha az elde toplanması demektir (Yöyen, 2007: 61).

- **Dikey tekelleşme:** Dikey tekelleşme, aynı sektörde faaliyet gösteren ürün ve/veya hizmetler bağlamında gerçekleşen tekelleşmedir. Medya sektörü bağlamında yorumlandığında dikey tekelleşme; birden farklı türde medya kuruluşunun aynı sahiplikte olması olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda dikey tekelleşme; medya şirketlerinin üretim, dağıtım ve kontrol süreçlerini kendi bünyesinde kurmuş olduğu şirketler aracılığıyla gerçekleştirmesi olarak tanımlanabilmektedir (Yazıcı, 2013: 49).

- **Çapraz tekelleşme:** Çapraz tekelleşme; aynı sektörde farklı türde birden fazla kuruluşun, tek bir sahiplik altında toplanması demektir. Medya sektörü bağlamında ele alındığında; aynı sermaye sahipliğinin farklı medya alanlarında ve bu alanların dışındaki faaliyet alanlarında mülkiyetlerinin olması, çapraz tekelleşme olarak ifade bulmaktadır.

Küresel ve ulusal düzlemde gerçekleşebilen küreselleşme; kitle iletişim araçlarının yapısal özerkliklerine ve ilettikleri mesajların kapsamına yönelik kısıtlamalara neden olması nedeniyle yoğun olarak eleştirilmektedir. Tekelleşmenin ortaya çıkardığı problemler, sektörü kendi faaliyet alanı içerisinde dışarıya kapalı bir konuma sokmakta ve dışarıdan gelenlere büyük güçlüklerin varlığını beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu güçlükleri yaratanları içinde buldukları dönemin koşullarına göre taraf olmaya zorlayarak, karşılıklı olarak kamplara ayrılmasına neden olmaktadır (Bulunmaz, 2011: 238). Basın sektörünün tekelleşme eğilimi, basın çalışanlarının iş yaşamlarını da etkilemiştir. Çalıştığı kurumun ideolojik ve düşünsel süreçlerine ortak olmayan çalışanlar işten çıkarıldığı gibi tekelleşmenin etkisiyle alternatif iş bulma alanları daralmıştır. Kamuoyu oluşturmada etkin bir görev üstlenen kitle iletişim araçlarındaki tekelleşme; demokrasiye, özgürlüklere ve eşitliklere yönelik önemli sorunların oluşmasına temel hazırlamıştır (Yeşil, 2015: 144).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Basın organlarının birincil görevi kitleleri aydınlatmak, doğru haber üretmek ve bilgilendirmektir. Türkiye’de basın organları, 1980’li yıllara kadar gazetecilik kökenli kişiler tarafından yönetilmiştir. Bu durum yönetsel temsiliyetlerin, gazetecilik temelli olmasını sağlamıştır. 1980 sonrası yaşanan ekonomik, toplumsal ve kültürel nitelikli değişimler; basın organlarının yönetim ve sahiplik yapısını dönüşüme uğratmıştır. Sermaye sahibi iş adamlarının basın sektörüne girmesi, sermaye sahiplerinin çıkarlarını ve kâr oranlarını merkeze alan bir yönetim anlayışının oluşmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de yayımlanan ulusal gazetelerin sahiplik yapısı ile misyon ve vizyon ilişkisini analiz etmektedir. Söz konusu amaca yönelik olarak gazetelerin kurumsal web sitelerinde beyan ettikleri sahiplik oranları, sahiplerin faaliyet alanları ile misyon ve vizyon ifadeleri incelemeye tabi tutulmuştur. Sahiplik yapısı kavramı, sahiplik yoğunluğu ve sahiplik kimliği bileşenlerini içermektedir. Sahiplik yapısının yönetsel amaç ve hedeflere yönelik yansımaları ise, misyon ve vizyon ifadeleri üzerinden ele alınmıştır.

Sahiplik yapısı, şirketlere ilişkin önemli bir belirleyicidir. Öyle ki sahiplik yapısı, bir şirketin tüm yönetsel ve örgütsel süreçlerini, girdi temin ve çıktı üretim süreçleri ile performansını etkilemektedir. Bir şirketin en büyük hissedarının kim olduğu ve ne oranda hisseye sahip olduğu oldukça önemlidir. Konuya ilişkin çalışmalar büyük hissedarlarla değer arasındaki ilişkinin, sıklıkla büyük hissedarın kim olduğuna bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Karayormuk, 2010: 52).

Misyon ve vizyon ise, bir kurumun yönetsel ve örgütsel yapısını tanımlayan stratejik araçlardır (Gürüz ve Gürel, 2009: 33-37). Misyon ve vizyon ifadelerine yönelik çalışmalar aracılığıyla bir kurumun yapısına, var oluş amacına, kültürüne ve stratejilerine yönelik ipuçları elde etmek mümkündür (Gürel ve Tat, 2011: 159-166). Türkiye’de basın sektöründe son dönemlerde yaşanan değişim, dönüşüm ve tekelleşme sürecinde, sahipliğin yanı sıra sahiplik üzerinden şekillenen misyon ve vizyon ifadelerinin de etkisi bulunmaktadır. Söz konusu durum, bu gazetelerin yönetsel ve örgütsel tavırlarına yansıtılarak nasıl bir çizgi üzerinde yürüyeceklerini gösteren bir manifesto niteliği arz etmektedir.

Basın kuruluşlarında sahiplik yapısı, çağcıl dönemde önemli bir sorundur. Özellikle basının özerkliği ve işlevi, Türkiye’de ve dünyada üzerinde konuşulan ve tartışılan bir konudur. Alemdar’ın ifade ettiği gibi iletişim alanının pek çok sorunu bize dünden miras kalmıştır. Çözüm, mümkünse bugün bulunmalıdır (Alemdar, 1996: 8). İşletmelerin sahiplik yapısına ilişkin çeşitli ülkelere ait çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Türkiye örneğinde ise işletme sahiplik yapısını ve sahiplik ilişkilerini konu eden çalışmalar, büyük oranda işletme ve yönetim alanlarında gerçekleştirilmiştir (Yılğör ve Yücel, 2012; Doğan ve Topal, 2016; Erdoğan, 2016; Konuk, 2019).

Gerçekleştirilen alanyazın taramasında basın kuruluşlarının sahiplik yapısını; sahiplik oranları, sahiplerin diğer faaliyet alanları, misyon ve vizyon ifadeleri üzerinden ele alan yeterli sayıda araştırma tespit edilememiştir. Bu nedenlerle bu çalışmada, Türkiye’de bulunan ulusal gazetelerin sahiplik yapılarının sahiplik yoğunluğu ve sahiplik kimliği bileşenleri üzerinden ele alınarak misyon ve vizyon bağlamında incelenmesi hedeflenmiştir. Gerçekleştirilen bu araştırmanın, basın sektöründe üzerinde tartışılan bir konuya işaret etmek ve Türk basınındaki sahiplik ilişkilerinin kurumsal yapıya yansımalarını ortaya koymak açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın amacına koşut olarak araştırmanın soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- Türkiye’de faaliyet gösteren basın kuruluşlarına bağlı ulusal gazetelerin sahiplik yapıları ve oranları nelerdir?

- Türkiye’de faaliyet gösteren basın kuruluşlarına bağlı ulusal gazete sahipleri farklı olarak hangi alanlarda yatırımları vardır? Hangi tekelleşme eğilimini göstermektedirler?

- Türkiye’de faaliyet gösteren ulusal gazetelerin kurumsal web sitelerinde yer alan misyon ve vizyon tanımlarında yer alan ortak ifadeler nelerdir?

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri toplama aşaması, Temmuz 2020 tarihinde ikincil araştırma süreci doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. İkincil araştırma; ağ üzerinden web sayfaları, bloglar, haberleşme grupları, forumlar gibi kaynaklarda önceden hazırlanmış kamuya ve kullanıma hazır verilere dayalı gerçekleştirilen internet araştırmalarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 225).

İçerik analizi; iletişim amaçlı üretilen yazılı, görsel, işitsel her türlü kayıtlı metnin analizini gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş bir araştırma yöntemidir (Gökçe, 2019: 21). Araştırma verilerin değerlendirilmesi aşamasında, tematik kodlama kullanılmıştır. Tematik kodlama; farklı özelliklere sahip olan kodların benzerlik ve farklılıklarının saptanması, birbiriyle bağlantısı olan kodların gruplanması ve kategorilere ayrılması olarak tanımlanmaktadır (Baltacı, 2019: 378).

4.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın çalışma evrenini, Türkiye’de yayımlanan ulusal nitelikli gazeteler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme; araştırmacılar tarafından önceden belirlenen bir ya da bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılması olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 122). Araştırmanın örnekleme, Basın İlan Kurumu tarafından düzenlenen ve “Yaygın Gazeteler” olarak adlandırılan listede yer alan gazetelerden hareketle belirlenmiştir. Yaygın gazete; tek bir basın-yayın kuruluşu tarafından aynı isimle basılan ve her coğrafi bölgede en az bir ilde olmak üzere, ülkenin en az yüzde yetmişinde dağıtılıp satışa sunulan günlük gazete anlamına gelmektedir (Basın İlan Kurumu, 2016).

Örnekleme belirleme sürecinde, Basın İlan Kurumu (2020) tarafından hazırlanan “Yaygın Gazeteler” listesinde yirmi yedi gazetenin yer aldığı tespit edilmiştir. Örnekleme ölçütlerine göre; kurumsal web sayfalarında sahiplik yapıları, diğer faaliyet alanları ile misyon ve vizyon ifadelerini kamuoyuyla paylaşan dört gazete olduğu görülmüştür. Araştırmanın örneklemini oluşturan gazeteler; “Hürriyet”, “Milliyet”, “Posta” ve “Türkiye” gazeteleridir. Araştırmaya dahil edilen bu gazeteler; kurumsal web sayfalarında kamuoyuyla paylaştıkları sahiplik oranları ile sahiplerinin faaliyet alanları bağlamında mercek altına alınarak ve misyon ile vizyon ifadeleri üzerinden içerik analizine tabi tutulmuştur.

4.3. Araştırmanın Kısıtı

Araştırma, Basın İlan Kurumu’nun hazırladığı “Yaygın Gazeteler” listesi temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri toplama sürecinde söz konusu listede yer alan gazetelerin kurumsal web siteleri; sahiplik oranları, sahiplerin diğer faaliyet alanları ve misyon ile vizyon ifadeleri temelinde taranmıştır. Temmuz 2020 tarihinde yapılan tarama neticesinde, yalnızca dört gazetenin kurumsal web sayfalarında söz konusu verilere yer verdiği görülmüştür. Örnekleme alanının dar olması ve söz konusu gazetelerden farklı bir zaman aralığında elde edilebilecek olan veriler, araştırmanın başlıca kısıtlarını oluşturmaktadır.

4.4.Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Basın kuruluşlarında sahiplik ilişkilerini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, bulguların değerlendirilmesi, içerik analizi yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak için, veri kodlama süreci iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde ilk olarak veriler, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış; ardından veriler birleştirilmiş, temalara ve ortak temalara ayrılmıştır. Temalar, alanyazından hareketle araştırmacılar tarafından bizzat oluşturulmuştur.

Araştırma, üç araştırma sorusu kapsamında şekillenmiştir. Araştırma soruları, “yaygın gazeteler” listesinde yer alan ve web sitelerinde sahiplik oranları, diğer faaliyet alanları ve misyon ile vizyon ifadelerine yer veren gazeteler bağlamında ele alınmıştır. Şirketlerin sahiplik yapıları, “yoğunlaşmış sahiplik yapısı” ve “dağılmış sahiplik yapısı” olmak üzere iki temel üzerinde şekillenmektedir. Sahiplik yoğunluğu, hâkim ortak olarak ifade edilen hissedarın şirketin pay oranlarının büyük bir çoğunluğuna sahip olduğu ve diğer kısmın azınlık hissedarların elinde olduğu durumu açıklamaktadır (Ayrıçay ve Kalkan, 2010: 155). Dağılmış sahiplik, diğer bir ifadeyle yaygın sahiplik ise; hissedarlardan herhangi birinin %10 pay oranına sahip olmaması durumunda söz konusu olmaktadır (Laeven ve Levine, 2009: 261).

Alanyazında, sahiplik yoğunlaşma oranları ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır (Claessens vd., 2000: 91). Bu araştırma kapsamında Leaven ve Levine’den (2009) hareketle %10 ve üzeri pay oranına sahip olan şirketler, yoğunlaşmış sahiplik yapısına olan şirketler olarak kabul edilmiştir. Türk basın kuruluşlarının sahiplik durumları ve sahiplik oranları ile ilgili olan ilk araştırma sorusu kapsamında elde edilen bulgular, Tablo. 1.’de sunulmuştur.

Tablo 1: Türk Basın Kuruluşlarının Sahiplik Durumları ve Sahiplik Oranları

Gazete	Sahibi	Pay Sahibi	Pay Oranı
Hürriyet	Demirören Medya	- Yıldırım Demirören - Meltem Oktay - Fikret Tayfun Demirören - Borsa İstanbul A.Ş. BİAŞ’da işlem gören ve diğer	%26,39 %26,39 %26,39 %20,82
Milliyet	Demirören Medya	- Demirören Medya Yatırımları Ticaret A.Ş. - Diğer ortaklar	%98,28 %1,72
Posta	Demirören Medya	- Demirören Medya Yatırımları Ticaret A.Ş. - Diğer ortaklar	%98,28 %1,72
Türkiye	İhlas Yayın Holding	- İhlas Yayın Holding A.Ş. - Halka Açık - İhlas Holding - Ahmet Mücahid Ören - İhlas Ev Aletleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. - Diğer	%48,63 %37,17 %6,92 %2,50 %3,53 %1,25

Kaynak: Hürriyet, Milliyet, Posta ve Türkiye Gazetelerinin Kurumsal Web Sayfaları. <http://www.ihlasgazetecilik.com.tr/ortaklik-yapisi>, <http://www.demirorengazetecilik.com.tr/>, <http://www.hurriyetkurumsal.com/tr/> NKurumsal-Yonetim/Sayfalar/NOrtaklik-Yapisi.aspx, <http://www.ihlasgazetecilik.com.tr/ortaklik-yapisi>. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2020.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türk basın kuruluşlarının sahiplik durumları ve sahiplik oranları; “gazete”, “sahibi”, “pay sahibi” ve “pay oranı” başlıkları temelinde ele alınmıştır. Araştırmaya dahil olan Hürriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi ve Posta Gazetesi; Demirören Medya’ya, Türkiye Gazetesi ise İhlas Yayın Holding’e bağlıdır. Türk basın tarihinde kurumsallaşma açısından büyük önem arz eden Hürriyet Gazetesi; 2018 yılından bu yana Demirören Medya çatısı altındadır. Hürriyet Gazetesi’nin pay oranları incelendiğinde %26,39 pay oranı Yıldırım Demirören’e; %26,39 pay oranı Meltem Demirören Oktay’a, %26,39 pay oranı Fikret Tayfur Demirören’e, %20,80 pay oranı ise halka açık sermaye gruplarına aittir. Demirören Grubu’na bağlı olan Posta Gazetesi’nin ve Milliyet Gazetesi’nin en yüksek pay oranı, %98,28 ile Demirören Medya Yatırımlarına aittir. Her iki gazetede %1,72 pay oranı ise, diğer ortaklara aittir. Bu bağlamda Posta ve Milliyet gazetelerinin sermaye yapılanmasının, yüksek yoğunlaşmış sahiplik şeklinde olduğu görülebilmektedir.

Araştırma kapsamındaki bir diğer gazete olan Türkiye Gazetesi ise, İhlas Yayın Holding bünyesinde yer almaktadır. Türkiye Gazetesi’nin pay oranlarına bakıldığında; İhlas Yayın Holding A.Ş.’nin %48,63 pay oranına, İhlas Holding’in %6,92 pay oranına, Ahmet Mücahid Ören’in %2,50 pay oranına, İhlas Ev Aletleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş.’nin %3,53 pay oranına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye Gazetesi’nin %37,17 pay oranı ise, halka açıktır. Bulgulardan hareketle Türkiye Gazetesi’nin sermaye yapılanmasının, yoğunlaşmış sahiplik niteliği arz ettiğini ifade etmek mümkündür.

Araştırma kapsamında ikinci araştırma sorusu olan Türkiye’deki gazete sahiplerinin hangi alanlarda yatırımlarının olduğu ve hangi tekelleşme eğilimleri gösterdiklerine ilişkin bulgular, Tablo 2’de sunulmuştur. Hürriyet, Milliyet ve Posta gazetelerinin sahibi olan Demirören Medya’nın “enerji”, “sanayi”, “gayrimenkul”, “turizm”, “eğitim”, “dijital” ve “şans oyunları” faaliyet alanlarında yatırımları bulunmaktadır. Türkiye Gazetesi’nin sahibi olan İhlas Yayın Holding’in ise “inşaat ve gayrimenkul”, “medya”, “üretim, pazarlama, ticaret”, “sağlık ve eğitim” alanlarında yatırımları vardır.

Tablo 2: Türk Basınında Gazete Sahiplerinin Diğer Faaliyet Alanlarındaki Yatırımları

<u>Gazete</u>	<u>Sahibi</u>	<u>Diğer Yatırımlar</u>
Hürriyet Milliyet Posta	Demirören Medya	- Enerji - Sanayi - Gayrimenkul - Turizm - Eğitim - Dijital - Şans Oyunları
Türkiye	İhlas Yayın Holding	- İnşaat ve Gayrimenkul - Medya - Üretim, Pazarlama, Ticaret - Sağlık ve Eğitim

Kaynak: Hürriyet, Milliyet, Posta ve Türkiye Gazeteleri Kurumsal Web Sayfaları. <https://www.demiroren.com.tr/> ve <https://www.ihlas.com.tr/#>. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2020.

Araştırma bulguları uyarınca Türk basınında gazete sahiplerinin, çapraz tekelleşme eğilimi içinde oldukları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki gazeteleri bünyesinde barındıran Demirören Medya ve İhlas Yayın Holding, sahip oldukları basın kuruluşlarına ek olarak geniş bir faaliyet alanında yatırımlara sahiptir. Bu bağlamda yazılı basının yanı sıra toplam yedi alanda yatırımları olan Demirören Medya ve toplam sekiz alanda yatırımları olan İhlas Yayın Holding, çapraz tekelleşme eğilimi sergilemektedir.

Türk basınında ulusal gazetelerin kurumsal web sitelerinde yer alan misyon ve vizyon tanımlarında sermaye sahiplerinin çıkarlarına ve kâr oranlarına gönderme yapan ifadelerin varlığını saptamaya yönelik olan üçüncü araştırma sorusu kapsamında elde edilen bulgular, Tablo 3'te sunulmuştur. Araştırmaya dahil olan tüm gazetelerin kendilerine ait misyon ve vizyon ifadeleri bulunduğu saptanmıştır. Söz konusu misyon ve vizyon ifadeleri, gazetelerin kurumsal web sayfaları aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Tablo 3: Türkiye’de Yayımlanan Ulusal Gazetelerin Misyon ve Vizyon İfadeleri

<u>Gazete</u>	<u>Misyon</u>	<u>Vizyon</u>
- Hürriyet	“Hürriyet için temel amaç; küresel bir medya markası olarak, okurları ve müşterileriyle devamlı etkileşim halinde 7x24 her mecra ve her formatta haber, içerik ve hizmet sunmak ve hayatlarına değer katmaktır. Hürriyet ve iştiraklerindeki yöneticilerinin asli görevi ise Kurum’u ve Gazeteyi bu amacın temeli olan bağımsızlığını koruyacak ve Şirket pay sahiplerine en yüksek değeri sağlayacak şekilde yönetmektir”.	“Hürriyet Gazetesi, Türkiye’nin çağdaşlaşma hedefine ulaşma çabalarında, nitelikli yayıncılık, çalışanlarına verdiği değer ve toplumsal sorumluluklarına gösterdiği özenle öne çıkar. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de toplumsal faydaya sağladığı desteği ve bu alandaki öncü rolünün sürekliliği, hedeflerini yönlendirir”.
Milliyet Posta	“Demirören Gazetecilik A.Ş.’nin bünyesindeki gazeteler, temel değerlerini ürüne en iyi şekilde yansıtarak, gazeteciliğin evrensel kurallarını kusursuz yerine getirir. Bu yaklaşımı ile toplumun ilerlemesine öncülük eder. Kapsadığı her alanda itibarı en yüksek gazetelerdir”.	“Demirören Gazetecilik anayasasına ve meslek ilkelerine bağlı, güvenilir, ilerici, cesur ve etkili bir referans gazete grubu olmak. Tüm bu değerleri markalarına yükleyerek tirajı en değerli gazeteler konumuna ulaşmak”.
Türkiye	“Sunduğumuz tüm hizmetlerde toplum barışını, insanların huzurunu ve faydasını gözetlemek, zaman ve sınır gözetmeyen bir çalışma temposu içinde olmak”.	“Her türlü görsel ve yazılı medya araçlarında güvenilir ve tercih edilir olmak, içinde bulunduğumuz huzur ortamını tüm dünyaya taşımak, tüm dünyada en hızlı, en etkin (haber, eğlence, bilgi) sağlamak, yayın ilkelerimiz doğrultusunda tarafsız ve doğru yayıncılık yapmak”.

Kaynak: Hürriyet, Milliyet, Posta ve Türkiye Gazeteleri Kurumsal Web Sayfaları.
<http://www.demirorengazetecilik.com.tr>,
<http://www.hurriyetkurumsal.com/tr/NKurumsal/Sayfalar/Nmisyon-vizyonstrateji.aspx>,
<http://www.ihlasgazetecilik.com.tr/misyon-vizyon-strateji>. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2020.

Türk basın kuruluşlarının misyon ve vizyon ifadeleri mercek altına alındığında, bazı temaları içerdikleri görülmüştür. Misyon ve vizyon ifadelerine uyarlanan içerik analizi sonucunda tespit edilen bu temalar, Tablo. 4.’te toplu olarak sunulmuştur. Misyon ve vizyon ifadeleri, Hürriyet Gazetesi özelinde değerlendirildiğinde; “küresel”, “zaman”, “şirket çıkarları/en yüksek değer”, “çağdaş”, “toplumsal sorumluluk”, “toplumsal fayda”, “öncü/lider” olmak üzere dokuz temanın varlığı bulgulanmıştır. Milliyet ve Posta gazetelerinin misyon ve vizyon ifadelerinin analizinde; “küresel”, “toplumsal sorumluluk”, “itibar”, “güvenilir”, “cesur”, “öncü/lider”, “güvenilir” ve “çağdaş” olmak üzere sekiz temaya ulaşılmıştır. Türkiye Gazetesi’nin misyon ve vizyon ifadelerinin analizinde ise; “küresel”, “zaman”, “toplumsal sorumluluk”, “toplumsal fayda”, “güvenilir”, “objektif” ve “öncü/lider” olmak üzere yedi tema tespit edilmiştir.

Tablo 4: Türkiye’de Yayımlanan Ulusal Gazetelerin Misyon ve Vizyon İfadelerinde Yer Alan Temalar

<u>Gazete</u>	<u>Misyon ve Vizyon İfadelerinde Yer Alan Temalar</u>
Hürriyet	<ul style="list-style-type: none"> • Küresel • Zaman/Hız • Bağımsız • Şirket çıkarları/En yüksek değer • Çağdaş • Toplumsal sorumluluk • Toplumsal fayda • Öncü/Lider
Milliyet Posta	<ul style="list-style-type: none"> • Küresel • Toplumsal sorumluluk • İtibar • Güvenilirlik • Cesur • Öncü/Lider • Güvenilirlik • Çağdaş
Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> • Küresel • Zaman/Hız • Toplumsal sorumluluk • Toplumsal fayda • Güvenilirlik • Objektif • Öncü/Lider

Üçüncü araştırma sorusu ekseninde, Türk basın kuruluşlarının misyon ve vizyon ifadelerinde ortak temaların bulunduğu görülmüştür. Bu bağlamda Hürriyet, Milliyet, Posta ve Türkiye gazetelerinin misyon ve vizyon ifadelerinde yedi adet ortak temanın varlığı saptanmıştır. Tablo 5’te sunulan bu temalar; “küresel”, “zaman”, “toplumsal sorumluluk”, “toplumsal fayda”, “çağdaş”, “güvenilir” ve “öncü/lider” olarak özetlenebilmektedir.

Tablo 5: Türkiye’de Yayımlanan Ulusal Gazetelerin Misyon ve Vizyon İfadelerinde Yer Alan Ortak Temalar

<u>Gazete</u>	<u>Misyon ve Vizyon İfadelerinde Yer Alan Ortak Temalar</u>
- Hürriyet	• Küresel
- Milliyet	• Zaman/Hız
- Posta	• Toplumsal sorumluluk
- Türkiye	• Toplumsal fayda
	• Çağdaş
	• Öncü/Lider olma
	• Güvenilir

Araştırmaya dahil olan tüm gazetelerin misyon ve vizyon ifadelerinde; “küresel” ve “zaman” faktörüne yer verilmiştir. Söz konusu gazetelerin küresel dünyaya uyum sağlamayı ve küresel dinamiklere koşut varlık göstermeyi temel değer olarak kabul ettikleri görülebilmektedir. Zaman ve hız, çağcıl dünyanın önem atfettiği kavramlardır. Medya kuruluşları açısından, 7/24 yayın yapmak ve hızlı hareket edebilmek rekabette öne geçmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda doğruluğu kanıtlanan bir haberi kamuoyunda ilk duyuran yayın organı olmak, basın kuruluşlarının temel hedefidir. Yeni iletişim teknolojilerinin ve internetin gelişimiyle, değişim bir zorunluluk haline gelmiştir. Basın kuruluşları da yaşam döngülerini sürekli kılmak için; yapı, işleyiş, strateji ve içerik üretim süreçlerini değişen dünyaya uyumlaştırmak gereksinimi içindedirler. Araştırma kapsamındaki dört gazetenin de çağcıl değerlere vurgu yaptığı ve toplumsal sorumluluk ile toplumsal faydayı vurguladığı görülebilmektedir.

Rekabet yoğun basın sektöründe, “öncü ve lider” olmak önemlidir. Basın kuruluşlarının kitleleri etkileme ve yönlendirme gücüne sahip olması, sermaye sahiplerinin bu alana yatırım yapmasının temel nedenlerinden biridir. Bu nedenle, basın kuruluşlarının temel amacı, öncü ve lider olmaktır. Bu paralelde basın kuruluşlarının birinci görevi, toplumu aydınlatmak ve bilgilendirmektir. Kamuoyunun basın kuruluşlarına itimadı ve verdikleri haberlere olan inancı, söz konusu kuruluşları güvenilir olmalarına koşutluk arz etmektedir. Dolayısıyla ‘güvenirlilik’ teması, incelenen dört gazete tarafından benimsenen ortak temadır.

SONUÇ

Basın kuruluşlarının sahiplik yapısı, basının nosyonu nedeniyle tarih boyunca önem arz etmiştir. Temel görevi doğru ve güncel haber vererek kamuoyunu aydınlatmak olan basının, iktidar ve sermaye grupları ile olan ilişkisi, her daim sorunsal niteliği sergilemiştir. Dünya genelinde ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapıda yaşanan değişimler; basın kuruluşlarının sahiplik yapısında da radikal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Geçmişte gazetecilik kökenli aileler tarafından ifade ve basın özgürlüğü temel alınarak yönetilen basın kuruluşları; zamanla sermaye sahibi iş adamlarının ekonomik, toplumsal ve kişisel çıkarları uyarınca hakimiyet kurmak istedikleri önemli bir alan haline gelmiştir.

Basın sektöründeki bahsi geçen değişim ve dönüşümden hareket eden bu araştırmada basın kuruluşlarının sahiplik yapısı; Türkiye’de yayımlanan ulusal gazetelerin kurumsal web sitelerinde kamuoyu ile paylaşılan sahiplik oranları, sahiplerin diğer faaliyet alanları ve misyon ile vizyon ifadeleri üzerinden incelenmiştir. Araştırmanın verileri, Basın İlan Kurumu tarafından düzenlenen “Yaygın Gazeteler” listesinde yer alan ve kurumsal web sitelerinde misyon ile vizyon ifadelerine yer veren gazetelerden Temmuz 2020 tarihinde elde edilmiştir. Araştırmanın kısıtını; araştırmanın örnekleminin dar olması, söz konusu gazetelerden farklı bir zaman aralığında elde edilebilecek olan veriler ve alanyazında basın kuruluşlarında sahiplik yapısı ile misyon ve vizyon ilişkisi üzerinden inceleyen araştırmaya rastlanamamış olması oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, alanyazın ile büyük oranda koşutluk arz etmektedir (Adaklı, 2010; Yaylagül, 2019). Araştırma soruları ekseninde öncelikli olarak basın kuruluşlarının sahiplik yapıları ve faaliyet alanları incelenmiştir. Araştırma bulguları uyarınca örnekleme dahil edilen dört gazete, yoğunlaşmış sahiplik yapısının hâkim olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu, araştırmaya dahil olan basın kuruluşlarının sahiplerinin, medya dışında farklı sektörlerde de yatırımlarının olduğu yönündedir. Bu paralelde söz konusu gazetelerin bağlı olduğu basın kuruluşlarının çapraz tekelleşme eğilimi gösterdiklerini ifade etmek mümkündür. Basın kuruluşlarının sahiplik yapılarında gündeme gelen değişimlerin, kurumsallaşma ve tekelleşme süreçlerini beraberinde getirdiği kabul gören bir gerçektir.

Gazetelerin kurumsal web sayfalarında yer alan misyon ve vizyon ifadeleri incelenmiştir. İçerik analizi yöntemine göre analiz edilen ifadeler ilk aşamada kendi özelliklerinde tematik kodlara ayrılmış, ikinci aşamada ise ortak temalar çerçevesinde incelenmiştir. Analizler sonucunda, örnekleme dahil edilen gazetelerin misyon ve vizyon ifadeleri yedi ortak tema üzerinde ele alınmıştır. Araştırma bulguları uyarınca dört gazetenin de evrensel değerlere sahip olmayı ve çağcıl düzene uyum göstermeyi öncelikli olarak vurguladıkları görülmüştür.

Doğru ve hızlı haber üretmek, okuyucuların güvenini ve sadakatini kazanmak; basın kuruluşları açısından önemlidir. Basın kuruluşları, bu nedenle “hız” ve “güven” temalarına odaklanarak kurumsal değer olarak kabul etmektedirler. Araştırma kapsamında dört gazetenin de misyon ve vizyon ifadelerinde bu kavramlara yer verdikleri bulgulanmıştır. Küreselleşme sürecine koşut olarak rekabet anlayışının

değişmesi ve sürdürülebilirliğin önem kazanması, kurumların değerlerinin de değişmesini sağlamıştır. Günümüz pazar koşullarında, toplumsal sorumluluk bilincini benimseyen ve toplumsal fayda yaratan kurumlar, diğer kurumlara kıyasla rekabet üstünlüğü elde etmektedir. Yoğun rekabet ortamında “öncü/lider” olmak isteyen her kurum, toplumsal sorumluluk ve faydayı temel almaktadır. Araştırma kapsamında incelenen dört gazetenin de misyon ve vizyon ifadelerinde bu değerlere yer verdikleri saptanmıştır.

Araştırma uyarınca dikkat çeken bir diğer bulgu, çalışmanın da temel çıkış noktası olan basın kuruluşlarının sahiplik yapısı ile misyon ve vizyon arasındaki ilişkiye dairdir. Araştırma kapsamında *Hürriyet Gazetesi*'nin misyon ve vizyon tanımında, şirket pay sahiplerinin çıkarlarına ve kâr oranlarına gönderme yapan ifadeler yer verdiği görülmüştür. Bu durum, alanyazında bahsi geçen medya sahipliği ve finansal performans ilişkisini desteklemektedir. An ve diğerlerinin (2009) ifade ettiği üzere, medya organlarına yatırım yapan büyük sermaye sahiplerinin temel edimlerinden biri de, finansal performansı artırmak için kârlılık oranını yükseltmektir. Örnekleme içinde yer alan gazetelerden yalnızca *Hürriyet Gazetesi*, finansal kaynaklara verdiği önemi misyon ve vizyon ifadelerine yansıtarak pay sahiplerinin çıkarlarını korumayı ve kârlılık oranlarını en yüksek değerde tutmayı hedeflemiştir. Araştırmaya dahil olan diğer gazeteler olan *Milliyet*, *Posta* ve *Türkiye gazetelerinin* misyon ve vizyon tanımlarında ise, sahiplik yapısına ve ilişkisine gönderme yapan benzer ifadeler saptanmamıştır.

Tüm bu bulgular ve varılan sonuçlar doğrultusunda, gelecek çalışma ve araştırmalara yönelik olarak şu önerileri sunmak mümkündür: Araştırma verileri, Türkiye’de yayımlanan ulusal gazeteler üzerinden elde edilmiştir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren basın kuruluşları ve gazeteler temel alınarak bir araştırma gerçekleştirilebilir. Basın kuruluşlarının sahiplik yapısı, farklı ülkeler ve kültürler temel alınarak incelenerek karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2010), “Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye’de Medya Endüstrinin Dönüşümü”, *Mülkiye Dergisi*, 34(269): 67-84.
- Alemdar, K. (1996), *İletişim ve Tarih*, İletişim Kitabevi, Ankara.
- Ann, S., Hyun Seung J. and Told, S. (2009), “Ownership Structure of Publicly Traded Newspaper Companies and Their Financial Performance”, *Journal of Media Economics*, 19(2): 119-136.
- Atabek, N. (2005), “Tarihsel Süreçte Türkiye’de Yerel Basın ve Yerel Yönetimler”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23: 63-74.
- Ayrıçay, Y. ve Kalkan, G. (2010), “Sahiplik Yapısı ve Temsilcilik Teorisi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 3(2): 153-174.
- Bagdikian, H. B. (2007), “Media Monopoly”, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ed: George Ritzer John Wiley & Sons, USA.
- Baltacı, A. (2019), “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 368-388.
- Basın İlan Kurumu (2016), *Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayınlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliği*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161005-19.htm>. Erişim Tarihi: 10.07.2020.
- Basın İlan Kurumu (2020), “Yaygın Gazeteler”. <https://www.bik.gov.tr/gazeteler/>. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2020.
- Bayram, Y. (2013), “Küreselleşme Sürecinde Medya Sektörünün Değişen Doğası ve Türk Medya Sektörüne Yansımaları”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(2): 234-261.
- Bulunmaz, B. (2011), “Holdingleşme Ekseninde Türk Medyasında Tekelleşme Sorunu”, *Öneri Dergisi*, 9(36): 237-246.
- Claessens, S., Simeon, D. and Lary H.P. L. (2000), “The Separation of Ownership and Control in East Asian Corporations”, *Journal of Financial Economics*, 58(1): 81-112.
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018), *Medya ve İletişim Sözlüğü*. Çev., Babacan Taşdemir, İletişim Yayınları.
- Daws, L. B. (2009), “Media Monopoly: Understanding Verticaland Horizontal Integration”, *Communication Teacher*, 23(4): 148-152.
- Demirören Gazetecilik Kurumsal Web Sayfası “Sahiplik Durumları ve Oranları”. <http://www.demiroren.gazetecilik.com.tr/>. Erişim Tarihi: 18.07.2020.
- Demirören Holding Kurumsal Web Sayfası, “Diğer Faaliyet Alanları”. <https://www.demiroren.com.tr/>. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2020.

Demirören Holding Kurumsal Web Sayfası, “Misyon ve Vizyon İfadeleri”.
<http://www.demirorengazetecilik.com.tr>. Erişim Tarihi: 18.07.2020.

Doğan, M. ve Topal, Y. (2015), “Sahiplik Yapısının Firma Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20: 165-177.

Erdoğan, E. O. (2016), “Temsil Teorisi Çerçevesinde Sahiplik Yapısının İşletmelerin Sermaye Kararları Üzerine Etkisi: BİST Uygulaması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24: 159-181.

Gökçe, O. (2019), *Klasik ve Nitel İçerik Analizi*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Gürel, E. and Tat, M. (2011), “An Analysis on the Mission and Vision Statements of Sports Clubs: A Case of Turkey”, *7th International Conference on Business, Management and Economics*, İzmir, 159-183.

Gürüz, D. ve Gürel, E. (2009), *Yönetim ve Organizasyon-Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme*. Nobel Yayıncılık, Ankara.

Hürriyet Gazetesi Kurumsal Web Sayfası, “Sahiplik Durumları ve Oranları”
<http://www.hurriyetkurumsal.com/tr/NKurumsal/Sayfalar/NOrtaklik-Yapisi.aspx>,
Erişim Tarihi: 18.07.2020.

Hürriyet Gazetesi Kurumsal Web Sayfası, “Misyon ve Vizyon İfadeleri”,
<http://www.hurriyetkurumsal.com/tr/NKurumsal/Sayfalar/NMisyon-vizyon-strateji.aspx>, Erişim Tarihi: 18.07.2020.

İhlas Gazetecilik Kurumsal Web Sayfası, “Sahiplik Durumları ve Oranları”,
<http://www.ihlasgazetecilik.com.tr/ortaklik-yapisi>, Erişim Tarihi: 18.07.2020.

İhlas Holding Kurumsal Web Sayfası, “Diğer Faaliyet Alanları”,
<https://www.ihlas.com.tr/#>. Erişim Tarihi: 18.07.2020.

İhlas Holding Kurumsal Web Sayfası, “Misyon ve Vizyon İfadeleri”.
<http://www.ihlasgazetecilik.com.tr/misyon-vizyon-strateji>, Erişim Tarihi: 18.07.2020.

Kadioğlu, K. Z. (2018), “Türkiye’de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişim Kronolojik Analizi”, *İnsan & İnsan*, 5(16): 100-120.

Karayormuk, K. (2010), “İşletme Gruplarında Sahiplik Yapısı İle Strateji Arasındaki İlişki: Türkiye’de İşletme Grupları Üzerinde Bir Çalışma”, *Doktora Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 2010.

Konuk, S. (2019), “İşletmelerde Sahiplik Yapısına İlişkin Faktörlerin Firma Değerine Etkisi: BİST 30 Şirketleri Üzerine Bir Uygulama”, *Artibilim-Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1): 46-54.

Kuyucu, M. (2013), “Türkiye’de Çapraz Medya Sahipliği: Medya Ekonomisine Olumsuz Etkileri ve Bu Etkilerin Önlenmesine Yönelik Önlemler”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 8(1): 144-163.

- Laeven, L. and Levine R. (2009), “Bank Governance, Regulation and Risk Taking”, *Journal of Financial Economics*, 93: 259-275.
- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev., Osman Akınhay & Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Topçuoğlu, N. N. (1996), *Basında Reklam ve Tüketim Olgusu*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Tokgöz, O. (2003), *Temel Gazetecilik*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Topuz, H. (2003), *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yaylagül, L. (2019), “Eleştirel Ekonomi Politik Bakış Açısından Medyada Tekelleşme Sorunu”, *İletişim ve Kuram Araştırma Dergisi*, 48: 404-418.
- Yazıcı, T. (2013), “Medya Mülkiyetine İlişkin Düzenlemeler ve Dünya'daki Örnekler Bağlamında Türkiye için Bir Medya Mülkiyeti Modeli Önerisi”, Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Yeşil, M. M. (2015), “Ekonomik-Politik Yaklaşımı Bağlamında Medyada Tekelleşme Sorunu: Gazeteciler Üzerine Yansımalar”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 144-157.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, D. G. (2010), “Medya, Tekelleşme ve Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yılgör, A. ve Yücel, E. (2012), İşletmelerin Sahiplik Yapısının İncelenmesi: Sahiplik ve Kontrol Ayrımı Konusunda Çıkarımlar”, *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 16: 41-58.
- Yöyen, B. (2007), “Türkiye’de Basın Çalışanlarının İstihdam Sorunlarının İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Emet Gürel, iletişim alanında çalışan bir öğretim üyesidir ve 2013 yılından bu yana Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden mezun olmuştur. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden 1998 yılında yüksek lisans, 2002 yılında doktora derecesini almıştır. Gürel'in iletişim, işletme yönetimi ve pazarlama iletişim alanlarında bir çok çalışması bulunmaktadır.

Emet Gurel is an academician on the field of communication and has been a professor at Ege University Faculty of Communication since 2013. She graduated from Ege University with a degree in Public Relations and Publicity, got her MA degree with her thesis on public relations and organizational change in 1998, furthermore received her Ph.D. degree with her thesis about globalization and competition management in 2002 from Ege University. Gurel's research focuses are communication, business management and marketing communication. She published several articles and research papers as well as gives lectures and held seminars on related fields.

Büşra Çetin, 2016 yılında Ege Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünden yüksek onur öğrencisi olarak mezun olmuştur. Aynı yıl Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon eğitimini tamamlamıştır. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Araştırmaları Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi olarak eğitimine devam etmektedir. Öğrenci sempozyumlarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.

Büşra Çetin, as a high honor student graduated department of Public Relations and Publicity from Ege University in 2016. In the same year, she completed Pedagogical Formation education at Ege University. She continues education Institute of Social Sciences, Department of Communication Research at Ege University. She had presented paper at national and international student symposiums.

KAMU ÖĞRETMENLERİNİN PERFORMANS DEĞERLENDİRMEYE VE PERFORMANS DEĞERLENDİRME YÖNETMELİĞİ TASLAĞINA İLİŞKİN TUTUMLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

A RESEARCH ON DETERMINING ATTITUDES OF THE PUBLIC TEACHERS TO THE PERFORMANCE EVALUATION AND PERFORMANCE EVALUATION REGULATION DRAFT

Tekin KAPLAN
Psikolojik Danışman
Milli Eğitim Bakanlığı
tekin.kaplan@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1766-691X

Dr. Öğr. Üyesi Rıza DEMİR
İstanbul Üniversitesi
İşletme Fakültesi
rdemir@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2896-1271

Gönderim 09 Eylül 2020 - Kabul 30 Ekim 2020
Received 09 September 2020 - Accepted 30 October 2020

Öz: İşletmelerde performansın değerlendirilmesi, tüm yönetim teorilerinde de bahsedildiği gibi üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Eğitim kurumlarında performansın değerlendirilmesi de verilen eğitimin niteliği açısından önemli bir role sahiptir. Günümüzde pek çok ülkede, farklı yöntemler doğrultusunda eğitimin en önemli paydaşı olan öğretmenlerin performansı değerlendirilmektedir. Türkiye’de de yıllardır tartışılan bir konu olan öğretmenlere yönelik performans değerlendirmesi, 2018 yılında hazırlanan Yönetmelik taslağı ile ortaya konularak görüşe açılmıştır. Öğretmen performansının birden fazla kaynaktan veri alınarak değerlendirilmesinin öngörüldüğü sistem pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiş, sendikalar başta olmak üzere farklı paydaşlar taslağa tepki göstermiştir. 315 öğretmen ve yönetici kapsamında yapılan bu araştırmada katılımcıların Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı’na ilişkin tutumlarıyla birlikte genel olarak performans değerlendirmeye ve bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımıda önemli konulara yönelik düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Verinin anket yöntemi kullanılarak toplandığı ve nicel yöntemler kullanılarak analiz edildiği araştırmanın sonucunda katılımcıların neredeyse yarısının performans değerlendirme fikrine karşı olmadığı belirlenmiştir. Buna karşın taslakla getirilmesi planlanan sisteme ilişkin tutumların net bir şekilde olumsuz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların performans değerlendirme fikrine değil, uygun olmadığını düşündükleri bir sistem kapsamında performans değerlendirmeye karşı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Performans, performans değerlendirme, performans değerlendirme taslağı, öğretmen, tutum.

Abstract: Evaluation of performance in businesses is one of the important issues as mentioned in all management theories. Evaluation of performance in educational institutions also plays an important role in terms of the quality of education. Today, the performance of teachers, who are the most important stakeholders, is being evaluated with different methods in many countries. The performance evaluation for teachers, which has been a discussion in our country for years, has been put forth for debate in the form of a draft regulation prepared in 2018. The system in which teacher performance is to be evaluated by taking data from multiple sources has brought many discussions and different sides, especially unions, reacted to the draft. In this study conducted within the scope of 315 teachers and administrators, it was tried to reveal participants thoughts on

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında 2019 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

performance evaluation and important issues in the design of the system if a performance evaluation was to be established together with the attitudes of the regarding Teacher Performance Evaluation Regulation Draft submitted in 2018. As a result of the research where the data was collected using the survey method and analyzed using quantitative methods, it was determined that almost half of the participants were not against the idea of performance evaluation. However, attitudes towards the system presented in the Draft are clearly negative. Therefore, it can be said that the participants are against performance evaluation under a system they think is not suitable, not against the idea of performance evaluation.

Keywords: *Performance, performance evaluation, teacher performance evaluation regulation draft, teacher, attitudes.*

GİRİŞ

18. yüzyılın sonlarında yaşanmaya başlanan Endüstri Devrimi insanlık tarihinde o güne kadar görülmemiş büyük gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Endüstri Devrimi'yle birlikte doğal enerji yardımıyla yapılan üretimin yerini makine gücü ile gerçekleştirilen yığın üretimin alması, toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ve özelliklerinde yaygın, önemli ve hızlı değişimler meydana getirmiş; başta ekonomi bilimi olmak üzere sosyoloji, sosyal psikoloji, siyaset, mühendislik vb. pek çok disiplinde devrimsel gelişmeler ortaya çıkmıştır (Çelik, 2018: 43). Üretimde teknolojinin kullanılmaya başlanması ve bu teknolojinin sürekli geliştirilmesi, kölelik ve sömürgecilik düzeninden ücretli çalışma düzenine doğru geçilmesi, toplum hayatında mevcut olan sosyal sınıf ve tabakaların değişime uğrayarak işveren ve işçi olmak üzere iki büyük kesimin ortaya çıkması ve köylerden kentlere kitlesel göçlerin meydana gelmesi, bu süreçte yaşanan ve farklı disiplinlerin ilgili alanına giren önemli olgulardır. Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de, veri toplanarak ve analiz yapılarak iş yaşamında karşılaşılan sorunların çözümü için belirli yol ve yöntemlerin bulunmaya çalışıldığı bir bilim dalı olan işletmenin ortaya çıkmasıdır. İşletme biliminin ilk teorisyenleri, farklı veri toplama ve analiz yöntemlerinden yararlanarak, başta fabrikaların sayısal ve hacimsel olarak büyümesi nedeniyle büyük bir kitle haline gelen insan kaynağı olmak üzere, işletmelere ait farklı kaynak ve unsurlar üzerinde yaptıkları araştırmalar sonucunda verimliliği, etkinliği ve kârlılığı artıracak yol ve yöntemleri keşfetmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda üzerinde durulan konulardan biri de uzmanlaşmadır. İşletmenin hedeflerine ulaşması için yapılacak işlerin rasyonel birtakım kriterlere göre parçalara ayrılması, çalışanların beceri ve yetkinliklerine göre yalnızca bu işe ait görevlerden sorumlu olmaları ve bu işi en iyi şekilde yapabilecek hale gelmesi anlamına gelen uzmanlaşma ile işletme içinde farklı uzmanlık alanları (işletme fonksiyonları) ortaya çıkmıştır. Başta üretim, finans ve pazarlama olarak üç temel işlev şeklinde ortaya çıkan bu uzmanlık alanlarının sayısı, zamanla başka işlev ve faaliyetlere de ihtiyaç duyulması nedeniyle artmıştır (Uyargil vd., 2013: 1). İşletmelerde çalışan sayısının, iş hacminin ve türünün artmasıyla birlikte çalışanların yönetimiyle ilgili daha fazla görev ve sorumluluğun ortaya çıkması, işletmelerde bu konularla ilgilenecek bir uzmanlık alanının da doğmasına neden olmuştur. Endüstri Devrimi'nin ilk yıllarında personel yönetimi olarak adlandırılan bu alan başlangıçta üretim, pazarlama ve finans gibi temel işlevlere yönelik faaliyetlerin uygulanmasına destek verecek kurmay nitelikli bir işlev olarak kabul edilmiştir. Yaşadığı değişim ve dönüşümle birlikte günümüzde insan

kaynakları yönetimi olarak ifade edilen bu işlev kapsamında; işgücü ihtiyacının belirlenmesine, bu ihtiyacı karşılayabilecek uygun adayların işe alınmasına, eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına, performansın değerlendirilmesine, ücretlerin tespit edilmesine ve iş sağlığı ve güvenliğinin korunmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir. İnsan kaynakları yönetimi işlevleri olarak ifade edilen bu faaliyet alanlarının tümü önemli olmakla birlikte özellikle işletmelere temel rekabet avantajı sağlayan insanın performansının değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, örgütsel amaçlara ulaşılma açısından her zaman kritik bir konu olmuştur. Endüstri Devrimi'nden günümüze kadar sürekli gelişim gösteren performans değerlendirme uygulamaları, etkili performans değerlendirme sistemlerinin kurulması ve yürütülmesi açısından yöneticilere, insan kaynakları departmanlarına ve çalışanlara farklı sorumluluklar yüklemektedir.

Çalışanların performansının değerlendirilmesine yönelik konular Endüstri Devrimi'ni izleyen ilk dönemde sanayi sektörü ve kas gücüne dayalı çalışanlar bağlamında düşünülmüştür. Bununla birlikte yirminci yüzyılın sonlarında sanayisizleşme olarak da adlandırılan süreçte kömür madenleri, tekstil ve gemi tersaneleri gibi büyük sanayi alanları hızla azalırken turizm, eğitim, perakende satış ve finans gibi alanlardan oluşan hizmet sektörü ön plana çıkmıştır (Toptaş Arslan, 2018: 153). Özellikle 1950'lerden sonra ağır sanayi, fabrikasyon ve üretime dayalı ekonomiden hizmet ve bilgiye dayalı üretime doğru geçişle birlikte hizmet sektörünün istihdamın temel kaynağı haline gelmesi sonucunda beyaz yakalı ve profesyonel çalışanların performansının değerlendirilmesi önemli hale gelmiştir. Günümüzde gerek hizmet sektörünün istihdamın temel kaynağı haline gelmesi gerekse de otomotiv, tekstil, gıda, savunma sanayi gibi endüstriyel alanlarda çok daha nitelikli mavi yakalı çalışanlara ihtiyaç duyulması, performans değerlendirme konusunu daha da önemli hale getirmiştir. İnsan kaynakları yönetimiyle ilgili literatür incelendiğinde; gerek hizmet sektörünün alt alanlarında ve gerekse de bilgi ve teknolojinin daha üst düzey ve yoğun kullanıldığı sanayi sektöründe çalışanların performansının değerlendirilmesiyle ilgili izlenecek yaklaşım ve uygulanacak yöntemlerle ilgili olarak çok sayıda araştırmanın yapıldığı görülmektedir.

Pek çok kesimde olduğu gibi hizmet sektörünün temel alanlarından biri olan eğitimde performansın değerlendirilmesi de sıklıkla gündeme gelen bir konudur. Dünya genelinde eğitim alanında yapılan reformların önemli bir aşaması; örgüt düzeyinde eğitim kurumlarının veya birey düzeyinde öğretmenlerin belirli kriterler doğrultusunda performanslarının değerlendirilmesidir (Almeida, 2017: 2973). Eğitimin kalitesini ve niteliğini artırmak, eğitim alanında daha olumlu sonuçlar elde etmek ve belirlenen hedeflere ulaşmak amacıyla eğitimin en önemli paydaşı olan öğretmenlere yönelik yapılan performans değerlendirmenin sonuçları, öğretmenlerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesinde, gelişimlerinin sağlanmasında, yapılacak terfilerde ve ücretlerin belirlenmesinde dikkate alınmaktadır (Bichi, 2017: 104; Knudson, 1988: 103). Eğitim faaliyetlerinin kalitesini ve öğrenci başarısını artırabilmek için en önemli rolün öğretmenlere düştüğü ve bu açıdan öğretmenlerin gelişiminin takip edilmesi ve yüksek performansın teşvik edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de kamunun diğer alanlarında olduğu gibi eğitimde de performansın değerlendirilmesi konusu yıllardır tartışılmaktadır. Onuncu Kalkınma Planı doğrultusunda hazırlanan Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda, Öğretmen Strateji Belgesi’nde ve konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda sıklıkla gündeme getirilen konu 2018 yılında hazırlanan Yönetmelik taslağı ile bir sistem olarak ortaya konulmuş ve dış paydaşlara gönderilerek görüşe açılmıştır. Performansın görev yapılan okulun müdürü, zümre öğretmenleri, diğer öğretmenler, sorumlu olunan öğrenciler ve velileri ile öğretmenin kendisi olmak üzere birden fazla kaynaktan veri alınarak değerlendirilmesinin öngörüldüğü sistem ilk gündeme geldiği andan itibaren birçok tartışmayı da beraberinde getirmiş, özellikle eğitim alanındaki sendikalar başta olmak üzere farklı sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar taslağa tepki göstermiştir.

Bu çalışmada öncelikle yönetim teorilerinde performans konusunun önemi üzerinde durularak eğitim sektöründe performansın değerlendirilmesine, bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımında önemli konulara ve 2018 yılında sunulan Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı’na ilişkin tutumların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılarak performans ve performans değerlendirme kavramları tanımlanmış ve yönetim teorilerinde performans değerlendirme konusu incelenmiş; sonrasında eğitim sektöründe öğretmenlerin performansının değerlendirilmesi, Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar ve Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmelik Taslağı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci kısmında ise Türkiye’de kamu öğretmenlerinin performansının değerlendirilmesine ve Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı’na ilişkin tutumlarının belirlenmesine yönelik yapılan bir saha araştırmasının sonuçlarına yer verilmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Performans, Performans Değerlendirme ve Performans Yönetim Sistemi

Yönetim bilimleri alanında yapılan pek çok çalışmada performans konusu üzerinde durulmaktadır. Makro anlamda bir devletin, hükümetin, kurumun ya da örgütün performansı olabileceği gibi mikro anlamda bir çalışanın, takımın / grubun ya da departmanın performansı söz konusu olabilmektedir.

Performans, daha önce planlanmış ve amaçlanmış etkinliklerin sonucunda ortaya çıkan sayısal veya sayısal olmayan sonuçlar (Saruhan ve Yıldız, 2012); çalışanların görevlerini yerine getirirken elde ettikleri çıktılar (Özgen vd., 2005) veya çalışanın belirli bir zaman diliminde yapmış olduğu çalışma düzeyi (Pakdil, 2001) olarak tanımlanabilir. Performans denildiğinde akla genellikle ulaşılan hedefler, elde edilen sonuçlar ya da gösterilen davranışlar gibi geçmiş performansa yönelik unsurlar gelmektedir. Ancak performans, geçmişte nelerin elde edildiğine odaklanan fiili performansın haricinde beceri, yetenek veya yetkinliklere dayalı olarak çalışanların gelecek performansını da (potansiyelini de) ifade eden geniş bir kavram olarak düşünülebilir (Noe vd., 2008: 345).

Performans değerlendirme ise mikro anlamda çalışanların geçmiş, mevcut ya da gelecek performansının, önceden ortaya konulan performans standartlarına, becerilere veya yetkinliklere göre ne durumda olduğunun belirlenmesi, çalışanlardan beklenenler ile onların elde ettikleri sonuçların karşılaştırılmasıdır (Açıkalın, 2002; Dessler, 2011: 332). İşletmelerde performans değerlendirme sistemleri kullanılarak, çalışanların belirli bir dönemdeki fiili başarı durumları ve geleceğe ilişkin gelişme potansiyelleri belirlenmeye ve görevlerindeki başarıları, istekliliği, tutum ve davranışları, ahlak durumu, özellikleri ve işletmenin başarısına olan katkıları değerlendirilmeye çalışılmaktadır (Sabuncuoğlu, 2000: 160; Uyargil vd., 2013: 212). Günümüzde pek çok işletmede maaş düzenlenmeleri, primler, eğitim ihtiyacı, disiplin cezaları, yükselme, ödül mekanizmaları ve diğer yönetim faaliyetleri ile ilgili alınacak bütün kararlarda performans değerlendirme sonucu elde edilecek bilgilerden yararlanılmaktadır (Akdoğan ve Demirtaş, 2009: 51–52).

İşletmelerde çalışanların performanslarının sistematik ve biçimsel olarak değerlendirilmesinin ilk örnekleri 1900'lü yılların başlarında ABD'de kamu hizmeti veren kurumlarda görülmektedir (Uyargil vd., 2013: 212). Bundan önce 1800'lerin başında Robert Owen, İskoçya'da pamuk işleme fabrikasında her çalışan için karakter sicilleri isminde dosyalar hazırlayarak ve bu dosyalara günlük raporları kayıt ederek endüstriyel düzeyde performans değerlendirmesini ilk kez uygulamıştır (Banner ve Cooke, 1984: 328; Uysal, 2015: 36). Uygulamada her kişinin iş istasyonu üzerine farklı performans düzeylerini ifade edecek şekilde renkli kartlar asılmıştır.

Daha sonra Klasik Yönetim Teorisi'nin öncüsü F. Taylor'un iş ölçümü uygulamaları aracılığıyla çalışanların verimliliklerinin ölçülmesi sonucunda performans değerlendirme örgütlerde bilimsel olarak yapılmaya başlanmıştır (Uyargil vd., 2013: 212). Taylor'a göre her çalışanın verimliliği ve yaptığı işin miktarı kesin kayıtlarla tutulduğunda, çalışan geliştikçe, ücret düzeyi artırılıp istenilen standartlara ulaşamayanların görevine son verildiğinde ve onların yerine yeni ve dikkatli seçilmiş işgücü alındığında önemli ölçüde hem doğal hem de sistematik tembelliğin önüne geçilecektir (Uysal, 2015: 36). Dolayısıyla Taylor'a göre çalışanların performansı sürekli ve yakından izlenmelidir (Ekinci, 2019: 19). Ortalama bir çalışan kendisine belirli bir zamanda, normal olarak yapılabilecek belirli bir görev verildiğinde hem kendisi hem de işvereni en fazla tatminle çalışabilecek; bu durum çalışana kendini tatmine ulaştırın başarı ve performansını ölçebilecek açık bir standart sağlayacaktır (Locke, 1982: 16). Dolayısıyla Taylor'ın performans değerlendirme konusunu bilimsel yönetim ilkeleri kapsamında ele aldığı söylenebilir. Pek çok örgüt Taylor'ın yirminci yüzyılın başlarındaki bilimsel yönetim çabalarından etkilenmiş ve performans değerlendirme uygulamalarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Örneğin ilk seri otomobil üretimini gerçekleştiren Henry Ford, Taylor'ın bilimsel ilkelerinden oldukça etkilenmiş ve 1915'lere kadar, bir anlamda araç üretimini vasıflı çalışanlara gerek kalmayacak şekilde karmaşık olmayan ve tekrarlayan adımlara bölmek anlamına gelen Taylorizm'i benimsemiştir.

Klasik Yönetim'in bir başka teorisyeni Henri Fayol, ortaya koyduğu yönetim ilkelerinde verimlilik ve etkinlik artışı için performansa dayalı ücretin öneminden bahsetmekte ve çalışanların ücretlerinin belirleneceği sistemlerin kesinlikle performansla ilişkilendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Uzuegbu ve Nnadozie,

2015: 64). Dolayısıyla ücretlerle ilişkilendirilebilecek sonuçlar ortaya koyacak, kriter ve standartları önceden belirlenmiş performans değerlendirme yöntemlerinin gereği ve önemi Klasik Yönetim Yaklaşımı kapsamında tekrar ortaya çıkmaktadır.

Klasik Yönetim'in diğer teorisyeni Max Weber, savunduğu bürokrasi yaklaşımı çerçevesinde bir örgütte yapılacak terfilerin yalnızca performans, başarı, deneyim veya teknik niteliklere dayalı olması gerektiğini belirtmektedir (Peek, 2020). Weber'e göre sübjektif faktörler, kişisel bir takım iyilikler veya ilişkiler ya da işle ilgili olmayan bir takım farklılıklar çalışanlarla ilgili alınacak kararlarda etkili olmamalıdır. Dolayısıyla terfilerde kullanılabilir sonuçları ortaya koyacak ve yine kriter ve standartları önceden belirlenmiş performans değerlendirme yöntemlerinin gereği ve önemi Klasik Yönetim Yaklaşımı kapsamında tekrar ortaya konulmuştur.

Gerek Taylor, Fayol ve Weber gerekse de Klasik Yönetim Yaklaşımı'na katkı veren diğer teorisyenlerin görüşleri birlikte değerlendirildiğinde çalışanların performanslarının değerlendirilmesine yönelik uygulamaların işletmelerin verimlilik ve etkinlik artışı için son derece önemli olduğu ve çalışanlarla ilgili alınacak bir takım kararlarda performans değerlendirme sonuçlarından muhakkak yararlanılması gerektiği fikrinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu teorisyenlerden sonra performans değerlendirme konusunda yapılan çalışmaların çoğu, performans değerlendirme uygulamalarının işletmelerin gelişimi için önemini somut verilerle kanıtlayan başarılı liderlerin ve yöneticilerin katkılarıyla ortaya çıkmıştır (Basheka ve Tshombe, 2018).

Klasik Yönetim Yaklaşımı'nda verimlilik ve etkinlik üzerinde ısrarla durulurken insani ilişkilerin ihmal edilmesi ve çalışanların birer insan olduğunun ve fizyolojik ve duygusal bazı ihtiyaçları olabileceğinin unutulması 1930'lu yıllar itibariyle Neoklasik Yönetim Yaklaşımı'nın ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Bu dönem teorisyenlerden Elton Mayo, Abraham Maslow, Douglas McGregor ve Frederick Herzberg performansın ya da motivasyonun artmasına neden olabilecek faktörleri araştırmışlar ve sosyal ihtiyaçların, sosyal ilişkilerin, yönetim tarzının, performansla ilgili yapılacak geri bildirim, karar alma mekanizmalarına katılımın çalışanların motivasyonunu ve dolayısıyla performansını etkileyebileceğini ortaya koymuşlardır (Haliidu vd., 2017: 71; Sarker ve Khan, 2013: 4). Dolayısıyla Neoklasik Yönetim Yaklaşımı'nda da performans değerlendirmenin önemli olduğu; ancak konuya sadece işletmenin verimlilik, etkinlik, amaçlara ulaşma vb. çıkarları doğrultusunda değil, bunlarla birlikte çalışanların maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması, değerlendirme sonuçlarının çalışanlarla paylaşılması ve onların gelişiminde kullanılması gibi çalışanların da yararı gözetilecek şekilde bakıldığı söylenebilir. Keza Neoklasikçilerin etkili olduğu dönem, çalışanın maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması durumunda bundan en büyük yararı uzun vadede işletmenin elde edeceğinin anlaşıldığı süreç olarak ifade edilmektedir.

Performans değerlendirme konusuna, İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren ortaya çıkan ve popüler hale gelen Modern Yönetim Teorileri bağlamında da bakılabilir. Modern Yönetim Teorileri'nden biri olan Sistem Yaklaşımı; doğadaki, toplumdaki ve bilim alanlarındaki olayların bütünsel olarak incelenmesini sağlayacak disiplinler arası bir anlayış sunmaktadır (Akkuş ve Alevok İnci, 2018: 223). Bu bağlamda bir işletme bir ülkenin ya da sektörün alt sistemi iken, kendisi de farklı alt sistemlere sahiptir. Örneğin bir tekstil firması tekstil sektörünün alt sistemi iken

kendisi üretim, pazarlama, muhasebe veya finans gibi alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu alt sistemlerde kendi içinde alt sistemlerden oluşabilir. Örneğin işletmenin alt sistemlerinden biri olan insan kaynakları yönetimi planlama, temin seçim, eğitim geliştirme, performans değerlendirme, ücret yönetimi gibi daha alt sistemlerden oluşabilmektedir. Dolayısıyla Sistem Yaklaşımı'na göre performans değerlendirme, kendi çevresinden ya da başka sistemlerden bilgi alarak bunları işleyen ve yine kendi çevresi ile diğer sistemlere çıktı olarak sunan bir alt sistemdir. Bunun yanında Sistem Yaklaşımı'na göre sistemin bir diğer özelliği birbirleriyle uyumlu parçalardan oluşan bir bütün olmasıdır. Günümüzde de performans değerlendirme faaliyetleri sistem yaklaşımı çerçevesinde birbiriyle ve çevresiyle ilişkili aşamalardan oluşan bir süreç olarak düşünüldüğünde ortaya Performans Yönetimi Sistemi çıkmaktadır. Performans Yönetim Sistemi; performans değerlendirme kavramını statik anlamda bir değerlendirme faaliyeti olarak değil, dinamik bir süreç olarak ele alan, çalışanların performanslarını planlamayı, değerlendirmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan ve konuya daha geniş bir açıdan yaklaşan örgütsel süreç olarak tanımlanabilir (Uyargil, 2013: 17-19). Günümüzde çoğu işletme performans değerlendirmeye yönelik faaliyetlerini Performans Yönetimi Sistemi altında yürütmektedir.

Performans değerlendirme konusuna Durumsallık Yaklaşımı çerçevesinde bakıldığında her koşulda tüm örgütlere eşit şekilde evrensel olarak uygulanacak bir performans değerlendirme sisteminin olmadığı, belirli içsel ve dışsal faktörlere göre kullanılacak sistemlerin özelliklerinin ve etkinliğinin değiştiği görülmektedir (Sharma, 2017: 110; Wadongo ve Abdel-Kader, 2014: 685). Dış çevre, stratejiler, kültür, örgüt yapısı, büyüklük, teknoloji ve sahiplik yapısı, performans değerlemede kullanılacak tüm yol, yöntem ve araçları etkileyebilmektedir. Ayrıca Durumsallık Yaklaşımı'nda performansı maksimize etmek amacıyla durumlar ve örgütün parçaları arasındaki uygunluğa önem verilmektedir.

Küreselleşme, bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmeler ve esneklik gibi yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve günümüzde de halen etkilerini sürdüren gelişmeler yönetim konusunda yeni görüşlerin ileri sürülmesine neden olmuş ve Modern Sonrası Yönetim Yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar bağlamında performans değerlendirmeyle ilgili yeni gelişmeler 1950'lerde Peter Drucker'ın Amaçlara Göre Yönetim yaklaşımı, 1960'larda Feingenbaum'un öncüsü olduğu Toplam Kalite Yönetimi anlayışı, 1980'ler itibariyle uygulanan 360 Derece Geri Bildirim yaklaşımı, 1990'lı yıllarda Robert Kaplan ve David Norton tarafından geliştirilen Dengeli Ölçüm Karnesi Tekniği ve 2000'li yıllarda çalışanlarla sınırlı performans değerlendirme süreci yerine kalkınmaya dayalı, açık ve esnek performans değerlendirme anlayışının ortaya çıkmasıdır (Pulakos vd., 2019; Schermerhorn, 2011; Wilkinson, Armstrong ve Lounsbury, 2017).

Performans değerlendirmenin yapıldığı ilk yıllardan günümüze kadar geçen bu süreçte; yaklaşım ve yöntemlerde genel olarak bireysellikten örgüt geneline, sayısal unsurlardan kaliteye, karmaşık ve yoğunluktan basit ve esnekliğe doğru bir geçişin söz konusu olduğu söylenebilir. Gelecekte de pozitif ve üretken bir çalışma kültürüne sahip olmanın önemini kavrayan örgütlerde etkili bir performans yönetiminin tanımının değişmeye devam edeceği, yapay zekanın her alanda olduğu gibi performans değerlendirme konusunda da radikal değişimlere neden olacağı,

performans değerlendirme çalışmalarında odak noktasının verilen geri bildirim sayısından geri bildirim kalitesine doğru kayacağı ve performans yönetimi süreçlerinin daha basit ve esnek olacağı öngörülmektedir (Brooks, 2015).

1.2. Eğitim Sektöründe Öğretmenlerin Performansının Değerlendirilmesi

Dünyada son yıllarda bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler eğitim kurumlarını da etkilemiştir. Bu kurumlar değişen çağa ayak uydurmak adına yeni anlayış ve gelişmeleri takip etme ihtiyacı duymaktadır. 2000’li yıllardan itibaren birçok ülke, eğitim sistemlerinin niteliğini artırmak için çeşitli alanlarda kapsamlı reformlar uygulamış; bu reformlar, eğitimin yönetiminden finansmanına, eğitim programlarından öğretmen yetiştirme modellerine kadar çok geniş bir alanı kapsamıştır.

Eğitimin niteliğini artırmak için önemli rollerden biri de öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenler; eğitim sistemlerinin en vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilmiş; öğretmen yetiştirme konusu, pek çok ülkede eğitim sistemi reformlarının önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Taşgın ve Sönmez, 2013; Genç, 2000: 380). Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (The Programme for International Student Assessment - PISA) ve Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (Trends in International Mathematics and Science Study – TIMSS) gibi uluslararası değerlendirmelerde öğrenci başarısı açısından öne çıkan ülkelerdeki eğitim sistemlerinin en temel ortak özelliği, nitelikli öğretmenlerin varlığı olmuştur (Barber ve Mourshed, 2007). Öz yeterlilik, iş doyumunu, ücret ve çalışma ortamı gibi koşullardan etkilenen öğretmenlerin performansı, ortaya çıkacak hizmetin kalitesini yükseltecek en önemli faktördür (Yavuz ve Karadeniz, 2009). Kaliteli öğretmen ihtiyacı, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere dünya genelinde önemli bir sorundur. Birçok ulusal ve uluslararası kuruluş bu konuda çeşitli ve kapsamlı çalışmalar yürütmektedir (UNESCO, 2012).

Günümüzde öğretmen, eskiden olduğu gibi öğretimi organize eden, yöneten, denetleyen ve kendi bildiklerini öğrencilere aktaran değil, bilgi kaynaklarına giden yolları gösteren, kolaylaştırıcı, kısacası öğrenmeyi öğreten bir rehber olma özelliği kazanmıştır (Genç, 2000: 382). Öğretmenlere ilişkin nitelik ya da yeterliliklerin bilinmesi; öğretmenlik mesleğinin tanınması, öğretmenlerin görev ve sorumluluklarının belirlenmesi, öğretmen performansının artırılması ve mesleğe uygun nitelikte öğretmen yetiştirilmesinin sağlanması açısından önem taşımaktadır (Karaca, 2008: 69). Bu nedenle farklı ülkelerde ilgili kurumlar öğretmen yeterliliklerinin ve yetiştirme politikalarının belirlenmesinde uygun kişilerin mesleğe seçiminin, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin, performansın değerlendirilmesinin ve geliştirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Eğitim sektöründe bireysel performansın değerlendirilmesi; yöneticiler, öğretmenler ve diğer kişilerin belirlenen yeterliliklere göre ne ölçüde verimli çalıştıklarının ve gayret gösterdiklerinin tespit edilmesine yönelik süreç olarak tanımlanabilir (Buyruk, 2014). Özellikle öğretmenlerin iş başarısını geliştirme ve bu başarının sürdürülebilmesini sağlama, hedef belirleme, izleme ve geliştirme faaliyetlerini düzenlemek için öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçlarının terfi, yükselme, atama, kurum değişimi gibi kritik konularda kullanılması gerekmektedir (Bozan ve Ekinci, 2019: 143). Bununla birlikte en özenle tasarlanmış değerlendirme sistemlerinde bile pek çok soruna neden

olabilecek faktörler söz konusudur. Değerlemede kişisel önyargılardan kurtulamamak, net olmayan performans standartları kullanmak, yetersiz dokümantasyon ve eğitim eksiklikleri, değerlendirmenin geçerliliğini ve güvenilirliğini azaltan faktörlerden sadece bazılarıdır (Desander, 2000; Latham ve Pearlman, 1999).

Öğretmenlerin performansının değerlendirilebilmesi için Modern Yönetim Teorileri'nden Sistem Yaklaşımı doğrultusunda oluşturulacak bir Performans Yönetim Sistemi'nden yararlanılabilir. Sistemin kurulmasında karar verilmesi gereken konular (1) değerlendirme kriter ve standartlarının neler olacağını, (2) değerlemeyi kimin yapacağını (performans bilgisinin kimden alınacağını), (3) ne kadar sıklıkla bir değerlendirme yapılacağını ve (4) değerlemede hangi yöntemlerin kullanılacağını belirlemesidir.

Öğretmenlerin performansını değerlendirmek için kriter olarak genellikle öğretmenlerin verimlilik oranları veya öğrencinin performansı / kazanımları kullanılmaktadır. Öğrencilere öğrenebilmeleri için fırsatlar oluşturmak, öğrenmeyi destekleyici ve kolaylaştırıcı bir ortam sunmak ve bunun için etkili teknikler ve metodlar kullanmak kriter geliştirilebilecek başlıca alanlardır (National Academy of Engineering, 2009: 23). Ders içeriklerinin planlanması, ders konularıyla ilgili etkili anlatımın / sunumun gerçekleştirilmesi, geçerli ve güvenilir testler / sınavlar yapılarak öğrenme düzeyinin değerlendirilmesi, ders yönetimi, öğrencilerle, yöneticilerle, diğer öğretmenlerle ve öğrenci velileri ile iletişim ve ilişkiler, öğrenci sağlığının sağlanması ve takım çalışmalarına katılım öğretmenlerin beceri ve yetkinlikleriyle ilgili geliştirilebilecek başlıca kriterlerdir (Arreola vd., 2003; Milanowski, 2011: 20). Bunun yanında öğrencilerin girdikleri sınavlarda elde ettikleri başarılar veya kazandıkları okullar gibi sonuç odaklı kriterler de öğretmenlerin değerlendirilmesinde tercih edilebilir. Ancak başarı sonuçlarına bakarak öğretmenlerin performansını tanımlamak zor olacaktır. Keza başarılı bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olan faktörler, öğrenci değişkenleriyle ve öğretim faaliyetinin gerçekleştiği belirli okul sistemine yönelik çevresel unsurlarla iç içe geçmiştir (Pimpa, 2005: 116). Dolayısıyla eğitimin başarısıyla ilgili ortaya çıkacak bir sonuçta kimin/neyin daha büyük paya sahip olduğunu tespit etmek zorlaşmaktadır. Yapılan araştırmalarda yönetici, öğretmen ve müfettiş gibi sektörde farklı kesimler tarafından değerlendirilmede önemli görülen bazı kriterlerin eğitim-öğretimle ilgili gelişmelerin izlenmesi, öğretim için uygun ortamın oluşturulması, sorumluluk alma konusunda istekli olunması, alanda bilimsel yayın yapılması, dinlemeye dayalı sağlıklı bir iletişim kurulması, okulda ders araç gereçlerinin verimli kullanımının sağlanması ve yöneticilerin hizmet içi eğitim kapsamında belirli kurslara katılması olduğu belirlenmiştir (Oğuz, 2006: 243-244).

Öğretmenlere yönelik Performans Yönetim Sistemi'nin kurulmasında ikinci aşama değerlendirmeyi kimin yapacağı ya da performans değerlendirme için bilginin kimden alınacağıdır. Öğretmenlerin performansına yönelik bilgi genellikle beş kaynaktan alınmaktadır. Bunlar (1) öğretmenlerin ders planına, anlatımına ve değerlendirme yöntemlerine ilişkin öğrencilerin tutumları ve tepkileri, (2) öğretmenlerin planlama, anlatma ve değerlendirme becerileri hakkında meslektaşlarından ve diğer uzmanlardan bilgi alınması, (3) öğretmenlerin içerik

uzmanlığı (uzmanlığın düzeyi, derste kullanılan kaynak ve materyallerin uygunluğu) hakkında meslektaşlarından veya yöneticilerinden bilgi alınması ve (4) öğretmenlerin dersin yönetimi hakkında (zamanında gelme, öğrenci şikayetleri vb.) yöneticilerinden bilgi alınmasıdır (Mathwasa, 2012; National Academy of Engineering, 2009: 24). Bunun yanında çoklu veri kaynağına dayalı bir sistem kullanılarak eğitim sürecinden etkilenen farklı kişilerin görüşlerinden aynı anda yararlanılabilir (Dilbaz Sayın ve Arslan, 2017: 1225). Özellikle tek bir kişiden veri alınarak değerlendirme yapılmasının sorunlara neden olacağı ve birden fazla kaynaktan veri alınarak yapılacak çoğul değerlendirmenin eğitimde kaliteyi arttıracığı düşünülmektedir (Akbaba Altun ve Memişoğlu, 2008b: 151). TC Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED) tarafından yapılan araştırmada ilköğretim okullarında görev yapan sınıf ve branş öğretmenlerinin yarıdan fazlası performans değerlendirmelerinin okul müdürleri tarafından yapılmasını istemiştir (Akbaba Altun ve Memişoğlu, 2008a: 12). Yapılan diğer araştırmaların sonuçları incelendiğinde; bir araştırmada katılımcıların yarıdan fazlasının çoklu kaynaktan yararlanarak değerlendirme yapılmasını istediği (Oğuz, 2006); bir diğer araştırmanın sonucunda ise öğretmenin değerlendirilmesi için öğrencilerden bilgi alınmasının öğretmenler tarafından en az tercih edilen durum olduğu belirlenmiştir (Almutairi vd., 2015: 326). Özellikle öğrencilerin ve velilerin öğretmenleri ve yöneticileri değerlendirmesinin okulda olumsuz bir iklim oluşturacağı ve paydaşlar arasında çatışmalara neden olabileceği düşünülmektedir (Akbaba Altun ve Memişoğlu, 2008a: 19). Ayrıca süreçte ortaya çıkabilecek itirazların ve şikayetlerin önüne geçebilmek için değerlendirmelerin alanında uzman kişiler tarafından anlık olarak değil sürece yayılarak ve objektif yapılması sıklıkla dile getirilmektedir (Çelikten ve Özkan, 2018: 819). Zimbabve’de yapılan bir araştırmada öğretmenlerin, ilk amir değerlendirmesine dayalı bir sistemi olumlu karşıladıkları belirlenmiştir (Pretorius ve Ngwenya, 2008: 144). Türkiye’de Artvin’de 566 öğretmen kapsamında yapılan araştırmada öğretmenlerin kendi kendine veya meslektaşlar tarafından yapılacak değerlendirme konusunda kararsız kaldıkları; daha genç ve kıdemi az öğretmenlerin performans değerlendirmeye daha olumlu baktığı belirlenmiştir (Metin, 2011: 269).

Performans Yönetim Sistemi’nin kurulmasında önemli bir başka konu değerlendirme sıklığının belirlenmesidir. Öğretmenlere yönelik değerlendirme düzenli aralıklarla (örneğin her yıl ya da iki yılda bir), öğretmenlerin kariyerlerinin önemli aşamalarında (örneğin terfi veya yükseltmelerde ya da kurum değişikliklerinde), varsa deneme süresinin bitiminde veya sözleşmenin yenilenmesi gibi belirli durumlarda yapılabilmektedir (OECD, 2009: 12). Yapılan araştırmalarda değerlendirmenin genellikle yıllık yapılması istendiği belirlenmiştir (Oğuz, 2006: 237).

Performans Yönetim Sistemi’nin kurulmasında son konu değerlemede kullanılacak yöntemlere ve araçlara karar verilmesidir. Öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesinde genellikle ortak kriter ve standartlarına dayalı, geçerli ve yapılandırılmış geleneksel değerlendirme ölçeklerinin yer aldığı formlar kullanılmaktadır (National Academy of Engineering, 2009: 28). Bunun yanında; sınıftaki uygulamaların niteliğine yönelik gözlemler yapılması (öğretme faaliyetleri, öğrenci-öğretmen arasındaki ilişkiler), öğrenci başarısının dikkate alınması (test skorları, sınav sonuçları), öğretmen ve onun hakkında çeşitli belgeler

toplayarak öğretme, etkinlikler, sorumluluklar, derslere yönelik içerik bilgisi ve pedagojik bilginin değerlendirme formları ve iş örnekleri ile incelenmesi ve sınıflarda gerçekleştirilen denetimler (sınıf ziyaretleri, öğrenci görüşmeleri vb.) öğretmenlerin değerlendirilmesinde kullanılan diğer başlıca yöntemlerdir (Almutairi vd., 2015: 326; Milanowski, 2011). ABD’de 285 öğretmen kapsamında yapılan bir araştırmada öğretmenlerin yetkinlik temelli bir değerlendirmeye daha olumlu baktığı, veri kaynağı olarak öğrenci test puanlarının kullanılmasına ise karşı çıktıkları tespit edilmiştir (Sanders, 1995).

Kenya’da yapılan farklı araştırmalarda eğitim sektöründe yapılan performans değerlendirme çalışmalarının öğretmenlerin performansını artırdığı belirlenmiştir. (Aloo vd., 2017: 77; Farah, 2018: 295; Kagema ve Irungu, 2018: 93). Tayland’da yapılan bir araştırmanın sonucunda ise performans değerlendirmeye yönelik sorunların sistemin yanlış yönetilmesinden, değerlendiriciden ve değerlendirilenden kaynaklandığı tespit edilmiştir (Pimpa, 2005: 115). İran’da yapılan bir araştırmada öğretmenlerin performans değerlendirme sistemlerine yönelik tutumlarının iş tatmini, örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Saljooghi ve Salehi, 2016: 200). 1.308 öğretmen kapsamında yapılan bir araştırmada öğretmenlerin performans değerlendirme sistemlerine yönelik tutumlarının olumlu olduğu ve daha kıdemli öğretmenlerin değerlendirme süreçlerine daha olumlu baktığı belirlenmiştir (Kolak, 2014). Hindistan’da yapılan bir araştırmanın sonucunda ise öğretmenlerin performans değerlendirmeye yönelik tutumları ile iş performansları arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu; performans değerlendirmeye yönelik tutumu daha olumlu yapabilmek için okul müdürlerinin öğretmenlerin performansını değerlendirebilmek için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları, değerlendirme kriterlerini öğretmenlere etkin bir şekilde iletmeleri ve kriterlerin adil ve şeffaf olmasını sağlamaları gerektiği tespit edilmiştir (Sayeeduddin ve Vijayakumar, 2018: 114).

1.3. Türkiye’de Kamu Öğretmenlerinin Performansının Değerlendirilmesine Yönelik Çalışmalar Ve Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmelik Taslağı

Türkiye’de performansın değerlendirilmesine yönelik uygulamalar ilk kez kamu kesiminde başlamıştır. Konuya özel sektörün ilgisinin artması, işletme biliminin ve modern yönetim tekniklerinin yaygınlaşmasıyla olmuş ve özellikle son yirmi yılda gelişmiştir (Uyargil vd., 2013: 212). Bugün özel sektörde farklı yöntem ve yaklaşımlardan yararlanılarak çok yaygın şekilde yapılan performans değerlendirme, sicil değerlendirmesi adı altında yıllardır kamu sektöründe de uygulanmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında 2004 yılından beri kamu sağlık kurumlarında yapılan performans değerlendirme çalışmaları, kamu üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin performanslarının değerlendirilmesine yönelik 2015 yılında yürürlüğe konulan Akademik Teşvik Uygulaması kamuda uygulanan önemli performans değerlendirme sistemleri olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca hayata geçirilmesi planlanan yeni kamu personel rejiminde tüm kamu çalışanları için ödül ve performans sistemlerinin getirileceği sıklıkla ifade edilmektedir (Memurlar.net, 28.10.2019).

Kamuda performans değerlendirmenin giderek yaygınlaştığı ve yaygınlaşmaya devam edeceğinin öngörüldüğü böylesi bir durumda, eğitimde performansın değerlendirilmesi de uzun yıllardır tartışılmaktadır. 2000’li yılların başında itibaren kamuda çalışan öğretmenlerin performansının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılarak bir takım taslaklar hazırlanmış, ancak ülke genelinde konuyla ilgili bir uygulama hayata geçirilememiştir. 2006 yılında EARGED tarafından performans yeterliklerini geliştirme çalışmaları kapsamında belirli alanlarda kriterler oluşturularak yirmiüç maddelik bir değerlendirme formu geliştirilmiştir (Çelebi vd., 2018: 215). 2011 yılında yapılan Ulusal Öğretmen Çalıştayı’nda ise kariyer gelişimi ve ödüllendirme alanlarında çoklu ölçütlerle performans değerlendirme sisteminin devreye sokulması görüşü ön plana çıkmıştır.

2014 yılında hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı Eğitim Sisteminin Kalitesinin Artırılmasına Yönelik Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda, eğitimde kalitenin artırılmasıyla ilgili temel amaç ve politikalara dönük eylemler ve uygulama stratejileri başlığı altında öğretmenlerin ve eğitim liderlerinin niteliğini artırmanın önemi vurgulanmıştır. Burada yer verilen amaç ve politikalardan biri de, eğitim süreçlerinde görev alan tüm personelin mesleki gelişime bağlı performans kriterlerinin belirlenmesi olmuştur (TC Kalkınma Bakanlığı, 2014: 31).

Onuncu Kalkınma Planı’nda bahsedilen düzenleme 2015 yılında yürürlüğe giren TC Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ile hayata geçirilmiştir. Yönetmeliğin 54. maddesinde “MEB’e bağlı her derece ve türden eğitim kurumunda görev yapan ve adaylık sürecini tamamlamış olan öğretmenlerin başarı, verimlilik ve gayretlerini ölçmek üzere her ders yılı sonunda, görev yaptığı eğitim kurumunun müdürü tarafından değerlendirilmesi yapılır” hükmüne yer verilmiştir (Resmi Gazete, 17.04.2015). Değerlendirme için Yönetmelik ekinde yer alan ve on alanda toplam elli kriterin yer aldığı bir değerlendirme formu esas alınmıştır. Ders yılı bitiminden itibaren bir ay içinde ve MEBBİS üzerinden müdürler tarafından yapılması gereken bu değerlendirme, sadece bir kez uygulanabilmiştir (Çelebi vd., 2018: 216). 2018 yılında ise MEB’den yapılan açıklamada konuya ilişkin analiz çalışmalarının sürmesi nedeniyle mevcut uygulamanın ertelendiği belirtilmiştir (TC Milli Eğitim Bakanlığı, 08.05.2018). Bu süreçte yapılan çalışmaların sonucunda MEB 2018 yılı Şubat ayında Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmelik Taslağı’nı hazırlayarak dış paydaşların görüşüne açmıştır. Sistemde öğretmenlerin performansının birden fazla kaynaktan veri alınarak değerlendirilmesi öngörülmektedir. Bu değerlendiriciler sırasıyla görev yapılan okulun müdürü, zümre öğretmenleri, zümre öğretmenleri haricindeki öğretmenler, sorumlu olunan öğrenci velileri, sorumlu olunan öğrenciler ve öğretmenin kendisidir (YÖK, 2018). Sözü edilen bu farklı kaynakların değerlendirme yapabilmesi için ayrı ayrı çok sayıda değerlendirme formu oluşturulmuş ve bunlara taslak ekinde yer verilmiştir. Değerlendiriciler farklı kriterlerin yer aldığı bu formları ilgili öğretmenin performansını dikkate alarak, her öğretim yılında ve Bakanlıkça yayınlanan takvim doğrultusunda MEBBİS üzerinden bir kere dolduracaktır. Değerlendiricinin türü, öğretmenin görev yaptığı yer ya da idari görevi olup olmaması gibi bir takım faktörlere göre her kaynaktan gelen puanın belirli bir yüzdesi alınacak ve tüm kaynaklardan gelen puanlar toplanarak öğretmenin nihai performans puanı hesaplanacaktır. Nihai performans değerlendirme puanına göre ise öğretmenlerin başarı düzeyi belirlenecek ve bu sonuçlara göre öğretmenlere ek

hizmet puanı veya başarı belgesi verilmesi ya da sözleşmeli öğretmenler için sözleşmenin yenilenmesi söz konusu olabilecektir.

Yukarıda bahsedilen şekilde bir değerlendirmeyi öngören Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmelik Taslağı, ilk gündeme geldiği andan itibaren tartışmaları da beraberinde getirmiş, özellikle eğitim iş kolundaki sendikalar birleşerek taslağa tepki göstermiştir. Sendikalar tarafından yapılan ortak açıklamada taslağın iptali için beş gerekçe sunulmuştur. Bunlar (1) hukuki zeminden yoksunluk, (2) sistemin psikolojik şiddetin aracı olma niteliği taşıması, (3) çalışma barışının bozulması, (4) öğretmenin itibarının rencide edilmesi ve (5) sistemin sözleşme iptaline neden olabilmesidir (Hürriyet, 2018). Bunun yanında sendikaların kendi yaptıkları açıklamalarda da taslağa yönelik sorunlar ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Eğitim-Bir-Sen'den yapılan açıklamada öğretmenlerin performans değerlendirme sürecine tabi tutulmasına karşı olunduğu; getirilmesi düşünülen sistemin eğitimcilerin ve eğitimin niteliğine ve öğretmenin mesleki gelişimine hiçbir katkısı olmayacağı, aksine kurumsal bütünlüğü bozarak mesleki motivasyonu düşüreceği, çalışma barışını yok edeceği, işbirliğini zedeleyeceği ve öğretmenlik mesleğini örseleyeceği ifade edilmiştir (Eğitim-Bir-Sen, 02.04.2018). Eğitim-Sen'e göre performans sistemi eğitimdeki sorunların çözümüne destek vermeyecek ve öğretmenlik mesleğinin var olan itibarına zarar verecektir (Eğitim-Sen, 2018). Eğitim-İş tarafından yapılan açıklamada ise bir eğitimcinin performansının, o alanın uzmanı olmayan kişilerin notlarıyla ölçmeye çalışılmasının bilimsel ve akademik hiçbir gerçekliği olmadığı, getirilen sistem ile öğretmen ile öğrenci ve veli arasında bir çıkar ilişkisi oluşturulmaya çalışıldığı ve öğretmenlere ve idarecilere uzmanlık alanı olmayan branşlarda birbirine not verdirilerek okullardaki çalışma barışının bozulmasına neden olunacağı belirtilmiştir (Eğitim-İş, 28.04.2018). Sendikacıların haricinde diğer paydaşlara yönelik temsilciler ve uzmanlar da taslağa tepki göstermiştir. Öğrenci Veli Derneği, öğrenci velilerinin bu değerlendirmeye katılmalarını etik açıdan doğru bulmamıştır (BBC Türkçe, 26.03.2018). Türk Eğitim Derneği kuruluşu olan TEDMEM'e göre öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi ve eğitim öğretimde hesap verebilirliğin sağlanması için etkili bir performans değerlendirme sistemine ihtiyaç olmakla birlikte böyle bir sistem öğretmenlerle birlikte kurgulanmalıdır (TEDMEM, 2018: 14).

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda da katılımcıların genellikle taslaktaki sisteme yönelik tutumlarının olumsuz olduğu belirlenmiştir (Topçubaşı vd., 2018: 1202). Taslaktaki değerlendirme formu öncekilerden çok farklı görülmemekte, öğrencilerin ve velilerin değerlendirmeye katılması yanlış bulunmaktadır. Sistemin öğrencilerin öğretmenleri düşük puan verme konusunda tehdit etmesine neden olacağı ve öğrenci- öğretmen ve öğrenci- veli işbirliğine fazlasıyla zarar vereceği, öğretmenler arasında rekabetin artmasına neden olarak iş barışını ve toplumdaki öğretmen algısını zedeleyeceği, öğretmenleri itibarsızlaştıracağı ve öğretmen motivasyonunu olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir (Çelebi vd., 2018: 215).

Tepkiler karşısında dönemin MEB Müsteşarı Yusuf Tekin, getirilmesi planlanan sistemin yaklaşık beş yıldır yürüyen sistematik bir çalışmanın adımı olduğunu belirterek öğretmenlerin performanslarına yönelik bilginin beraber hizmet verdikleri çalışma arkadaşlarından, hizmet alan öğrencilerden ve öğrenci velilerinden

alınabileceğini ifade etmiştir (BBC Türkçe, 2018). Tekin'e göre sistem kapsamında yapılacak değerlendirme sonucunda öğretmenlerin insani ilişkileriyle ve mesleki gelişimleriyle ilgili tespitlerde bulunularak olası eksikliklere göre eğitim ihtiyaçları belirlenecek, bunun haricinde herhangi bir cezai yaptırım söz konusu olmayacaktır (TC Milli Eğitim Bakanlığı, 11.06.2018).

2018 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimi sonrasında kurulan Cumhurbaşkanlığı Kabinesi'nde Milli Eğitim Bakanı olarak görevlendirilen Ziya Selçuk öğretmen performansı ile ilgili taslak olarak sunulan sistemin işlevsel olduğunu düşünmediğini, öğretmenlerin belirli notlar üzerinden performansına dayalı bir sistem kurmanın gerekli şartlar hazırlanmadan yapılabilir olmadığını ve ilgili sistemin MEB tarafından uygulanmayacağını ifade etmiştir (NTV, 20.07.2018; Memurlar.net, 21.01.2019). Dolayısıyla 2018 yılında bir Yönetmelik taslağı halinde ortaya konulan değerlendirme sistemi uygulamaya geçmeden iptal edilmiştir.

2. KAMU ÖĞRETMENLERİNİN PERFORMANS DEĞERLENDİRMEYE VE PERFORMANS DEĞERLENDİRME YÖNETMELİĞİ TASLAĞINA İLİŞKİN TUTUMLARININ BELİRLENMESİ

2.1. Yöntem ve Metodoloji

2.1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki kamuda faaliyet gösteren öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesine yönelik tutumların belirlenmesi ve bir performans değerlendirme sisteminin tasarımında önemli unsurların neler olduğunun tespit edilmesidir. Bu doğrultuda katılımcıların değerlendirmenin hangi amaçlar için yapılması, değerlendirmede hangi kriterlerin kullanılması, performansa yönelik bilginin kimden / kimlerden alınması ve değerlendirme sonuçlarından hangi alanlarda yararlanılması gerektiği konularında görüşleri alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci temel amacı ise öğretmenlerin 2018 yılında sunulan ve taslak halinde kalan Performans Değerlendirme Yönetmeliği'ne ilişkin tutumlarının ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ilgili taslağı inceleyen öğretmenlerin konuyla ilgili tutumları, geliştirilen bir ölçek doğrultusunda tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında katılımcıların ilgili taslağına ilişkin tutumlarının bazı demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi de araştırmanın alt amacı olarak belirtilebilir.

2.1.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada belirli konulara ilişkin tutumların belirlenmesi ve bazı tutumların demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu yönüyle araştırmada tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın alt amacı katılımcıların Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlarının bazı demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Bu amaca uygun olarak geliştirilen hipotezler aşağıda görülebilir;

H₁: Kurumdaki pozisyonuna göre taslağa yönelik tutumlar farklılık gösterir.

H₂: Çalışma süresine göre taslağa yönelik tutumlar farklılık gösterir.

H₃: Eğitim düzeyine göre taslağa yönelik tutumlar farklılık gösterir.

2.1.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Avcılar ilçesinde TC Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı on altı lisede çalışan öğretmenler, müdürler ve müdür yardımcıları oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni tespit edilirken zaman ve maliyet açısından ulaşılabilirlik göz önünde bulundurulmuştur. İlgili evrenden örneklem çekebilmek için kota ve kolayda örnekleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Daha çok sayıda öğretmenin faaliyet gösterdiği okullara daha fazla gönderilecek şekilde, evren içindeki okullarda çalışan yaklaşık 1.000 kişiye anket gönderilmiş ve 340 kişiden cevap alınmıştır. Anketlerin 25'i geçerli ve yeterli bilgi elde edilemediği için araştırmaya dahil edilmemiş, sonuç itibarıyla 315 anket üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

2.1.4. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Bunun için araştırma yapılan konu kapsamında literatür taraması yapılarak ilgili konulara yönelik tutum ve görüşleri belirlemek amacıyla sorular oluşturulmuş ve bir ölçek geliştirilmiştir. Oluşturulan sorular ve geliştirilen ölçek için konunun uzmanı akademisyenlerin ve bazı karar vericilerin görüşlerine de başvurulmuş, onların belirtmiş olduğu hususlarla ilgili gerekli görülen değişiklikler yapılarak sorulara ve ölçeğe son hali verilmiştir. Anket formu; (1) öğretmen performansının değerlendirilmesine yönelik görüşleri, (2) bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımında önemli konulara yönelik görüşleri, (3) Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na Yönelik Tutumları ve (4) demografik özellikleri belirlemek üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler aşağıda ayrıntılı şekilde görülebilir;

(1) Öğretmen performansının değerlendirilmesine yönelik görüşlerin yer aldığı birinci bölümde katılımcıların kamuda öğretmenlerin performansının değerlendirilmesi fikrine nasıl baktıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için katılımcılardan “uygun bir değerlendirme sisteminin uygulanabileceğini düşünüyorum” ya da “değerlendirme sistemine tamamen karşıyım” ifadelerinden birine katılmaları istenmiştir.

(2) Bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımında önemli konulara yönelik görüşlerin belirlenmeye çalışıldığı ikinci bölümde sistemin amaç ve tasarımına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Performans değerlendirmeye yönelik bir sistemin kurulması planlandığında; değerlendirmenin hangi amaçlar için yapılması, değerlendirmede performans bilgisinin kimlerden alınması, değerlendirmede hangi kriterlerin kullanılması ve değerlendirme sonuçlarından hangi alanlarda yararlanılması gerektiği konularında uygun cevap seçenekleri oluşturulmuş ve katılımcılardan bu seçenekleri işaretlemeleri istenmiştir.

(3) Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na yönelik tutumların belirlenmeye çalışıldığı üçüncü bölümde konuyla ilgili geliştirilen bir ölçeğe yer

verilmiştir. Geliştirilen ölçek beş basamaklı bir Likert tipi ölçektir. Ölçekteki yirmi ifade “1: Hiç Katılmıyorum; 2: Katılmıyorum; 3: Kararsızım; 4: Katılıyorum; 5: Tamamen Katılıyorum” şeklinde kodlanmıştır. Geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliği belirlemek için, faktör analizinin yapılabilmesi için genel olarak 100-200 arası denek yeterli olduğundan (Akgül ve Çevik, 2005: 419) ve araştırma kapsamında 315 deneğe ulaşıldığından faktör analizi yapılmıştır. Analizde Varimax Rotasyonu kullanılmış ve faktör yükleri için alt kesim noktası 0,60 olarak kabul edilmiştir. Temel Bileşenler Analizi sonucunda, KMO değeri 0,64 olarak bulunmuştur. Bu değere göre faktör analizi yapmak için örneklem yeterlidir. Bartlett Küresellik test değeri de değişkenler arasında faktör analizi yapılabilecek güçte bir ilişki olduğunu (anlamlılık değeri 0,000) göstermiştir (İslamoğlu, 2009: 234). Bununla birlikte yapılan ilk faktör analizi sonucunda gerekli değerlendirmeler yapılarak özellikle düşük ortak varyansa sahip dört ifade ölçekten çıkarılmıştır. Tekrar yapılan faktör analizi sonucunda, KMO değeri 0,693 olarak bulunmuş ve tüm ifadelerin üç boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Söz konusu boyutlara ilişkin faktörlerin adı ve yüklerine ait aralık değerleri; (1) Sistemin adaletli ve faydalı olacağına yönelik inanç (0,70-0,89 - 12 ifade), (2) Sistem kapsamında elde edilen sonuçların kullanımı (0,86-0,87 - 2 ifade) ve (3) Sistemin öğretmenler arası ilişkilere etkisi (0,86-0,91 – 2 ifade) şeklindedir. Analiz sonucu elde edilen üç faktörün toplam varyansı açıklama oranı 0,85’dir. Birinci faktör, değişkenliğin %52,5’ini, ikinci faktör %18,1’ini ve üçüncü faktör %14,4’ünü açıklamaktadır. Geliştirilen ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach α güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucunda gerek ölçeğin tamamına gerekse de her üç boyuta yönelik Cronbach α katsayıları 0,90’ın üzerinde bulunmuştur. İlgili değerlerin sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmalar açısından oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

(4) Demografik özelliklerin belirlenmeye çalışıldığı dördüncü bölümde katılımcıların cinsiyetlerini, yaş gruplarını, eğitim düzeylerini, çalışma sürelerini, pozisyonlarını ve görev yaptıkları okul türünü tespit edebilmek için sorular oluşturulmuş ve katılımcıların bu soruları kendilerine uyan seçenekleri işaretleyerek cevaplamaları istenmiştir.

Yukarıda bahsedildiği şekilde dört bölümden oluşan anket formu kullanılarak bir okulda görev yapan yaklaşık 40 öğretmen kapsamında bir pilot çalışma yapılmış ve katılımcılardan alınan geri bildirimler sonrasında tam olarak anlaşılmayan, eksik ya da hatalı ifadeler / sorular gözden geçirilerek anket formuna son hali verilmiştir.

2.1.5. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmada katılımcıların öğretmen performansının değerlendirilmesine yönelik görüşlerinin ve bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımında önemli konulara yönelik görüşlerinin belirlenebilmesi için birden fazla alternatif içinden tek ya da birden fazla seçimin yapılabileceği nominal (sınıfsal) ölçeklerden yararlanılmıştır. İlgili alternatif ifadelerin kodlanmasında standart değerler kullanılmış ve katılımcıların birden fazla alternatif içinden seçtikleri ifadeler karşılığındaki standart değerler istatistik programına girilmiştir. Bu doğrultuda frekans tabloları yapılmış ve her sınıftaki göresel frekanslar bulunmuştur. Araştırma verilerinin analizinde ise frekans dağılımları ve tanımlayıcı istatistik analizlerin yanı sıra Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı’na yönelik tutumların bazı

demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla Bağımsız Grup T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi'nden yararlanılmıştır.

2.2. Araştırma Bulguları

Araştırmada elde edilen bulgular; (1) örnekleme ilişkin demografik bulgular, (2) öğretmen performansının değerlendirilmesine ve bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımında önemli konulara yönelik bulgular, (3) Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na yönelik tutumlara ilişkin bulgular ve (4) taslakla ilgili tutumlara ilişkin tespit edilen farklılıklar olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir.

2.2.1. Örnekleme İlişkin Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında anket formunu doldurarak araştırmaya katılan müdür, müdür yardımcısı ve öğretmen sayısı toplam 315'tir. Katılımcıların demografik özelliklerine ait tüm bilgiler Tablo 1'de görülebilir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	158	50,2
	Erkek	157	49,8
Yaş Grupları	20-30	106	33,7
	31-35	97	30,8
	36-40	48	15,2
	41 yaş ve üstü	64	20,3
	Lisans mezunu	253	80,3
Eğitim Düzeyi	Yüksek lisans mezunu	59	18,7
	Doktora mezunu	3	1,0
	3 yıl ve daha az	51	16,2
Çalışma Süreleri	4 ile 7 yıl arası	77	24,4
	8 ile 11 yıl arası	79	25,1
	11 ile 14 yıl arası	38	12,1
	14 yıldan fazla	70	22,2
	Öğretmen	260	82,5
Pozisyon	Müdür Yardımcısı	50	15,9
	Müdür	5	1,6
	Teknik Meslek Lisesi	55	17,5
Görev Yapılan Okul Türü	Anadolu Mesleki Teknik Lisesi	86	27,3
	Anadolu Lisesi	157	49,8
	İmam Hatip Lisesi	10	3,2
	Sağlık Anadolu Lisesi	7	2,2

2.2.2. Katılımcıların Öğretmen Performansının Değerlendirilmesine ve Değerlendirme Sisteminin Dizaynında Belirli Konulara Yönelik Görüşleri

Araştırma kapsamında katılımcıların öncelikle kamuda çalışan öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesi fikrine yönelik görüşleri belirlenmiştir. Sonrasında ise kamuda çalışacak öğretmenlerin performansını değerlendirecek bir sistemin kullanılması durumunda, sistemin tasarımına yönelik belirli konulardaki görüşler tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların öğretmen performansının değerlendirilmesi fikrine yönelik görüşleri Tablo 2 üzerinde görülebilir.

Tablo 2: Öğretmen Performansının Değerlendirilmesine Yönelik Görüşler

	n	%
Uygun tasarlanması durumunda kamu öğretmenlerinin performansının değerlendirilebileceği bir sistemin uygulanabileceğini düşünüyorum.	149	47,3
Kamu öğretmenlerinin performansının değerlendirilmesine tamamen karşıyım.	166	52,7

Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %47,3'ü uygun sistem kullanılması durumunda öğretmenlerin performansının değerlendirilebileceğini düşünmektedir. Katılımcıların %52,7'si ise öğretmenlerin performansının değerlendirilmesine tamamen karşıdır. Bu sonuca göre azımsanamayacak bir kesimin performans değerlendirmeye bütünüyle karşı olmadığı ve uygun sistemlerin kullanılması durumunda performans değerlendirme fikrine verilecek desteğin artacağı söylenebilir. Katılımcıların az bir farkla çoğunluğu performansın değerlendirilmesi fikrine tamamen karşı olmakla birlikte oranların birbirine çok yakın olması, katılımcıların bütünüyle performanslarının değerlendirilmesi fikrine değil kendilerince uygun olmayan sistemler kullanılarak performanslarının değerlendirilmesine fikrine karşı olduklarını düşündürmektedir. Dolayısıyla burada “değerlendirmede uygun sistem ne olabilir?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların kamuda öğretmenlerin performansını değerlendirecek bir sistemin kullanılması durumunda sistemin tasarımına yönelik belirli konulardaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu konulardaki görüşler Tablo 3 üzerinde görülebilir.

Tablo 3: Değerlendirme Sisteminin Dizaynında Belirli Konulara Yönelik Görüşler

Değerlendirme hangi amaç/amaçlar için yapılmalı?	Değerlendirmede performans bilgisi kimden/kimlerden alınmalı?	
	n	%
Eğitimin kalitesini artırmak	193	61,3
Öğretmenlerin verimini artırmak	137	43,5
İşbirliğini artırmak	86	27,3
Rekabeti artırmak	23	7,3
Öğretmenlerin kişisel gelişimini artırmak	15	4,8
Diğer	185	58,7
Değerlendirmede hangi kriter/kriterler kullanılmalı?	Değerlendirme sonuçları hangi konuda/konularda kullanılmalı?	
	n	%
Öğretmenlerin bilgi düzeyi	218	69,2
Öğrenciye yönelik tutum ve davranışlar	150	47,6
Akademik düzey/öğrenim düzeyi	149	47,3
Farklı projelere katılım	134	42,5
İş arkadaşlarına yönelik tutum ve davranışlar	100	31,7
İşbirliğine yatkınlık	94	29,8
Alınan hizmet içi eğitimler	91	28,9
Eğitimde uzman kişiler	210	66,7
1. ve 2. derece amirler	133	42,2
Öğretmen	98	31,1
Müfettişler	28	8,9
Öğrenci	20	6,3
Veliler	14	4,4
Diğer	24	7,6
Yeni eğitim planlamalarında	195	61,9
Kıdem belirlenmesinde	83	26,3
Ücretlerin farklılaştırılmasında	80	25,4
Öğretmen niteliklerinin belirlenmesinde	71	22,5
İyi okullarda görevlendirmelerde	68	21,6
Yeni öğretmen alımında kriter olarak	42	13,3
Diğer	21	6,7

Tablo incelendiğinde katılımcıların en çok eğitimin kalitesini ve verimliliğini artırmak amaçları doğrultusunda bir performans değerlendirme sisteminin kurulması

gerektiğine inandıkları görülmektedir. Farklı ülkelerde eğitim alanında geliştirilen değerlendirme sistemlerinde de genellikle eğitim kalitesini artırmanın ilk amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Sistemin uygulanmasında işbirliğini, rekabeti ve kişisel gelişimi artırma amaçları ise çok destek bulmamıştır. Burada geliştirilecek bir değerlendirme sisteminin aşırı rekabete neden olarak işbirliğini bozacağı düşüncesi etkili olmuş olabilir. Ayrıca katılımcılar kurulacak değerlendirme sisteminin kişisel gelişime destek verecek nitelikte olmayacağını düşünüyor olabilir. Burada “diğer” seçeneğini işaretleyerek farklı bir amaç belirten katılımcı sayısı da oldukça fazladır. Belirtilen diğer amaçlar içinde “başarılı başarısız öğretmen ayrımını yapabilmek”, “değerlendirme sonucuna göre sonuçlara başarılı öğretmenlere ek ücret ya da ek yarar vermek” ve “öğretmenlerin özlük haklarını iyileştirmek” ön plana çıkan ifadelerdir.

Değerlendirmenin hangi kriterler kullanılarak yapılması gerektiğine yönelik sonuçlar incelendiğinde katılımcıların en önemsedikleri performans kriterinin “öğretmenlerin bilgi düzeyi” olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarıya yakını “öğrenciye yönelik tutum ve davranışların”, “akademik düzeyin (yüksek lisans ya da doktora yapmanın)” ve “farklı projelere katılımın” değerlendirmede kriter olarak kullanılmasını uygun görmektedir. “Çalışma saatlerine uyum”, “brans farklılıkları” ve “verilen görevleri zamanında yerine getirme” kriterleri ise katılımcılar tarafından destek bulmamıştır.

Performans bilgisinin kimlerden alınması gerektiğine yönelik sonuçlar incelendiğinde değerlemeyi yapacak ya da değerlemede bilgi alınacak kişilerin eğitim alanında uzman kişiler olmasına önem verildiği görülmektedir. Katılımcılar özellikle objektif bir değerlendirme için kendi şartlarını bilen, anlayan ve değerlendirme süreçlerine hakim uzmanlar tarafından değerlendirilmeyi tercih etmektedir. Bunun yanında katılımcıların yarıya yakını birinci ve ikinci derece amir değerlendirmesini uygun görürken yaklaşık üçte biri değerlemede bilgi alınacak kişinin öğretmenin kendisi ya da diğer öğretmenler olması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcıların çok büyük kısmı ise performans bilgisinin müfettiş, öğrenci ve öğrenci velilerinden alınmasını desteklememektedir. Özellikle öğrenci ve öğrenci velilerinden öğretmen performansı hakkında bilgi alınmasını isteyen katılımcı sayısının oldukça az olması, katılımcıların yeni getirilmesi planlanan sistemin getirdiği çoklu değerlendirmeye de kesinlikle karşı olduklarını göstermektedir.

Katılımcıların yarıdan fazlası performans sonuçlarından yeni eğitim planlamalarında yararlanılması gerektiğini düşünmektedir. Müfredat ve ders içeriklerinin gözden geçirilerek iyileştirilmesi, yeni anlatım tekniklerinin tartışılması, ders gün ve saatlerinin yeniden düzenlenmesi vb. konular eğitimin planlaması başlığı altındadır. Bunun yanında katılımcıların yaklaşık dörtte üçü kıdem belirlenmesi, ücretlerin farklılaştırılması, öğretmen niteliklerinin belirlenmesi ve daha iyi okullarda görevlendirilme gibi önemli konularda performans sonuçlarının kullanılmasını desteklememektedir. Özellikle değerlendirmenin objektif ve doğru yapılabilmeye yönelik endişeler, öğretmenler arasında aşırı rekabete varan durumların yaşanması ve bu nedenle çalışma barışının bozulabilmesi vb. hususlar performans sonuçlarının bu tür önemli kararlarda kullanımı konusunda katılımcıları

düşündürüyor olabilir. Yeni öğretmen alımında (sözleşme yenilenmesinde-iptalinde, yükseltmelerde, adaylıktan aslı öğretmenliğe geçişte vb.) performans sonuçlarının kullanılmasına da katılımcıların yaklaşık %90'ı karşıdır. Bu sonucun ortaya çıkmasında da yukarıda bahsedilen benzer nedenlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

2.2.3. Katılımcıların Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na Yönelik Tutumları

Araştırmada ikinci temel amaç doğrultusunda katılımcıların 2018 yılında sunulan ve taslak halinde kalan Performans Değerlendirme Yönetmeliği'ne ilişkin tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için katılımcılara öncelikle Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı hakkında bilgileri olup olmadığı sorulmuştur. 236 katılımcının taslak hakkında bilgisi olduğu belirlenmiş ve bu katılımcıların ölçekte yer alan üç boyut kapsamındaki ifadelerle katılım düzeyleri tespit edilmiştir. Verilen cevaplara yönelik tanımlayıcı istatistiksel bilgiler Tablo 4 üzerinde görülebilir.

Tablo 4: Katılımcıların Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na Yönelik Tutumları

Boyutlar	İfade Sayısı	Ort.*	Std. Sapma
1. Sistem adaletili işler ve faydalı olur.	12	1,86	1,03
2. Sistem kapsamında elde edilecek sonuçlar belirli konularda (ücret, yükselme vb.) kullanılmalıdır.	2	2,03	1,28
3. Sistem öğretmenler arası ilişkileri bozacaktır.	2	4,09	1,19
Genel Ölçek	16	1,76	1,08

* 1: Hiç katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Kararsızım 4: Katılıyorum 5: Tamamen katılıyorum

İfadelerle katılım düzeyi genel olarak incelendiğinde taslakla getirilmek istenen sisteme yönelik genel tutumun net bir şekilde olumsuz olduğu söylenebilir. Ölçeğe ilişkin birinci derecenin “sistemi çok olumsuz buluyorum” ve beşinci derecenin “sistemi çok olumlu buluyorum” olduğu varsayıldığında ortaya çıkan 1,76 ortalama değeri, katılımcıların taslakla getirilmek istenen sisteme karşı genel tutumlarının “çok olumsuz” ve “olumsuz” arasında bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Boyutlar itibarıyla ifadelerle verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların sistemin adaletili işleyeceğine ve faydalı olacağına inanmadığı net bir şekilde görülmektedir. Boyut altında yer alan ifadeler dikkate alındığında; getirilmesi düşünülen sistemin objektif, adaletili, geçerli ve güvenilir bir şekilde uygulanamayacağı ve sürdürülemeyeceği; öğretmen, öğrenci ve veli ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği; adaleti sağlayamayacağı ve öğretmenler arasında performans farklılıklarını ortaya koyamayacağı düşünülmektedir. Burada performans puanlaması yapılırken objektif kalınmayacağı düşüncesi etkili olabilir. Katılım düzeyinin en düşük olduğu ifadenin, birinci boyut altındaki “sistemin öğretmen veli ilişkilerini olumlu yönde geliştireceğini düşünüyorum” olduğu görülmektedir. Katılımcıların; velilerin çoğunun kendilerini tanımaması, çocuklarının durumunu kabullenmek istememeleri, çocuğun başarısızlığı durumunda tek suçluyu öğretmen olarak görmeleri vb. nedenlerle öğrenci velilerinin kendileri hakkında sağlıklı ve objektif bir değerlendirme yapamayacaklarına inandığı düşünülmektedir. Aynı zamanda sistem kapsamında öğrenci velisinden bilgi alınması, öğretmenlerde bir performans baskısına neden olabilecektir. Velilerin eğitimci olmamaları ve pedagojik formasyon almamaları da öğrenci velilerinden bilgi alınmasına şiddetle karşı çıkılmasına neden olabilir. Bunun yanında sistem içinde yer alması planlanan bazı paydaşların yetkin olmamasından dolayı objektif değil de yanlı değerlendirme yapma

olasılığı öğretmenler üzerinde baskı oluşturuyor olabilir. Ayrıca değerlendirme sistemiyle birlikte öğretmenlerde performansın daha da düşeceği algısı söz konusudur. Öğretmenler faaliyetleri karşısında performans puanı alacağı kaygısıyla asıl işine odaklanamayabilir ve sürekli kontrol edildiği duygusuyla daha katı bir program izleyebilir. Söz konusu nedenler öğretmenlerin motivasyonunu azaltacaktır. Yine birinci boyutta yer alan ifadelerle yönelik katılım düzeyleri incelendiğinde sistemin eğitimde yaşanacak problemlere çözüm olmayacağı, tam tersi çözümü zor yeni sorunlar getireceği düşünülmektedir. Ayrıca sistemle birlikte öğretmenlerin performansının artacağına, eğitim sektöründe etkinliğin ve verimliliğin yükseleceğine ve öğretmenlerin kişisel gelişimine katkı sağlanacağına inanılmamaktadır.

İkinci boyut itibarıyla verilen cevaplara bakıldığında sistem kapsamında elde edilecek sonuçların ücretlerin farklılaştırılmasında ve yükselmelerde kullanılmaması gerektiğinin net şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu sonucun, sistem kapsamında performans değerlendirme için yeterli ve doğru bilginin alınamayacağına inanılmasıyla ve doğrudan sisteme dair güvensizlikle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sistemin objektif ve adaletli bir şekilde işlemeyeceğine inanıldığı için sisteme dair bir güvensizliğin söz konusu olduğu ve sonuçların kullanımı için de böyle bir tutumun ortaya çıktığı düşünülebilir.

Üçüncü boyut itibarıyla sonuçlar incelendiğinde ise katılımcıların sistemin öğretmenler arasındaki ilişkileri bozacağını düşündükleri görülmektedir. Bunun başlıca nedeni sistemin yürürlüğe girmesiyle birlikte öğretmenlerin birbirine performans puanı verecek olması olabilir. Bunun yanında yöneticilerin gözüne daha fazla girerek yüksek performans puanı alabilme kaygısı, bireyselleşmenin artması, aşırı rekabet vb. ortaya çıkması muhtemel durumlar, öğretmenler arasında işbirliği ve mesleki dayanışmayı azaltacak ve çatışmalara yol açacaktır. Katılımcıların benzer düşüncelerin etkisi altında kalarak ilgili ifadeleri cevapladığı düşünülmektedir.

2.2.4. *Katılımcıların Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na Yönelik Tutumlarına İlişkin Farklılıklar*

Araştırmanın alt amacı, katılımcıların Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin genel tutumlarının bazı demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Çalışmanın bu kısmında daha önce kurulan hipotezlerin testleri için yapılan analizlerin sonuçlarına yer verilecektir.

2.2.4.1. Kurumdaki Pozisyona Göre Farklılıklar

Katılımcıların Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlarının görev yaptıkları kurumlarındaki pozisyona göre farklılaşp farklılaşmadığının tespiti için Bağımsız Grup T-Testi yapılmıştır. Testin sonuçları Tablo 5 üzerinde görülebilir.

Tablo 5: Katılımcıların Kurumdaki Pozisyonlarına Göre Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağına Yönelik Tutumlarındaki Farklılıklar

	Yönetmelik Pozisyonunda Olan	Yönetmelik Pozisyonunda Olmayan
Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlar (p=0,006<0,05)	2,59	2,26
1: Çok olumsuz, 2: Olumsuz, 3: Kararsız, 4: Olumlu, 5: Çok Olumlu		

Tablo incelendiğinde katılımcıların taslağına yönelik tutumlarının kurumlarındaki pozisyona göre farklılık gösterdiği belirlenmiş ve H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Analize ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde kurumlarında müdür ve müdür yardımcısı pozisyonunda çalışan katılımcıların (ort.:2.59, std.sapma:0,69) yönetmelik pozisyonunda olmayan katılımcılara (ort.:2.26, std.sapma:0,61) göre taslağına daha olumlu baktıkları belirlenmiştir. Bazı öğretmenlerin belirli konulardaki performansı nedeniyle sorun yaşayan kurum yöneticilerinin yeni taslakla birlikte bu sorunların nispeten azalacağını düşünmeleri ve değerlendirmenin ağırlıklı olarak kurum yöneticileri tarafından yapılmasının planlandığı dikkate alındığında ortaya çıkan bu sonucun anlamlı olduğu söylenebilir.

2.2.4.2. Çalışma Süresine Göre Farklılıklar

Katılımcıların Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlarının görev yaptıkları kurumlarındaki pozisyona göre farklılaşım farklılaşmadığının tespiti için Tek Yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6 üzerinde görülebilir.

Tablo 6: Katılımcıların Çalışma Sürelerine Göre Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağına Yönelik Tutumlarındaki Farklılıklar

	3 yıl ve daha az	4 ile 7 yıl arası	8 ile 11 yıl arası	12 ile 14 yıl arası	14 yıldan fazla
Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlar (p=0,039<0,05)	2,70	2,34	2,17	2,35	2,23
1: Çok olumsuz, 2: Olumsuz, 3: Kararsız, 4: Olumlu, 5: Çok Olumlu					

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların taslağına yönelik tutumların çalışma süresine göre farklılık gösterdiği belirlenmiş ve H₂ hipotezi kabul edilmiştir. Farklılıkların hangi gruplar arasında anlamlı olarak farklılaştığını belirlemek için Post-Hoc (LSD) testinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 3 yıl ve daha az çalışma süresine sahip katılımcıların (ort.:2.70, std.sapma:0,66) 4 ile 7 yıl arası çalışma süresine sahip katılımcılara (ort.:2.34, std.sapma:0,69) (p=0,009<0,05); 8 ile 11 yıl arası çalışma süresine sahip katılımcılara (ort.:2.17, std.sapma:0,58) (p=0,00<0,05); 12 ile 14 yıl arası çalışma süresine sahip katılımcılara (ort.:2.35, std.sapma:0,60) (p=0,012<0,05) ve 14 yıldan fazla çalışma süresine sahip katılımcılara (ort.:2.23, std.sapma:0,62) (p=0,004<0,05) göre taslağına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla genel olarak mesleğe yeni başlayanların, meslekte belirli bir süre (4 yıl ve üzeri) çalışmış olanlara göre taslağına yönelik tutumları daha olumludur. Yeni neslin etkinlik, verimlilik ve performans gibi kavramları daha çok önemseydiği ve mesleğe yeni başlayan kişilerin daha idealist olduğu göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan sonucun anlamlı olduğu söylenebilir.

2.2.4.3. Eğitim Düzeyine Göre Farklılıklar

Katılımcıların Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlarının eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için; doktora düzeyindeki katılımcı sayısı ilgili analizi yapabilmek açısından yetersiz olduğundan yüksek lisans ve doktora kategorisi birleştirilmiş ve Bağımsız Grup T-Testi'den yararlanılarak lisans ve lisansüstü olmak üzere iki grup açısından farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Testin sonuçları Tablo 7 üzerinde görülebilir.

Tablo 7: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağına Yönelik Tutumlarındaki Farklılıklar

	Lisans	Lisansüstü
Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlar ($p=0,532>0,05$)	2,30	2,50
1: Çok olumsuz, 2: Olumsuz, 3: Kararsız, 4: Olumlu, 5: Çok Olumlu		

Testin sonuçları incelendiğinde katılımcıların taslağına yönelik tutumlarının eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiş ve H_3 hipotezi reddedilmiştir. Lisansüstü mezuniyet derecesine sahip katılımcıların taslağına yönelik tutumları lisans mezunu katılımcılara göre daha olumlu olmasına karşın aradaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İşletme biliminin kurucusu ve Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'nın öncüsü F. Taylor'un iş ölçümleri yaparak ilk kez bilimsel anlamda başlattığı performans değerlendirme çalışmaları Klasik Yönetim Teorileri'nde verimlilik, etkinlik ve rekabet bağlamında daha çok işletme odaklı ele alınmış, Neoklasik Yaklaşım'da ise işletmenin çıkarlarıyla birlikte çalışanların maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına, motivasyonlarının sağlanmasına ve değerlendirme sonuçlarının onlarla paylaşılmasına dikkat çekilerek çalışanların yararı da göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Modern Yönetim Teorileri'nde performans değerlendirme süreci, Sistem ve Durumsallık Yaklaşımları çerçevesinde birbiriyle ve çevresiyle ilişkili aşamalardan oluşan bir sistem olarak düşünülürken Modern Sonrası Yönetim Yaklaşımları'nda performans değerlendirmeyle ilgili çalışmalarda sayısal sonuçlar yerine niteliğin, karmaşıklık ve yoğunluktan çok basitlik ve esnekliğin önem kazandığı görülmektedir.

Hizmet sektörünün önemli bir alanı olan eğitimde de eğitimin kalitesi ve niteliği açısından önemli role sahip öğretmenlerin performansının değerlendirilmesi önemli bir konudur. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde, belirlenen kriterler ve hedefler doğrultusunda eğitimin en önemli paydaşları olan öğretmenlerin performansı değerlendirilmekte ve elde edilen sonuçlardan belirli konularda yararlanılmaktadır. Türkiye'de yıllardır tartışılan bir konu olan öğretmenlere yönelik performans değerlendirmesi, yapılan çalışmaların sonucunda 2018 yılında hazırlanan Yönetmelik taslağı ile bir sistem olarak ortaya konulmuş ve dış paydaşlara gönderilerek görüşe

açılmıştır. Performansın birden fazla kaynaktan veri alınarak değerlendirilmesinin öngörüldüğü sistem pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiş, eğitim sendikaları başta olmak üzere farklı paydaşlar taslağa tepki göstermiştir.

Kamuda faaliyet gösteren öğretmenlerin performans değerlendirmeye ve bir performans değerlendirme sistemi kurulacak olsa sistemin tasarımında önemli konulara yönelik görüşlerinin ve 2018 yılında sunulan Öğretmen Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada 315 öğretmen ve yönetici kapsamında bir saha araştırması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %47'si uygun sistem kullanılması durumunda kamuda öğretmenlerin performansının değerlendirilebileceğini, %53'ü ise performans değerlendirmeye tamamen karşı olduğunu belirtmiştir. Bu sonuca göre azımsanamayacak bir kesim performans değerlendirme fikrine karşı değildir. Bu sonucun önemli olduğu düşünülmektedir. Keza Klasik Yönetim Teorileri'nden günümüze kadar gelen ve pek çok teoride ortaya konan “çalışan performansının önemli olduğu ve değerlendirilmesi gerektiği” görüşü, değerlendirmenin objektif yapılacağına yönelik olası şüphelere rağmen burada da doğrulanmıştır. Bu noktada önemli olan, daha önce pek çok araştırma sonucunda da ortaya konulduğu üzere (Bakan ve Kelleroğlu: 2003: 125; Bulut, 2004; Brudney ve Condrey, 1993: 141; Cawley, Keeping ve Levy, 1998: 615; Greller, 1998: 1061; Sarialtın, 2017: 136), performans sistemlerinin çalışanların katılımı ile geliştirilmesi ve onların desteğini alarak tasarlanması ve uygulanmasıdır. Dolayısıyla getirilmesi planlanan bir değerlendirme sisteminin tasarımı yapılmadan önce konuyla ilgili çalıştaylar düzenlenmesi, tüm paydaşların konuyla görüş, öneri ve düşüncelerinin kaydedilmesi ve tepki gösterilen hususların dikkate alınarak gerekli düzeltmelerin yapılması önemli görülmektedir. Öğretmenlerin performans değerlendirme fikrine değil, yukarıda bahsedildiği gibi bir süreç izlenmeden uygulamaya konması planlanan sistemlere karşı olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların neredeyse yarısının uygun sistemler kullanılması durumunda öğretmenlerin performansının değerlendirilebileceğini düşünmesi; değerlendirme için geliştirilebilecek bir sistemde “değerlendirme ne için yapılmalı?”, “değerlendirmede hangi kriterler kullanılmalı?”, “performans bilgisi kimden alınmalı” ve “performans sonuçları hangi konularda kullanılmalı?” gibi sistemin katılımcılarınca uygunluğu belirleyecek kritik konuları ön plana çıkarmaktadır. Katılımcıların bu konulardaki görüşleri incelendiğinde değerlendirmenin en çok eğitimin kalitesini ve verimliliğini artırmak için yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu sonuç daha önce yapılan araştırmaların sonuçlarını da destekler niteliktedir (Almutairi vd., 2015; Bichi, 2017; Milanowski, 2011). Bunun yanında Türkiye’de eğitim alanında en çok şikayet edilen konuların başında eğitimin kalitesinin ve öğrenci başarısının geldiği gözlemlenmektedir. Katılımcılar; performans değerlendirme ile işbirliğinin, rekabetin ve kişisel gelişimin artırılması gibi amaçlar yerine eğitimde kalite ve verimliliğinin artırılması amacını daha fazla önemsemektedir. Modern Sonrası Yönetim Teorileri’nde de nicelikten çok niteliğin, pozitif ve üretken bir çalışma kültürüne sahip olmanın, yardımlaşma ve işbirliğine dayalı bir örgüt kültürünün önemsendiği göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan sonucun anlamlı olduğu düşünülmektedir. Katılımcılara göre değerlendirmede en çok kullanılması gereken kriterler sırayla öğretmenlerin bilgi düzeyi, öğrenciyeye yönelik tutum ve davranışlar, akademik düzey (yüksek lisans ya da doktora yapma)

ve farklı projelere katılımıdır. Bu kriterler konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalarda da ön plana çıkmıştır (Bichi, 2017; Knudson, 1988; Kyriakides, Campbell ve Christofidou, 2010; Özge Sağbaşı ve Özkan, 2019). Tercih edilen bu kriterlere bakıldığında yukarıda belirtilen eğitimin kalitesini ve verimliliğini artırma amacının ön planda olduğu söylenebilir. Özellikle öğretmenin bilgi düzeyi, öğrenciye yönelik tutum ve davranışları ve akademik düzeyi, eğitimin niteliğini doğrudan etkileyebilecek faktörlerdir. Katılımcılara göre değerlendirme için performans bilgisi en çok eğitim uzmanlarından ve birinci ve ikinci derece amirlerden alınmalıdır. Konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmaların sonuçlarına göre de özellikle verinin objektif ve güvenilir olması açısından bu kaynakların daha uygun bulunduğu görülmektedir (Akbaba Altun ve Memişoğlu, 2008a; Akbaba Altun ve Memişoğlu, 2008b; Almutairi vd., 2015; Çelikten ve Özkan, 2018; Demirtaş, 2005; Özge Sağbaşı ve Özkan, 2019; Pretorius ve Ngwenya, 2008; Tabancalı, 2017). Performans bilgisinin müfettiş, öğrenci ve öğrenci velilerinden alınması ise katılımcılar tarafından uygun görülmemektedir. Gerek bu araştırmadan gerekse de daha önce konuyla ilgili yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre katılımcıların bilgi alınacak kişilerin eğitim alanında uzman kişiler olmasına önem verdiği, objektif bir değerlendirme için kendi şartlarını bilen, anlayan ve değerlendirme süreçlerine hakim olan uzmanları tercih ettikleri, öğrencilerden ve velilerden bilgi alınmasına ise objektif değerlendirme yapılamayacağı öngörüsü, duygusal sebepler ve pedagojik formasyona sahip olunmaması nedeniyle karşı oldukları söylenebilir. Yeni getirilmesi planlanan sisteme yönelik tepkinin de büyük ölçüde öğrenci ve velilerin öğretmeni değerlendirecek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcılara göre değerlendirme sonuçları en çok yeni eğitim planlamalarında kullanılmalıdır. Eğitim alanında en çok şikayet edilen ve üzerinde sıklıkla değişiklik yapılan konuların müfredat ve ders içerikleri, anlatım teknikleri, ders saatleri vb. hususlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenlerin performansına yönelik elde edilecek sonuçlardan yararlanılarak eğitimin planlanmasına yönelik bahsi geçen konularda gerekli değişiklikler yapılması, katılımcılar tarafından uygun görülmektedir. Katılımcıların çoğu kıdem belirlenmesi, ücretlerin farklılaştırılması, öğretmen niteliklerinin belirlenmesi, daha iyi okullarda görevlendirilme ve yeni öğretmen alımı gibi önemli konularda performans sonuçlarının kullanılmasını istememektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında değerlendirmenin objektif ve doğru yapılacağına, öğretmenler arasında aşırı rekabete varan durumların yaşanacağına ve çalışma barışının bozulacağına yönelik endişelerin etkili olduğu düşünülebilir.

Katılımcıların 2018 yılında sunulan Performans Değerlendirme Yönetmeliği Taslağı'na ilişkin tutumları ise net bir şekilde olumsuzdur. Katılımcıların getirilmesi planlanan sisteme yönelik geliştirilen üç boyut altındaki tüm ifadeler katılımlı düzeyleri oldukça düşük kalmıştır. Taslakla birlikte getirilmesi düşünülen performans sisteminin objektif, adaletli, geçerli ve güvenilir bir şekilde uygulanamayacağı ve sürdürülemeyeceği; öğretmen ve veli ilişkilerinin olumsuz yönde etkileyeceği; öğretmenler arasında performans farklılıklarını ortaya koyamayacağı ve adaleti sağlayamayacağı ve öğretmenler üzerinde baskı oluşturacağı düşünülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçların çoğunun daha önce konuyla ilgili yapılan araştırmaların sonucunda da elde edildiği görülmektedir (Akşit, 2006; Bozan ve Ekinci, 2018; Çelebi vd., 2018; Çelikten ve Özkan, 2018; Koçak ve

Arslan, 2018; Şahin, Ökmen ve Kılıç, 2019; Topçubaşı vd., 2018). Tüm bu sonuçlar incelendiğinde getirilmesi planlanan sisteme yönelik en büyük tepkinin öğretmenlerin öğrenciler ve veliler tarafından da değerlendirilecek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların sistem kapsamında 360 Derece Geri Bildirim Yaklaşımı'nın kullanılmasına karşı olduğu söylenebilir. Katılımcılara göre çocuğunun okul başarısını/başarısızlığını dahi takip etmeyen, veli toplantılarına katılmayan ve gerekli ilgiyi göstermeyen velilerin öğretmenin performansını değerlendirecek olması ciddi bir hatadır. Ayrıca ilgi gösteren bir veli olsa bile, gerek öğrencinin gerekse de velinin odak noktası çoğunlukla öğrencinin alacağı puan veya sınavlarda göstereceği başarı olduğundan sonuç odaklı bir mekanizma ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu durumda pek çok açıdan başarılı / yetkin bir öğretmen düşük not verdiği için başarısız; çoğu açıdan yetersiz olan bir öğretmen ise yüksek not verdiği için başarılı sayılabilecektir. Öğretmenlerin birbirine puan vermesi de uygun görülmemektedir. Yetkin olmamasına rağmen sevilen biri olmasından dolayı yüksek puan alacak ya da yanlış değerlendirme sonucu hak etmediği halde düşük puan verilecek öğretmenlerin ortaya çıkma ihtimali, yapılacak değerlendirmenin başarıyla / işle ilgisini sorunlu hale getirmektedir. Değerlendirmede en çok olması gerektiği düşünülen kurum yöneticilerinin de değerlendirmede ne kadar objektif kalabilecekleri, öğretmenler arası ideolojik farklılıkları ne kadar göz ardı edebilecekleri ve yaptıkları değerlendirmenin sonuçlarının ne kadar başarıyla / işle ilgili olacağı tartışmalıdır. Diğer iki boyut açısından da ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde; katılımcıların taslakla getirilmesi planlanan sistemin öğretmenlerin yükseltilmesinde ve ücretlerinin farklılaştırılmasında kullanılmasını istemedikleri ve öğretmenler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı azaltarak çatışmalara yol açacağını düşündükleri net bir şekilde görülmektedir. Bahsedilen bu ve benzeri nedenlerle katılımcıların taslağa yönelik tutumları olumsuz olmuştur. Bu açıdan taslağın iptaline yönelik kararın katılımcılar tarafından uygun bulunduğu söylenebilir.

Katılımcıların bazı demografik faktörlere göre taslağa ilişkin tutumlarının farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde, yönetici durumunda olan (müdürler ve müdür yardımcılar) katılımcıların yönetici olmayanlara göre ve çalışma süresi üç yıldan az olan katılımcıların çalışma süresi üç yıldan fazla olanlara göre taslağa yönelik genel tutumlarının nispeten daha olumlu olduğu görülmektedir. Eğitimin niteliğinin ve öğrenci başarısının düşüklüğü, gerek öğrencilerle gerekse de yönetici ve diğer iş arkadaşlarıyla sorun yaşayan öğretmenlerin çokluğu vb. nedenlerle yöneticilerin taslağa yönelik tutumlarının bir miktar daha olumlu olduğu düşünülebilir. Ayrıca etkinlik, verimlilik, stratejik yönetim, performans gibi kavramları daha çok önemseyen, mesleğinin başında olduğu için idealleri daha fazla olan ve mesleğindeki olumsuzluklarla henüz pek karşılaşmamış nispeten kıdemsiz katılımcılar da taslağa görece olarak daha olumlu bakmaktadır.

Elde edilen tüm sonuçlar özetlenecek olursa; katılımcıların neredeyse yarısı uygun sistem kullanılması durumunda kamuda çalışan öğretmenlerin performansının değerlendirilebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin önemli bir kısmı, yönetim teorilerinin neredeyse tamamında kendine yer bulmuş çalışanların performansının değerlendirilmesi düşüncesine değil, üzerinde tartışmalar yapılmadan ya da yapılan tartışmaların sonuçları dikkate alınmadan getirilen değerlendirme sistemlerine karşıdır. 2018 yılında sunulan Performans Değerlendirme Yönetmeliği

Taslağı'na ilişkin tutumların olumsuz olmasının da bu durumdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Konu çok daha ayrıntılı bir şekilde, tüm paydaşların katılımıyla tartışılmalı ve sistemin tasarımında görüş, öneri ve eleştiriler mutlaka dikkate alınmalıdır. Eğitimde performansın değerlendirilmesi, eğitim alanında yapılan genel bir çalıştayın alt konusu olmaktan çok; değerlendirme amaçlarının, kriterlerinin, bilginin alınacağı kaynakların, kullanılacak yöntemlerin, sonuçlardan yararlanılacak alanların vb. pek çok konunun tüm paydaşlar tarafından açık şekilde tartışılacağı başlı başına çalıştaylar düzenlenmesini gerektirmektedir. Bunun yanında karar vericiler, araştırmacılar ve uzmanlar tarafından konuyla ilgili geniş kapsamlı saha araştırmalarının yapılması ve sonuçların yorumlanarak ayrıntılı raporlar hazırlanması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, A. (2002), *İnsan Kaynağının Geliştirilmesi*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Akbaba Altun, S. ve Memişoğlu, Salih P. (2008a), “Performans Değerlendirmesine İlişkin Öğretmen, Yönetici ve Müfettiş Görüşleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 53: 7-24.
- Akbaba Altun, S. ve Memişoğlu, Salih P. (2008b), “İlköğretim Okullarında Çoklu Veri Kaynağına Dayalı Performans Değerlendirmesine İlişkin Nitel Bir Çalışma”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54: 151-179.
- Akdoğan, A. ve Demirtaş, Ö. (2009), “360 Derece Performans Değerlendirme Sistemi: Askeri İmalat İşleminde Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1): 49-71.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003), *İstatistiksel Analiz Teknikleri: SPSS’te İşletme Yönetimi Uygulamaları*, Emek Ofset, Ankara.
- Akkuş, B. ve Alevok İzci, N. (2018), “Sistem Yaklaşımı, Kavramları ve Yönetim”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 223-237.
- Akşit, F. (2006), “Performans Değerlendirmeye İlişkin Öğretmen Görüşleri (Bigadiç İlköğretim Öğretmenleri Örneği)”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2: 76-101.
- Almeida, J. C. (2017), “Teacher Performance Evaluation: The Importance of Performance Standards”, *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)*, 8(1): 2973-2981.
- Almutairi, T., Tymms, P. ve Kind, P. (2015), “The Tools of Teacher Evaluation: What Should Be Used in Teacher Evaluation from The Teachers’ Perspective”, *Proceedings of International Business & Education Conferences*, London, 326-329.
- Aloo, Joash O., Ajowi, Jack O. ve Aloka, Peter J. O. (2017), “Influence of Teacher Performance Appraisal on Effectiveness in Curriculum Evaluation in Kenyan Public Secondary Schools”, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 6(3): 77-84.
- Arreola, R A., Theall, M. ve Aleamoni, L. M. (2003), “Beyond Scholarship: Recognizing The Multiple Roles of the Professoriate”, <http://maryscott.acadnet.ca/FacultySite/BeyondScholRecogRoles.pdf>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.
- Bakan, İ. ve Kelleroğlu, H. (2003), “Performans Değerlendirme: Çalışanların Performans Değerlendirme Uygulamalarından Beklentileri Konusunda Bir Alan Çalışması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 103-127.
- Banner, D. K. ve Cooke, R. A. (1984), “Ethical Dilemmas in Performance Appraisal”, *Journal of Business Ethic*, 3: 327-333.
- Barber, M. ve Mourshed, M. (2007), “Shaping The Future: How Good Education Systems Can Become Great in The Decade Ahead: Report on the International Education Roundtable”, *Educational Studies*, 3: 6-31.
- Basheka, B. C. ve Tshombe, L. M. (2018), *New Public Management in Africa: Emerging Issues And Lessons*, Routhledge, New York.

- BBC Türkçe (26.03.2018), “Öğretmen Performans Değerlendirme Sistemi: Ne Getiriyor, Sendikalar Neden Karşı?” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43544926>, Erişim Tarihi: 06.01.2020.
- Bichi, A. A. (2017), “Evaluation of Teacher Performance in Schools: Implication for Sustainable Development Goals”, *Northwest Journal of Educational Studies*, 2(1): 103-113.
- Bozan, S. ve Ekinci, A. (2019), “Okul Müdürlerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Yeterliliklerinin Okul Müdürleri ve Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69): 142-161.
- Bozan, S. ve Ekinci, A. (2018), “Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma”, *Mukaddime*, 9(2): 213-239.
- Brooks, S. (2015), “A Brief History of Performance Management”, <https://www.peoplehr.com/blog/2015/03/25/a-brief-history-of-performance-management/>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Brudney, J. L ve Condrey, S. E. (1993), “Pay for Performance: Explaining the Differences in Managerial Motivation”, *Public Productivity & Management Review*, 17(2): 129-144.
- Bulut, Z. A. (2004), “İşletmelerde Performans Değerlendirme Çalışmaları ve Uygulanan Yöntemler”, *Mevzuat Dergisi*, 7(79), https://www.mevzuatdergisi.com/2004/07a/05.htm#_edn16, Erişim Tarihi: 14.10.2020.
- Buyruk, H. (2014), “Öğretmen Performansının Göstergesi Olarak Merkezi Sınavlar ve Eğitimde Performans Değerlendirme”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2): 28-42.
- Cawley, B. D., Keeping, L. M. ve Levy, P. E. (1998), “Participation in the Performance Appraisal Process and Employee Reactions: A Meta-Analytic Review of Field Investigations”, *Journal of Applied Psychology*, 83(4): 615-633.
- Çelebi, N., Babaoğlu, E., Selçuk, G. ve Peker, S. (2018), “Performans Değerlendirme Formuna İlişkin Öğretmen Görüşleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2): 211-233.
- Çelik, A. (2018), *Uygulamalı Girişimcilik*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Çelikten, M. ve Özkan, Hasan H. (2018), “Öğretmen Performans Değerlendirme Sistemi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15): 806-824.
- Demirtaş, Z. (2005), “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Performanslarını Değerlendirme Ölçütleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 44: 489:506.
- Desander, Marguerita K. (2000), “Teacher Evaluation and Merit Pay: Legal Considerations, Practical Concerns”, *Journal of Personnel Evaluation in Education*, 14(4): 307–317.
- Dessler, G. (2011), *Human Resource Management*, Pearson Pub., New Jersey.

- Dilbaz Sayın, S. ve Arslan, H. (2017), “Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecindeki Çoklu Veri Kaynakları ile İlgili Görüşleri ve Öz Değerlendirmeleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2): 1222-1241.
- Eğitim-Bir-Sen (02.04.2018), “Performans Değerlendirme Taslağına Hayır Diyor, Şiddete Karşı Yasal Düzenleme İstiyoruz”, http://www.ebs.org.tr/mobil/haber_detay.php?id=4530, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Eğitim-İş (28.04.2018), “Performans Dayatmasını MEB Önünde Protesto Ettik”, <http://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/performans-dayatmasini-meb-onunde-protesto-ettik-2783/#.Xe1pW5MzZdg>, Erişim Tarihi: 05.06.2020.
- Ekinci, N. (2019), “Klasik, Neoklasik Teori, Sistem ve Durumsallık Yaklaşımları ile Bunların Karşılaştırılması ve Toplam Kalite Yönetimi İçerisindeki Yerlerinin Değerlendirilmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(11): 16-38.
- Farah, Salah A. (2018), “A Study on Teachers’ Attitudes Towards Performance Appraisal System: A Case Study of Garissa Township Sub-County, Kenya”, *European Journal of Education Studies*, 4(4): 295-305.
- Genç, Salih Z. (2000), “Bilgi Toplumunda Öğretmen Eğitimi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23: 375-386.
- Greller, M. M. (1998), “Participation in the Performance Appraisal Review: Inflexible Manager Behavior and Variable Worker Needs”, *Human Relations*, 51(8): 1061-1083.
- Haliidu, S. G., Ibrahim, H. ve Labaran, F. A. (2017), “Neoclassical Management Paradigm: A Synthesis for Staff Motivation and Managerial Implications”, *Review of Public Administration and Management*, 6(12): 69-77.
- Hürriyet (06.04.2018), “Öğretmene Performans Tartışması Sürüyor. Sendikalardan Taslağın İptali İçin Beş Gerekçe”, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/ogretmene-performans-tartismasi-suruyor-40796442>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.
- İslamoğlu, Ahmet H. (2009), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*, Beta Yayınları, İzmit.
- Kagama, J. ve Irungu, C. (2018), “An Analysis of Teacher Performance Appraisals and their Influence on Teacher Performance in Secondary Schools in Kenya”, *International Journal of Education*, 11(1): 93-98.
- Karaca, E. (2008), “Eğitimde Kalite Arayışları ve Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21: 61-80.
- Knudson, R. E. (1988), “Reliability and Validity in the Evaluation of Teaching: Does Testing Make a Difference?”, *The High School Journal*, 71(3): 103-107.
- Koçak, S. ve Arslan, S. Y. (2018), “Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Uygulamalarına İlişkin Görüş ve Önerileri”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1): 602-620.
- Kolak, A. (2014), “Teachers’ Attitudes Towards Evaluation Process”, *Život i škola*, 31: 109–125.

- Kyriakides, L., Campbell, R. J. ve Christofidou, E. (2010), "Generating Criteria for Measuring Teacher Effectiveness Through a Self-Evaluation Approach: A Complementary Way of Measuring Teacher Effectiveness", *School Effectiveness and School Improvement*, 13(3): 291-325.
- Latham, Andrew S. ve Pearlman, Mari A. (1999), "From Standards to Licensure: Developing an Authentic Assessment for School Principals", *Journal of Personnel Evaluation in Education*, 13(3): 245-262.
- Locke, E. A. (1982), "The Ideas of Frederick W. Taylor: An Evaluation", *Academy of Management Review*, 7(1): 14-24.
- Mathwasa, J. (2012), *An Assessment of the Implementation of Teacher Performance Appraisal System in Zimbabwe: A Study of 12 Selected Primary Schools in Bulawayo Metropolitan Province*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Fort Hare, Eastern Cape.
- Memurlar.net (21.01.2019), "Öğretmenlere Performans Sistemi Gelecek Mi?", <https://www.memurlar.net/haber/803845/>, Erişim Tarihi: 07.01.2020.
- Memurlar.net (28.10.2019), "Kamuda Performans Kariyer Sistemi Kuruluyor", <https://www.memurlar.net/haber/863826/kamuda-performans-kariyer-sistemi-kuruluyor.html>, Erişim Tarihi: 11.06.2020.
- Metin, M. (2011), "The Examinations of Teachers' Attitude Towards Performance Assessment with Respect to the Different Variables", *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 3(3): 269-284.
- Milanowski, A. (2011), "Strategic Measures of Teacher Performance", *Phi Delta Kappan Magazine*, 92(7): 19-25.
- National Academy of Engineering (2009), *Developing Metrics for Assessing Engineering Instruction: What Gets Measured is What Gets Improved*. The National Academies Press, Washington, DC.
- Noe, R., Hollenbeck, J., Gerhart, B. ve Wright, P. (2008), *Human Resources Management*. McGraw Hill, New York.
- NTV (20.07.2018), "Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk: Öğretmen Performans Sistemini Uygulamayacağız", https://www.ntv.com.tr/egitim/milli-egitim-bakani-ziya-selcuk-ogretmen-performans-sistemini-uygulamayacagiz,ui7xWDCODU2D4EPoXe3_xg, Erişim Tarihi: 07.01.2020.
- OECD (2009), "Teacher Evaluation a Conceptual Framework and Examples of Country Practices", <https://www.oecd.org/education/school/44568106.pdf>, Erişim Tarihi: 08.01.2020.
- Oğuz, E. (2006), "İlköğretim Okul Yöneticilerinin Performanslarının Değerlendirilmesine İlişkin Görüşler", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 46: 227-258.
- Özge Sağbaş, N. ve Özkan, C. (2019), "360 Derece Performans Değerlendirme Sistemine İlişkin Öğretmen Görüşleri", *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(1): 1-18.

- Özgen, H., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2005), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Nobel Kitabevi, Ankara.
- Pakdil, F. (2018), “Ekip Bazlı Performans Değerlendirme”, http://www.kalder.org/preview_content.asp?contID=677&tempID=1®ID=2, Erişim Tarihi: 05.01.2020.
- Peek, S. (2020), “The Management Theory of Max Weber”, <https://www.business.com/articles/management-theory-of-max-weber/#:~:text=Weber%20advocated%20that%20management%20should,control%20of%20those%20above%20them>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Pimpa, N. (2005), “Teacher Performance Appraisal in Thailand: Poison or Panacea?” *Educational Research for Policy and Practice*, 4: 115–127.
- Pretorius, S. G. ve Ngwenya, V. (2008), “Teachers’ Perceptions of and Attitudes Towards Performance Appraisal in Zimbabwean Schools”, *Africa Education Review*, 5(1): 144-164.
- Pulakos, E. D., Mueller-Hanson, R. ve Arad, S. (2019), “The Evolution of Performance Management: Searching for Value”, *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 6: 249-271.
- Resmi Gazete (17.04.2015), “Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150417-4.htm>, Erişim Tarihi: 09.01.2020.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ezgi Yayınları, Bursa.
- Saljooghi, B. ve Salehi, K. (2016), “Developing a Teacher Evaluation Model: The Impact of Teachers’ Attitude Toward The Performance Evaluation System (PES) on Job Satisfaction and Organizational Commitment with The Mediating Role of Teachers’ Sense of Efficacy”, *International Journal of Medical Research & Health Sciences*, 5(5): 200-209.
- Sanders, Sandra L. (1995), *Teacher Attitudes Toward The Professional Evaluation Process*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. East Tennessee State University, Tennesseei.
- Sarıaltın, H. (2017), “Performans Yönetiminde Performans Değerlendirme ve Öneri Sitemlerinin Sürdürülebilir Verimliliğe Etkisinin İncelenmesi: Bir Örnek Olay Çalışması”, *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(1): 117-141.
- Sarker, S. I. ve Khan, M. R. A. (2013), “Classical and Neoclassical Approaches of Management: An overview”, *Journal of Business and Management*, 14(6): 1-5.
- Saruhan, Şadi C. ve Yıldız, Müge L. (2012), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Sayeduddin, S. ve Vijayakumar, T. (2018), “A Study on Attitude of Teachers Towards Performance Appraisal in Private Higher Secondary Schools in Kanchipuram District”, *International Journal of Mechanical Engineering and Technology (IJMET)*, 9(9): 114–121.
- Schermerhorn, J. R. (2011), *Exploring Management*, John & Wiley Sons, USA.

Sharma, A. (2017), “A Study on The Effect of Performance Management and its Effect on Organizational Effectiveness with Special Reference Third Sector Organizations Using System Dynamics: A Contingency Theory Approach”, *Humanities and Social Sciences*, 8(2): 109-115.

Şahin, Ş., Ökmen, B. ve Kılıç, A. (2019), “Öğretmen Performans Değerlendirmesine İlişkin Sendika Söylemleri”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4): 1602-1619.

Taşgın, A. ve Sönmez, S. (2013), “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerinin Sınıf Öğretmenleri ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”, *Middle Eastern and African Journal of Educational Research*, 3: 80-90.

TC Kalkınma Bakanlığı (2014), “Onuncu Kalkınma Planı Eğitim Sisteminin Kalitesinin Artırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/021.pdf>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

TC Milli Eğitim Bakanlığı (11.06.2018), “Müsteşar Tekin EBA Canlı Yayınında Öğretmenlere Hitap Etti”, <https://www.meb.gov.tr/mustesar-tek-in-eba-canli-yayininda-ogretmenlere-hitap-etti/haber/16603/tr>, Erişim Tarihi: 07.01.2020.

TC Milli Eğitim Bakanlığı, (08.05.2018), “Öğretmen Performans Sistemi Bu Yıl Uygulanmayacak”, <https://www.meb.gov.tr/ogretmen-performans-sistemi-bu-yil-uygulanmayacak/haber/16334/tr>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

Tabançalı, E. (2017), “Who Should Evaluate Teachers’ Performance at Schools?”, *Journal of Education and Practice*, 8(29): 168-177.

TEDMEM (2018), “Öğretmen Performans Değerlendirme ve Aday Öğretmenlik İş ve İşlemleri Yönetmelik Taslağı Üzerine Değerlendirmeler”, <https://tedmem.org/download/ogretmen-performans-degerlendirme-aday-ogretmenlik-is-islemleri-yonetmelik-taslagi-uzerine-degerlendirmeler?wpdmdl=2641&refresh=5ded5f71559181575837553>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

Topçubaşı, T., Özer, Muhammed H., Gündüz, G., Celayir, Mahmut S., Yaylakaşı, B. ve Doğan, Hasan H. (2018), “Öğretmen Performans Değerlendirme Sistemi Hakkında Öğretmen, İdareci, Veli, Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi”, *17. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara, 1202-1203.

Toptaş Arslan, G. (2018), “Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş”, *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1): 145-162.

UNESCO, (2012), “Strategy on Teachers (2012-2015)”, <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002177/217775e.pdf>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

Uyargil, C. (2013), *Performans Yönetimi Sistemi*, Beta Yayınları, İstanbul.

Uyargil, C., Özçelik, Ayşe O., Acar, Ahmet C., Dündar, G., Ataay, İsmail D., Tüzüner, L., Sadullah, Ö. & Adal, Z. (2013), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Yayınları, İstanbul.

- Uysal, Ş. (2015), “Performans Yönetimi Sisteminin Tanımı, Tarihçesi, Amaç ve Temel Unsurlarına Genel Bir Bakış”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(2): 32-39.
- Uzuegbu, C. P. ve Nnadozie, C. O. (2015), “Henry Fayol’s 14 Principles of Management: Implications for Libraries and Information Centres”, *Journal of Information Science Theory and Practice*, 3(2): 58-72.
- Wadongo, B. ve Abdel-Kader, M. (2014), “Contingency Theory, Performance Management and Organisational Effectiveness in the Third Sector: A Theoretical Framework”, *International Journal of Productivity and Performance Management*, 63(6): 680-703.
- Wilkinson, A., Armstrong, S. J. ve Lounsbury, M. (2017), *The Oxford Handbook of Management*, Oxford University Press, United Kingdom.
- Yavuz, C. ve Karadeniz, C. (2009), “Sınıf Öğretmenlerinin Motivasyonunun İş Tatmini Üzerine Etkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9): 507-519.
- Yükseköğretim Kurulu (2018), “Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Performans Değerlendirme ve Aday Öğretmenlik İş ve İşlemleri Yönetmeliği (Taslak)”, https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Meslek-Yuksekokullar%C4%B1/Ogretmen_Performans_Degerlendirme_ve_Aday_Ogretmenlik.pdf, Erişim Tarihi: 09.01.2020.

Tekin Kaplan, 2007 yılında İstanbul Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Lisans programından, 2019 yılında ise İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Bilim Dalı Yüksek Lisans programından mezun olmuştur. Yaklaşık dokuz yıldır Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak psikolojik danışman olarak çalışmaktadır. Halen İstanbul Avcılar Gümüşpala Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde psikolojik danışman olarak faaliyet göstermektedir. Başlıca ilgi alanları rehberlik, psikolojik danışmanlık, kariyer planlama ve kariyer danışmanlığı olarak sıralanabilir.

Tekin Kaplan graduated from Istanbul University Guidance and Psychological Counseling Undergraduate Program in 2007 and from Istanbul University Institute of Social Sciences Human Resources Department of Business Administration. He has been working as a psychological consultant for the Ministry of Education in Turkey for about nine years. He still works as a psychological counselor in Istanbul Avcılar Gümüşpala Vocational and Technical Anatolian High School. His main areas of interest can be listed as guidance, psychological counseling, career planning and career counseling.

Rıza Demir, 2005 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Lisans programından, 2007 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Bilim Dalı Yüksek Lisans programından ve 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Bilim Dalı Doktora programından mezun olmuştur. 2016 yılından beri ve halen İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. Lisans ve yüksek lisans düzeyinde insan kaynakları yönetimi, ücret yönetimi ve insan yönetimine etik yaklaşım derslerini yürütmektedir. Çalışma alanları; insan kaynakları yönetimi, ücret yönetimi ve performans dayalı ücret olarak sıralanabilir. İlgili alanlarda bir kitabı, kitap bölümleri, makaleleri ve ulusal / uluslararası kongre ve sempozyumlarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.

Rıza Demir graduated from Istanbul University Faculty of Business Administration undergraduate program in 2005, from Istanbul University Social Sciences Institute Business Administration Department of Human Resources Master's Program in 2007 and from Istanbul University Social Sciences Institute Business Administration Department of Human Resources Doctoral Program in 2013. Since 2016 he has been working in Istanbul University Faculty of Business Administration in Human Resources Management Department as lecturer, assistant professor. He teaches human resources management, pay management and ethical approach to human management at undergraduate and graduate levels. Academic interests are human resources management, pay management and performance-based pay. He has a book, book chapters, articles and papers presented in national / international congresses and symposiums about these subjects.

ARAP BAHARI VE SONRASINDA ABD’NİN LİBYA POLİTİKASI

USA’S LIBYA POLICY IN THE ARAB SPRING AND ITS AFTERMATH

Ömer Fatih ÖZKAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
omerfatihozkan95@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6118-1058

Gönderim 03 Temmuz 2020 - Kabul 08 Ekim 2020
Received 03 July 2020 - Accepted 08 October 2020

Öz: 2010 yılında Tunus’ta başlayan ayaklanmalar kısa sürede birçok ülkeye yayılmış ve bazı ülkeler için sonu gelmeyen Arap Baharı süreci başlamıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da otoriter rejimlere karşı başlayan ayaklanmalar ile ABD’nin çıkarlarını koruması ve değişimin gidişatına karşı politika üretmesi elzem hale gelmiştir. Libya Devrimi’ne kadar olan süreçte, ABD-Libya ilişkileri gergin bir çizgide seyretmiştir. Barack Hussein Obama yönetiminde Irak ve Afganistan örneklerinden dolayı daha pasif bir duruş sergileyen ABD, sorumluluğu tek başına üstlenmekten kaçınmış ve daha fazla işbirliğine dayalı bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Donald Trump yönetimi ile birlikte devrim sonrası süreçte muğlak politikalar takip etmiştir. Libya, devrim sonrasında siyasi kriz ve iç çatışmalara sürüklenmiş ancak Rusya, BAE, Mısır ve Türkiye’nin etkin olduğu bu krize ABD şu ana kadar doğrudan dahil olmayı tercih etmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaddafi, ABD, Obama, Trump, Libya

Abstract: The uprisings that started in Tunisia in 2010, spread to many countries in a short time and the endless Arab Spring process started for some countries. With the riots against the authoritarian regimes in the Middle East and North Africa, it has become essential for the USA to protect its interests and to produce policies against the course of change. During the period until the Libyan Revolution, the US-Libya relations followed stretched line. Taking a more passive stance under the administration of Barack Hussein Obama due to the examples of Iraq and Afghanistan, the USA avoided taking the responsibility alone and preferred to pursue a more cooperative way. Along with the Donald Trump administration, uncertain policies followed in the post-revolutionary period. Libya after the revolution was dragged into a political crisis and internal conflict but Russia, UAE, Egypt and Turkey effectively to this crisis that the United States did not choose to be involved directly until now.

Keywords: Kaddafi, USA, Obama, Trump, Libya

GİRİŞ

Akdeniz'in kıyısında bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya, antik çağlara dayanan tarihiyle birçok devletin hakimiyeti altında kalmıştır. Fenikeliler, Kartacalılar, Romalıların ardından İslam devletleri ve 1553'te Osmanlı hakimiyetine girmiş, yaklaşık dört asır Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte 1911'de İtalyanlar burayı işgal etmişlerdir. Trablusgarp Savaşı sonrası imzalanan Uşi Anlaşması ile birlikte Libya'da Osmanlı hakimiyeti fiilen sona ermiştir. 1951'e kadar süren bağımsızlık mücadelesi Birleşmiş Milletler öncülüğünde zafer ile sonuçlanmış, Libya bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. 1969 yılında, Albay Muammer Kaddafi'nin darbesi sonrası monarşi sona ermiş ve Libya Arap Cemahiriyesi kurulmuştur. Muammer Kaddafi iktidarında geçecek olan 42 yılda, petrol zengini Libya, Sosyalizm ve İslam çizgisinde bir politik rejimi takip etmiştir.

42 yıl boyunca Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya, 15 Şubat 2011 tarihinde insan hakları savunucusu Fethi Tarbel'in tutuklanması sonrasında Bingazi'de başlayan protestolar ile birlikte iç savaşa sürüklendi. 18 Mart 2011'de, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 'nde Libya'nın gündeme alınması ve uçuşa yasak bölge uygulaması ile Libya'ya askeri operasyonun önünü açan 1973 sayılı karar kabul edildi. Kararın alınmasının hemen sonrasında da 19 Mart'ta uluslararası askeri koalisyon, "Şafak Yolculuğu Operasyonu" ile hava operasyonlarına başladı. Birleşmiş Milletler (BM) 'in aldığı bu uluslararası askeri müdahale kararı, Kaddafi dönemine son vermekle beraber Libya'da 2011'den günümüze kadar yaşanacak olan iç çatışmaları da tetiklemiş oldu.

Tunus'ta 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci Libya, Cezayir, Suriye, Mısır, Ürdün, Yemen'de geniş çapta; Umman, Irak, Fas, Suudi Arabistan ve Lübnan'da küçük çapta değişimleri beraberinde getirdi. Tunus ve Mısır diğer ülkelere kıyasla istikrarı sağlayabilmiş olsalar da, Suriye, Yemen ve 17 Şubat 2011'de başlayan ayaklanmalar ile birlikte Arap Baharı sürecine dahil olan Libya'da istikrar sağlanamadı.

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da köklü değişiklikleri beraberinde getirirken, sürecin sonunu hala getiremeyen ülkeler bölge üzerinde takip edilen politikaların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kıldı. Bu süreç ile birlikte ortaya çıkan yeni krizlerin çözümü için uluslararası işbirliğinin önemi belirgin bir şekilde ortaya çıkmış oldu. Ancak bugün gelinen noktada Yemen'in içinde bulunduğu durum, Libya'da ve Suriye'de neredeyse 9. yılını bitiren iç çatışmaların hala çözüm bekliyor olması, bu krizlerin çözümüne karşı işbirliğinin yerini çıkar çatışmalarının aldığını gösteriyor.

ABD, kuşkusuz Arap Baharı sürecine karşı yaklaşımı en çok merak edilen ülkelerin başında geliyordu. Libya'nın Arap Baharı sürecine dahil olması ile birlikte Barack Obama yönetiminde ABD, Kaddafi rejimiyle bağlarını kesmiş ve üst düzey rejim üyelerine karşı yaptırımlar yürürlüğe koymuştur. Kaddafi rejiminin artık sona erdiğini ilan ederek bir bakıma ayaklanmalara destek verdiğini de ortaya koyan ABD, birkaç Avrupa ve Arap ülkesiyle birlikte BM'ye, çatışmaya askeri müdahale

yetkisi vermesi çağrısında bulunmuştur. ABD hızlı bir şekilde Libya'daki büyükelçiliğinin faaliyetlerini askıya almıştır. ABD, Arap Baharı'nda sürece dahil olan ülkelere karşı ortak bir politika izlemek yerine her ülke için farklı bir politika belirleme yolunu izlemiştir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin İsrail ve bu bölgedeki çıkarları ekseninde ABD'ye etkileri ve sonuç olarak ABD dış politikasına yansımalarına baktığımızda ABD'nin öncelikle ulusal çıkarları çerçevesinde değişime ayak uydurmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede çalışmanın birinci amacı, ABD-Libya ilişkilerinin, Muammer Kaddafi iktidarı özelinde, tarihsel sürecinin öne çıkan noktalarını ele almak ve sonrasında ise ABD'nin güvenlik algısı ve başkanların dış politika öncelikleri çerçevesinde, Libya Devrim'i öncesinde ve devrim sürecinde ABD'nin yaklaşımını ve ortaya koyduğu politikaları incelemektir. İkinci amaç ise ABD'nin devrim sonrasında izlediği politikaları ortaya koymaktır.

1. MUAMMER KADDAFİ İKTİDARI ÖZELİNDE LİBYA-ABD İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ZEMİNİ

1 Eylül 1969'da Albay Muammer el Kaddafi önderliğindeki Libyalı subaylar, Bingazi'de önemli hükümet kurumlarını ele geçirdi ve Libya'da monarşi sona erdi. Muammer Kaddafi, zamanla askeri unvanını kullanmayı bırakmış ve kendisini "Devrim Rehberi" ve "Kardeş Lider" olarak adlandırmaya başlamıştır. Libya'da darbeyle yönetimi ele geçirmesi sonrasında siyasi hayatı kontrolü altına alan Kaddafi'nin dış politikasının, özellikle iktidarı ele geçirmesini takip eden ilk dönemlerde üç önemli faktör üzerinde şekillendiği görülmektedir (Bruce, 2008: 93). Bunlar;

1. Arap milliyetçiliği
2. Müslüman toplumların korunması
3. Emperyalizme karşı mücadele eden gruplara küresel desteğin sağlanması

Muammer Kaddafi döneminde Libya – ABD ilişkilerini incelerken, ABD'li elitler Kaddafi'nin dış politikasını onun kişiliğini belirleyen psikolojik durumundan yaklaşarak ele aldılar. Buna göre Kaddafi irrasyonel, güce aç, sınırsız hırsları olan bir kişiliğe sahipti (Jane Deeb, 1991: 6-10). Kaddafi'nin ülkeyi sosyalizm ve İslam çizgisinde idare etme ve emperyalizme karşı mücadele eden gruplara destek sağlama amacı, Libya - ABD ilişkilerinin dostane bir düzeyde gelişmeyeceğini gösterdi. Libya'da petrolün 1959 yılında ortaya çıkarılması, ABD-Libya ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesi ile birlikte ABD burada çıkarlarına yönelik politikalar izledi. 1960'lı yılların başlarında, petrol sahalarını ve boru hatlarını geliştirmek için gönderilen ABD'li personeller Trablus'ta bulunan ve o zaman için ABD dışında bulunan en büyük ABD tesisi olan Wheelus Hava Üssü'ne yerleştirildi. ABD'nin bu üsteki varlığı Muammer Kaddafi ile birlikte 1970'e gelindiğinde sona erdi. Yeni anayasanın hazırlanma sürecinde başbakanlık ve savunma bakanlığı görevlerini yürüten Kaddafi, İngiliz askeri üslerini de boşalttırdı ve askeri birlikleri ülkeden çıkardı. Ülkesindeki petrol şirketlerini ulusallaştırarak Cemal Abdünnasır'ın Arap dünyasındaki rolünü

üstlenmeye çalıştı. Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu dünyada SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmesi, ABD ile ilişkilerin sıfır noktasına gelmesine sebep oldu. ABD ile artan gerilimler sonrasında 1972'de ABD, Libya Büyükelçisi'ni geri çağırma kararı aldı. ABD Büyükelçiliği'ne 1979'da düzenlenen saldırı sonrasında ABD, personelini tamamen geri çekti ve misyon tamamen kapatıldı. İran ile ABD arasına başgösteren rehine krizinin etkisi ile İran yanlıları tarafından gerçekleştirilen bu saldırı sonrası ABD, Libya'yı terörü finanse etmekle suçladı. Mayıs 1981'e gelindiğinde ise ABD, Libya'nın Washington Büyükelçiliği'ni kapattı.

Muammer Kaddafi iktidarının ilk dönemlerinde yaşanan gelişmeler ABD-Libya ilişkilerinin geleceği konusunda olumlu bir görüş belirtmek zordu ve bununla birlikte, ABD'li yetkililerin Libya rejimine karşı gösterdikleri iyimserlik kısa sürede azaldı. Sonraki otuz yıl boyunca ilişkiler daha kötüye gitti. Irak'ın, Orta Doğu'da ABD'nin yeni odak noktası olacağı 1990'lı yıllara kadar ABD, Libya üzerindeki politikalarını daima canlı tuttu (Zoubir, 2006: 49). Soğuk Savaş'ın en sert geçtiği dönemlerde Amerikan politika yapıcılar Libya'yı Sovyet uydusu ve Kaddafi'yi de Sovyet kuklası olarak gördü. Başkan Jimmy Carter döneminde Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiş ve İran'da İslam Devrimi meydana gelmişti. Richard Nixon'un 1972'de Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmesinin ardından Carter döneminde SSCB ile olan gerilim yeniden yükseldi. Soğuk Savaş'ın zirvede olduğu bir dönemde Kaddafi iktidarının Amerikan karşıtlığı şeklinde bir duruş sergilemesi, ABD'nin Libya'ya düşmanca tutum sergilemesi için yeterliydi. Libya bu dönemde Washington'un kara listesindeydi ve ABD, Libya rejimini baltalamak için elinden geleni yaptı (Warfally, 1988: 155). Libya - ABD ilişkileri, Reagan yönetiminde, 1980'lerde sıfır noktasına düştü. ABD sadece Kaddafi'nin devrilmesini istemiyordu; aynı zamanda onu ortadan kaldırmak istiyordu (Seymour, 1987: 74). Reagan, Libya'yı kanun dışı devlet olarak tanımlıyordu. Bu tanım daha sonra Bill Clinton döneminde yürütülecek olan 'haydut devlet' doktrininin konseptini oluşturmuştu (R. W. Apple, 3 Nisan 1986).

1980'ler ile birlikte ABD - Libya ilişkilerinde gerginlik doğrudan saldırılara sahne oldu. 19 Ağustos 1981'de yaşanan Sidra Körfezi krizi ile iki ülke arasındaki gerilim doruk noktasına ulaştı. Libya, 5 Nisan 1986'da Berlin'de üç ABD askerinin öldüğü bir gece kulübü saldırısından sorumlu tutuldu. 14 Nisan 1986'da ABD, Berlin saldırısından Libya'yı sorumlu olarak gördü, Trablus ve Bingazi'yi bombaladı. Bombalamada aralarında Kaddafi'nin evlat edindiği bir kızının da yer aldığı 101 kişi öldü (Aldous, 2012: 267). 1 Aralık 1988'de Lockerbie saldırısı, Nisan 1986'da ABD'nin Libya'ya yaptığı hava saldırılarına karşılık Libya misillemesi olarak değerlendirildi. BM, yaşanan gelişmelerin akabinde Libya'ya seyahat kısıtlamaları, silah ambargosu ve mali yaptırımlar uyguladı.

ABD'nin, Libya ile gergin ilişkilerini sadece ideolojik farklılıklara, ve ABD'nin güvenlik algısı temelinde ele almak yetersiz olacaktır. Birçok ABD'li muhtemelen bu görüşe itiraz edecek olsa da ABD - Libya ilişkilerinin gerginleşmesinin temelinde bazı politik anlaşmazlıklar ve Libya'nın terörü finanse etmesi iddiasından daha çok Muammer Kaddafi'nin 1970'lerde ülkedeki petrolü ulusallaştırmasının olduğu çok açıktır. İki ülke arasındaki ilişkilerin temelini bu analizi yerleştirmek ABD'nin

Libya'ya karşı ürettiği politikalarını ve eylemlerini anlamak açısından faydalı olacaktır.

George H. W. Bush dönemine (1989-1993) gelindiğinde SSCB dağılmaya başlamıştı. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan tek kutuplu dünyada ABD daha geniş hareket alanı bulacaktı. 1993'te göreve başlayan Bill Clinton ile birlikte ABD, dış politikada Soğuk Savaş sonrası döneme uygun, tutarlı ve açık bir strateji takip etme amacı taşıdı (Ermağan, 2012: 24). ABD'nin hareket alanının genişleyebileceği bir ortamda Muammer Kaddafi'nin, Clinton ile ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmasını istemesi muhtemeldi. Ancak Bill Clinton'un başkan olması ABD-Libya ilişkileri için yeni bir fırsat oluşturmadı. Libya bu dönemde ABD için "haydut devlet" sınıfında kalmaya devam etti. Bu dönem ABD-Libya ilişkileri öncelikle Lockerbie saldırısının gölgesinde BM'nin Libya'ya uyguladığı yaptırımlar ile başladı. Uzun bir süre suçlamaları kabul etmeyen Kaddafi, 5 Nisan 1999'da Lockerbie saldırısı şüphelilerini teslim etti (Derek Brown, 31 Ocak 2001). Zanlılar İskoç hukuku kapsamında Hollanda'da yargılandı. Şüphelilerin teslim edilmesiyle birlikte BM, Libya'ya uyguladığı yaptırımları kaldırdı. Ancak ABD, yaptırımların kaldırılması taraftarı değildi. Libya'nın tazminat ödemesi, terörü finans etmeyi bırakması ve soruşturmaya yardım etmesi gerektiğini savunan ABD, Libya'ya karşı yaptırımları tek taraflı olarak sürdüreceğini belirtiyordu. Duruma Libya perspektifinden bakmak gerekirse, sanıklara ilişkin kesin bir sonuca varılmadan önce ABD'nin bu taleplerin uygulanmasını istemesi mantıksızdı. ABD, Libya'nın AB ve Birleşik Krallık ile 1984'ten bu yana sıfır noktasında olduğu diplomatik ilişkilerini 1999'da yeniden tesis etmesini göz ardı ederek uzun bir süre yaptırımların kaldırılmaması için direndi. Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Ronald E. Neumann ise Libya'ya karşı daha ılımlıydı. Neumann, Libya'nın teröre karşı önemli adımlar attığını, teröristleri sınır dışı ettiğini ve radikal İslamcılara karşı mesafeli tutumunun olumlu olduğunu ve bu adımların Libya'nın Orta Doğu'da barış inşa etme sürecine destek olmak istediğinin göstergesi olduğunu söyledi. Yine bu dönemde ABD'nin Trablus'ta bir rejim değişikliği olana kadar yaptırımlarına devam edeceği iddiası Neumann tarafından reddedildi (Neumann, 2000: 142-145).

Muammer Kaddafi'nin 1992'de Clinton'un başkan seçilmesini ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirmesi, Libya'nın ABD ile ilişkilerini normalleştirme arayışının tezahürüydü. Birleşmiş Milletler ve ABD'nin yaptırımlarının etkisi Kaddafi rejiminin politikalarını yeniden gözden geçirmeye itti. Yaptırımlar, Libya'yı ekonomik olarak kötü etkiledi ve Kaddafi rejimi üzerinde hoşnutsuzluğa sebep olurken, İslami hareketlerin artmasına nihayetinde radikalleşmeye yol açtı (Zoubir, 2005: 53-66). ABD için radikal hareketler de önemli bir tehdit unsuruydu ve bu durum Libya politikasının revize edilmesi gerekliliğini gösteriyordu. Libya'nın ABD ile ilişkilerini karşılıklı saygı temelinde yeniden inşa etme çabaları uzun bir süre ABD tarafından Libya adına arzu edilen seviyede karşılık bulmadı. ABD, Libya'nın teröre karşı duruşunu onaylıyordu ancak Libya'nın sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahları (KİT) programlarından vazgeçtiğini görmek istiyordu. Kaddafi, İsrail ve ABD'nin de dahil olmasıyla silah programlarını denetime açmaya hazır olduğunu söyledi (Bruce, 2002: 74). ABD, insan hakları ve demokrasi konularını Libya ile ilişkilerin normalleşmesinde başka bir engel olarak görüyordu ve bu sebeple bir süre daha Libya'yı diplomatik, politik ve ekonomik olarak izole etmeye devam etti. Libya'nın muhtemelen ABD ile yakınlaşma

politikasının ilk başarısı, Başkan G. W. Bush'un, Libya'yı, Kuzey Kore, İran ve Irak'ı içeren "kötülük eksenine" dahil etmemesi oldu (BBC, 8 Mayıs 2002).

Muammer Kaddafi'nin 2000'li yılların başından itibaren ABD ile iyi ilişkiler geliştirme çabalarına, 2003 Irak Savaşı'nın etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. ABD ile iyi ilişkiler içinde olmamanın iktidarı için tehlike olabileceğini düşünen Kaddafi, normalleşme çabalarının ABD açısından belki de en önemli adımını 19 Aralık 2003'te attı. Kaddafi, ülkesinin KİT programlarından vazgeçtiğini açıkladı (Devenport, Ocak 2018). Bu adım ABD tarafından olumlu değerlendirilmiş olacak ki 1981'den bu yana yürürlükte olan Libya'ya seyahat yasağı kaldırıldı. Eylül 2004'e gelindiğinde ABD tek taraflı çoğu yaptırımları kaldırdı. Mayıs 2006'da normalleşme adına önemli adımlar atıldı ve ABD, Libya'yı teröre destek veren ülkeler listesinden çıkararak Trablus'ta ABD Büyükelçiliği'ni yeniden açtı. Muammer Kaddafi yönetimi 2008'de, 1988 yılında PanAm yolcu uçağının İskoçya semalarında uğradığı bombalı saldırı (Lockerbie Faciası) sonucu uçakta ve uçağın çakıldığı kasabada yaşamını yitirenlere tazminat ödedi. Bu adım, ABD ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının önünü açtı. ABD – Libya ilişkileri 35 yıl süren gergin bir dönemin ardından Kaddafi yönetiminin de olumlu adımlar atması sonucu, George W. Bush döneminde ilişkileri normalleştirme adına ciddi bir seviyede olmasa da geçmişe kıyasla daha normal seyirde devam etti. Sonuç olarak Reagan döneminin "kuduz köpeği", 2000'li yıllarda ortaya koyduğu politikalar ve uygulamalarla George W. Bush döneminin "iyi adamı" olarak ABD dış politikasında yerini almıştı. Ancak bunların dışında Muammer Kaddafi iktidarını ABD politika yapıcıların gözündeki asıl suçu, insan hakları ihlalleri, terörizm, nükleer silahlanma hırsı değil, Orta Doğu'da ABD hegemonyasına meydan okumasıydı. Libya gibi "haydut devletler" ABD'nin bölge üzerindeki siyasi hakimiyetini engelliyordu (Nmoma, 2009: 154).

Barack Obama, başkanlığı 20 Ocak 2009'da devraldığı Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da otoriter rejimler üzerinde değişime sahne olacak Arap Baharı'na bir yıldan daha az bir süre kalmıştı. 11 Eylül saldırılarının ardından Irak ve Afganistan'a askeri müdahale ihtimalleri Kaddafi'yi kendi rejimi adına endişelendirmiş olacak ki bu dönemde iç ve dış politikada Libya adına yeni bir sayfa açılmış oldu. Kaddafi'nin dış politikadaki yumuşama süreci, Libya'nın 16 Ekim 2007'de BM Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilmesiyle ivme kazandı. Bu yumuşama sürecinin ardından uzun yıllar süren gergin ilişkiler ve hatta Ronald Reagan'ın "Orta Doğu'nun kuduz köpeği" olarak adlandırdığı Kaddafi, ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet edebilecek potansiyel bir müttefik haline gelmişti (Zoubir, 2006: 66). Ancak çok geçmeden ABD - Libya ilişkileri, Arap Baharı ile birlikte hızla gerilemeye başladı. Arap Baharı, Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde otoriter rejimlerin sonunu getirdi. Suriye ve Libya bu sürecin devamında iç savaşa sürüklendi. Sonuç olarak ABD'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika politikası yeni bir döneme girmiş oldu.

2. LİBYA DEVRİMİ'NE ABD'İN YAKLAŞIMI: GERİDEN LİDERLİK

Tunus'ta 2010 yılında demokrasi, insan hakları, ekonomik sıkıntılar temelinde ortaya çıkan protestolar ile başlayan Arap Baharı, birçok ülkede otoriter rejimlerin sonunu getirdi. Libya, Mısır, Suriye başta olmak üzere ABD ile iyi ilişkiler içerisinde olmayan rejimlerin devrilmesi ABD'nin doğrudan veya dolaylı bir şekilde bölgede etkinliğini artırabilmesine yol açacaktı. Yemen, Suriye ve Libya bu sürecin sonuçlarıyla mücadele etmeye devam ediyor. Libya'da devrim sonrasında grupların birbirleriyle verdiği alan hakimiyeti mücadelesi, BM'nin hazırladığı geçiş planının başarısız olması, bölgesel güçlerin müdahaleleri siyasi krizi gittikçe derinleştirdi. 9 yıllık süreçte uluslararası ve bölgesel barış girişimlerinin sonuçsuz kaldığı Libya'da kriz, uzun bir süre ABD'nin CIA merkezinin bulunduğu Virginia eyaletinde yaşayan ve Halife Belkasım Hafter'in, 2014'te Libya'ya dönerek başarısız bir darbe girişiminde bulunması ve sonrasında ülkeyi tamamen kontrol altına almak amacıyla başlattığı operasyonlar ile birlikte siyasi çözümden uzaklaştı.

ABD, Libya'da 17 Aralık 2011'de başlayan protestolara karşılık ilk tepkisini 24 Şubat'ta gösterdi. Obama, Libya'da göstericilere karşı şiddete başvurulup kan dökülmesini kınadı, bunun rezalet bir durum olduğunu söyledi (BBC, 24 Şubat 2011). Obama'nın açıklamasında dünyanın kriz karşısında tek ses olması gerektiğini vurgulaması ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un diğer ülkelere danışmak amacıyla İsviçre'nin Cenevre kentine gideceğini söylemesi, ABD'nin burada sorumluluğu paylaşma isteğine dair ipucu niteliği taşıyordu. Kaddafi yönetiminin hesap vermesi gerektiğini belirten Obama, bu şekilde Libya'daki protestolara hak verdiğini ortaya koymuş oldu. Muammer Kaddafi'nin protestoları bastırmaya yönelik sert müdahaleleri ABD-Libya ilişkilerini yeniden gergin bir noktaya taşıdı. Obama yönetimi Kaddafi ile ilişkilerini kesti ve yeniden yaptırımlar uygulamaya başladı. Obama devrim sürecinde muhaliflere karşı kullanmaması için Kaddafi'nin ABD'de bulunan yaklaşık 30 milyar dolarlık mal varlığı dondurma kararı aldı (The Guardian, 28 Şubat 2011). Bu malvarlıklarının 150 milyon dolarlık kısmı muhaliflere destek olarak kullanıldı. Libya'da başlayan ayaklanmanın ilişkilere ne seviyede yansıdığını gösteren en net adım ise Beyaz Saray Basın Sözcüsü Jay Carney'den geldi; Carney, Kaddafi'nin meşruiyetinin sifira düştüğünü söyledi (DW, 26 Şubat 2011). Bu açıklamaların ardından kademeli olarak muhaliflere olan desteğini yineleyen ABD, Kaddafi'nin de içinde olacağı bir çözümden uzak durdu. Bu süreçte fiiliyata bakacak olursak Barack Obama'nın, üç faktör üzerinden Libya politikasını şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Bunlar;

1. Geniş kapsamlı ekonomik yaptırımlar
2. Libya vatandaşlarına yönelik seyahat kısıtlamaları
3. Olası bir askeri müdahalede ABD'nin rolü ve müdahalenin yöntemleri

Libya'da ayaklanmaların başlamasıyla birlikte ekonomik yaptırımlar hızla devreye sokulurken aynı şekilde seyahat kısıtlamaları da uygulandı. Üçüncü ve en önemli madde olan müdahale ihtimali Obama yönetiminin uzun süre üzerinde çalıştığı ve istekli olduğu bir konuydu.

ABD'nin Libya'da yaşanan duruma öncelikli olarak mesafeli durması gidişata göre politika üretme amacını gösterdi. Başkan Obama'nın açıklamasından iki gün sonra 26 Şubat 2011'de alınan karar ile Libya'da yaşanan sürece BM Güvenlik

Konseyi de dahil olmaya başladı. Bu karar ile Kaddafi'nin halkına karşı uyguladığı insan hakları ihlalleri kınandı. Obama yönetiminin Libya'ya olan müdahalesi ayaklanmaların başlamasından on gün sonra ekonomik araçları devreye sokarak başladı (Wadlow, 2018: 20). Bu durumu, Obama'nın Libya'ya müdahale etme isteğinin tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. ABD'nin Libya'ya müdahale etme isteğinin, Obama yönetiminin güvenlik algısından kaynaklandığı söylenebilir. Libya'da yaşanacak bir istikrarsızlığın Avrupa'ya yönelik bir mülteci akımını tetikleyebileceği ve bu durumun ABD'nin Avrupalı müttefiklerini olumsuz etkileyebileceği düşüncesi, müdahale konusunda önemli rol oynadı. Nitekim bugün gelinen noktada özellikle İtalya ve Yunanistan'a, Libya'dan ve Libya üzerinden gelen mülteci akımları zaman zaman Akdeniz'de insani krizlere yol açıyor.

Şubat 2011- Kasım 2011 arasında ABD'nin devrime "arka planda liderlik" ederek önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Mezran ve Varvelli, 2017: 92). Barack Obama bu konuyla ilgili olarak evrensel insan haklarının müzakere edilemeyeceğini ve bu haklara uyulması gerektiğini belirterek, Mısır ve Tunus'taki gelişmeleri de hatırlattı ve bu ülkelerdeki değişimin, kendi halklarının girişimiyle başladığını, ABD ve diğer yabancı ülkelerin bu konuda bir rolü olmadığını söyledi (Obama, White House, Şubat 2011). Obama, Kaddafi'yi zorla devirmenin hata olacağını savunurken, sorumluluğu müttefikleri ile paylaşma yolunu seçti. Bununla birlikte Obama, Suriye politikasında olduğu gibi Libya'da da güç kullanımı konusunda pragmatistti (Mezran ve Varvelli, 2017: 95). Bu değerlendirmeler çerçevesinde Barack Obama'nın, George W. Bush döneminin hatalarından aldığı dersleri dış politikaya şu başlıklar altında yansıtmak istediğini söyleyebiliriz;

1. Müdahaleler büyük maliyetlere sebep olacaktır.
2. ABD tek başına hareket etmemelidir.
3. Bölgesel müdahaleler dolaylı olarak diğer anlamda vekaleten mümkün olabilir.
4. İnsani müdahaleler söz konusu olduğunda da küresel ve bölgesel örgütlerle birlikte hareket etmek gerekir.

Obama yönetiminin ilk yıllarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmeler ABD'nin dış politikada yeni yöntemler ve kavramlar geliştirmesini gerektirecekti. George W. Bush döneminin dış politikadaki hatalarının tekrarına düşmemek ve ABD'nin ekonomik gücü arttırmak Obama'nın öncelikleriydi. Önceliklerin dış politikada karar alma süreçlerine yansıtılması, uzun yıllar bu bölgelerdeki devletlerin yönetiminde bulunan otoriter rejimler ile de ilişkiler geliştirmiş olan ABD'nin bu rejimlerin devrilmesinden sonra izleyeceği politikalar önemliydi. ABD ulusal çıkarlarının gözetilerek yeni döneme yaklaşacağı beklenen bir durumdu. Bu konuya Libya özelinde bakacak olursak Barack Obama, başkanlığı döneminde en büyük hatayı Libya'da yaptığını söyledi. Obama, Amerikan Fox kanalına 2016'da verdiği mülakatta dış politika tercihlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunurken, Kaddafi sonrası Libya için plan yapmamasını en büyük hatası olarak değerlendirdi (BBC, 11 Nisan 2016).

Pratikte bakıldığında Obama, Libya'ya müdahale konusunda ABD'nin tek başına hareket etmemesi amacıyla başarılı oldu. Irak ve Afganistan'daki müdahalelerde olduğu gibi yüksek maliyetlerle sonuçlanacak doğrudan bir askeri müdahaleden de uzak durdu. Suriye'de ise İran ve Rusya'nın desteklediği Beşşar Esad rejimini devirmek için ciddi bir güç harcamak gerekiyordu. Obama bu çerçevede Suriye'de tamamıyla doğrudan değil vekaleten varolarak bir amacına daha ulaşmış oldu. Tüm bunlar değerlendirildiğinde Barack Obama, George W. Bush müdahaleciliğinden uzak durmayı başarmış gibi görünüyordu. Ancak Obama'nın en büyük hatasını Libya'da yaptığını söylemesi Amerikan dış politikası için geçmişteki kötü tecrübelerin, uygulanacak yeni politikalar için ders niteliği taşımasının, politika üretebilme noktasında tamamen yeterli olmadığını gösterdi. Sonuç olarak, neredeyse yarım asır süren bir iktidardan sonra etnik çeşitliliği fazla olan ve ülkede yaşayan kabilelerin de siyasi ve askeri güç ihtiva ettiği Libya'da istikrar hala sağlanamadı.

3. NATO MÜDAHALESİ

George W. Bush döneminde “ne dostluk, ne de düşmanlık” temelinde inşa edilen ABD – Libya ilişkileri yeni bir döneme girmişti. Ancak gelişen ilişkiler, Libya'da rejimi daha da güçlendirebilir ve statükonun sürdürülmesine yol açabilirdi. Muammer Kaddafi rejimi her şekilde ABD çıkarları için ideal bir ortak değildi. ABD, giderek otoriterleşen Kaddafi rejimine karşı nasıl başa çıkmalı? Bu sorunun cevabı olarak iki görüş ön plana çıkıyordu (Dunne, 2008: 4). Bunlar;

1. Özellikle diğer ülkelerin mevcudiyeti ve sahip olacakları avantajlar göz önünde bulundurulduğunda, Libya'ya müdahale etmek, Libya'nın dışında kalmaktan daha iyidir.

2. Muammer Kaddafi iktidarda oldukça ABD, Libya'dan uzak durmalıdır. Libya meselesine dahil olup kirlenmektense temiz kalmak daha iyi bir tercihtir.

İkinci görüş zamanla etkisini kaybetti. ABD'nin Libya gibi petrol zengini bir ülkede varolmasının getireceği avantajlar daha ağır bastı. İlaveten Kaddafi rejiminin ABD ile ilişkileri geliştirmek için göstermiş olduğu çabalar da Washington'un ikinci görüşü unutmaması için yeterli oldu. Barack Obama döneminde de ilk görüş ön plana çıkıyordu. Libya'da varolmak, Libya'nın dışında kalmaktan daha iyi bir seçenektir.

Barack Obama döneminde, Bush döneminin tam tersi olarak planlanan 2010 Ulusal Güvenlik Belgesi, geniş bir güvenlik kavramsallaştırmasına ve 2006 Ulusal Güvenlik Belgesi gibi oldukça somut bir anlayışa sahipti (Yalçın, 2017: 76). ABD'nin güvenlik algısı Obama ile birlikte ciddi anlamda değişti. George W. Bush için Irak ve Afganistan gibi ülkeler askeri araçlarla dönüştürülmeli ve demokratikleştirilmeliydi. Çünkü demokrasi hem ahlaki olarak bir sorumluluk hem de stratejik olarak bir fayda olarak değerlendiriliyordu (Smith, 2003: 85). Bu bakımdan George W. Bush yönetimi daha fazla müdahaleci ve güvenlik algısı dar bir politika ortaya koyarken, Obama'nın öncelikleri farklıydı. Obama'ya göre ABD, süper güç olarak kalmalıydı ancak bunun için güçlü bir ekonomik kapasite inşa etmek şarttı (Obama, National Security Strategy, 2010: 29). Bu bağlamda bakıldığında Obama yönetimi, Bush yönetiminden farklı olarak, ABD'nin dünyadaki sorumluluklarını tek başına üstlenmesi yerine, müttefikleri ile paylaşılması yolunu seçti. Amerikan ekonomisini öncelik olarak gören Obama için uluslararası

müdahalelerle ekonomik kayba uğramak 'aptallıktı' ve müdahalelerden uzak durulmalıydı (Hammer, 2015: 151). Başkanlığı devraldıktan kısa bir süre sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan durum Obama'nın dış politikasını test etmek açısından önemli bir fırsat ortaya koydu.

Geroge W. Bush müdahaleciliği, ABD için büyük maliyetlerle sonuçlandı. Bush yönetiminin 2008 yılı terörle mücadele kapsamında harcadığı toplam miktar 260 milyar dolara ulaşırken, 8 yıllık süreçte toplam miktar 1 trilyon doların üzerine çıkmıştı (Stimpson, 2018: 12). Barack Obama'nın bu maliyetlerden çıkardığı ders, bu boyutlarda ve tek başına müdahalenin hata olduğuydu. Libya'ya müdahale ABD'nin 2010 Ulusal Güvenlik Belgesi'nde ortaya koyulan vizyon ve uluslararası kurumlar ile birlikte çalışma amacını yansıtıyordu. Bush döneminde oluşturulan güvenlik algısı tehlikeyi sadece terör üzerinden ele aldığı için ABD, Irak'a müdahale etmek istediğinde çok az muhalefetle karşılaşmıştı ve Kongre dış politikadaki rolünü Beyaz Saray'a devretmişti (Lindsay, 2012: 291). Ancak Irak'ta başarısız olan ve burada milyarlarca dolar harcayan Bush yönetimine en önemli eleştiriler de bu konu üzerinden oldu.

Barack Obama, Irak müdahalesine benzer hamleleri ABD çıkarları için maliyetli olarak görüyordu ve dış politikayı repolitik üzerine inşa etmek istedi. Irak'a müdahaleden farklı olarak ele alınan Libya müdahalesi, Beyaz Saray'da bürokratik personellerin çoğunun olumlu yaklaştığı sadece yöntemin nasıl olacağını konuşulduğu bir durumdu. Diğer yandan ABD'de Libya'ya yapılacak müdahaleye eleştiriler de azımsanacak seviyede değildi. Obama'nın müdahaleyi insan haklarına ve koruma sorumluluğuna bağlamak tamamen bir saçmalıktı çünkü Libya'ya yapılacak bir müdahale ABD'nin somut çıkarlarına hizmet etmiyordu (Sawani, 2014: 783-793).

Libya'da ayaklanmaların ilerleyen zamanlarında ABD'nin gündeminde Başkan Obama ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un da açıklamalarına yansıdığı şekliyle Muammer Kaddafi'nin kendi halkına karşı orantısız güç kullanması, insan hakları ihlali olduğu ve bu duruma seyirci kalınamayacağı ön plana çıkıyordu. Olayların bu boyutu açıklamalara yansıyan kısmı olsa da zengin petrol rezervlerine sahip Libya'da yaşanan olaylar sonrası petrolün varil fiyatı 2008'den sonra ilk defa 100 doların üzerine çıktı (Hürriyet, 23 Şubat 2011). Bu durumun ABD ve AB ekonomilerine zarar vereceği öngörülüyordu. Öte yandan Libya ile uzun yıllar süren kötü ilişkiler Bush döneminde düzelme eğilimi gösterse de Kaddafi ABD için güvenilir bir ortak olabileceği noktada şüpheyle yaklaşılabilecekti. Dolayısıyla Kaddafi'siz ve demokratik bir Libya, ABD için en uygun seçenektir. Afrika Kıtası'nda artan Çin etkisine karşılık stratejik önemi haiz olan Libya'nın ekseninin batıya kayması da çok önemliydi.

ABD'nin Libya'daki gelişmeler üzerine tek başına hareket etmek istemediği, bunun yerine BM ve NATO gibi, uluslararası kurumlarla birlikte karar vererek harekete geçmeyi tercih edeceği Obama'nın açıklamalarına da yansımıştı. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nden bu yönde bir karar çıkarabilmek için ikna edilmesi gereken iki devlet vardı; Rusya ve Çin. Diğer tarafta NATO'nun da kararlarını oy birliği ile alma mecburiyeti bütün üye ülkelerin müdahaleye sıcak bakmasını gerektiriyordu.

Almanya ve Türkiye olayların başlangıcında net bir tavır sergilemekten kaçınan devletlerdendi.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 17 Mart 2011'de Libya'da yaşananlar üzerine karar almak üzere bir araya geldi. Beş daimi üye ve on geçici üye ülke oy kullandı. ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Bosna-Hersek, Kolombiya, Gabon, Portekiz, Lübnan, Nijerya, Güney Afrika olumlu yöne oy kullanan ülkeler olurken, Çin, Rusya, Hindistan, Almanya ve Brezilya çekimser yönde oy kullandı. Karar 10 kabul, 5 çekimser oy ile kabul edildi (UNSC, 1973).

Alınan tedbir kararı sonrasında 19 Mart 2011 öğlen vakti Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron ve Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. Toplantının bitmesinin akabinde Libya'ya hava saldırısı başlatıldı. 27 Mart'ta NATO Genel Sekreteri Rasmussen, 1970 ve 1973 sayılı BM kararlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak adına NATO'nun Libya'daki tüm askeri operasyonları üstleneceğini açıkladı. NATO, 31 Mart'ta askeri sorumluluğu tam alarak ele aldı. 1 Nisan'da NATO tarafından yapılan açıklamada, Libya misyonunun üç unsurdan oluştuğu açıklandı. Söz konusu misyon, Libya'ya uygulanan uluslararası silah ambargosunun denetlenmesi, uçuşa yasak bölge uygulanması ve saldırı veya saldırı tehdidi karşısında sivilin korunması görevlerini yürütmek olarak tanımlanmıştır (NATO ve Libya, 2011).

Barack Obama, Libya'daki olaylardan etkilenen Avrupalı müttefikleri ile sorumluluğu paylaşmak isterken, yeni bir Müslüman ülkeyi işgal etmiş olma algısının ortaya çıkmasını da istemiyordu. Obama, 28 Mart'ta Ulusal Savunma Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada ABD'nin operasyonlara istihbarat ve hava ikmalini üzerine destek sağladığını, ABD'nin kara gücüyle müdahil olmayacağını, Arap Birliği ve BM gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların desteğinin gerekliliğini vurguluyordu. Obama, Rusya ve Çin'e rağmen Libya'ya yapılan müdahalede müttefikleri ile birlikte hareket etti. Operasyonun başarısı ise tartışmaya açıktır. Müdahale sonrası Libya'da iç çatışmalar artmış, sonraki dönemde siyasi istikrarın sağlanamaması, küresel ve bölgesel aktörlerin ülkeye nüfuz etme çabaları ve destekledikleri grupların alan hakimiyeti mücadelesi, sonu gelmeyen bir iç savaşı ortaya çıkarmıştır.

Libya'daki müdahalenin mantığı ABD'nin Arap Baharı öncesinde benimsemiş olduğu "koruma sorumluluğu" diye adlandırılan doktrine dayanıyordu. Bu doktrin üç temel yaklaşım üzerine inşa edilmişti. Bu yaklaşımlar (Notaras ve Vasselini, 2011: 5);

1. Soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı koruma yükümlülüğü
2. Gelişmekte olan devletlerin ilk yaklaşımda belirtilen durumlara karşılık destek verilmesine dair koruma yükümlülüğü
3. Birleşmiş Milletler aracılığıyla ilk yaklaşımda belirtilen durumlara karşılık müdahale etmeye yönelik koruma yükümlülüğü

Bu doktrin temelde insani müdahalelerin dayanağını oluşturacağından ABD için Libya'ya müdahalenin şekli ve mantığı hazırды. Ancak koruma sorumluluğu anlayışıyla insani bir müdahaleyi sorumluluk paylaşarak gerçekleştirme amacı,

müdahale öncesi Libya'da muhaliflere sağlanan lojistik ve önemli istihbarat desteğiyle samimiyetsiz bir politikaya dönüştü. Müdahalenin insani boyutundan çok rejimi devirmeye yönelik bir amaç olduğu bu şekilde kendini gösteriyordu. Müdahalenin ilk aşamada temel amacının rejim birliklerine saldırı, tedarik hatlarının kesilmesi ve mühimmat depolarının hedef alınması şeklinde gerçekleşeceğini ABD Savunma Bakanı Robert Gates açıklamıştı. Bu durum öncelikli hedefin insani krizi durdurmak olduğu değil, rejimi devirmek olduğunu ortaya koyuyordu. Ancak müdahalenin kaynağını daha çok Obama yönetimi içindeki yetkili kişilerin etkisinin başkanın teşvik edici şekilde olması, karar alma noktasında önemli bir durumdu. Obama'nın insani krizi önleme ekseninde askeri müdahale isteği, bürokratik personelleri tarafından da destekleniyordu (Blomdhal, 2016: 142-161). ABD'nin BM Büyükelçisi Susan Rice'in ifadesine göre, Muammer Kaddafi'nin Libya'da yükselişi, Ruanda'da yaşananlara benzer bir duruma sebep olabileceği inancı müdahaleyi destekledi (Blomdhal, 2016: 149).

Barack Obama yönetimi öncesinde ABD - Libya ilişkilerinin uzun bir süre gergin bir şekilde devam etmişti. Muammer Kaddafi'nin geçmiş dönemdeki politikaları Obama yönetimi içerisinde Kaddafi'ye karşı tedirgin bir duruşa sebep olmuştu. Arap Baharı, ABD'nin Arap halkları gözüne imajını düzeltebilmesi ve kendisine karşı tutumlar sergileyen otoriter rejimlerin devrilmesi için önemliydi. Libya müdahalesi de Kaddafi döneminin sona ermesi ABD için ideal bir fırsat oluşturuyordu. Ancak sonuca bakıldığında Libya müdahalesi kesinlikle başarısız bir sonuç ortaya koyuyor. Libya'da demokratikleşmenin gerçekleşmemesinin yanında ortaya çıkan otorite boşlukları El-Kaide ve DAESH için uygun ortam doğurdu ve Libya'yı terör örgütlerinin potansiyel bir kaynağı haline getirdi. Bu örgütlerin temizlenmesi için Libya hükümeti tarafından yapılan askeri operasyonlar terör örgütlerinin etkisini ciddi manada azaltsa da otorite mücadelesi Libya'yı iç savaşa sürükledi.

4. DEVRİM SONRASI DÖNEM: BELİRSİZLİK

Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra ülkedeki güçlü muhalif gruplar, önde gelen kabileler ve güçlü komutanların bir araya gelmesi ile Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) oluşturuldu ve meşru yönetim bu konseyin eline geçmiş oldu. ABD, Ulusal Geçiş Konseyine, lojistik destek, zırh, tıbbi malzeme ve öldürücü olmayan ekipman sağladı. Müdahale sürecinde "sorumluğu paylaşma" ve "geriden liderlik" ilkeleri doğrultusunda politikalar üreten ABD için Libya'da uzun bir süre "bekle-gör" veya "kayıtsızlık" olarak adlandırabileceğimiz dış politika dönemi başlamış oldu. Barack Obama'nın geçmişte yaşanan başarısızlıklar, uzun süren sonuçsuz savaşların doğurduğu yüksek maliyetler ve ABD iç sorunlarına olan yaklaşımı, Orta Doğu'da ABD varlığının azaltılması politikasının temelini oluşturan unsurlardı. Ancak Libya'da yaşanan problem devrimden sonra gün yüzüne çıktı. ABD için ertesi gün planlamasının olmaması, müdahale sonrasında Libya'yı iç savaşa sürükledi. Bugün gelinen noktaya bakıldığında ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilen müdahale, Libya'da kalıcı bir barış ve demokratik düzen inşası için yetersiz kaldı. Obama yönetiminin Libya'da yeni dönemin dizayn edilmesine ve demokratik geçişe olan katkısı yok denecek kadar azdı. Bununla birlikte 42 yıllık iktidarın getirmiş

olduğu otoriterlik ve zayıf devlet kurumları Libya’da demokrasi için yeterli temelin olmamasına sebep olmuştu.

Devrim sonrası dönemde Obama yönetiminin Libya krizine yaklaşımını değiştirecek önemli bir olay 11 Eylül 2012’de Bingazi’de yaşandı. ABD’nin eski Trablus Büyükelçisi Christopher Stevens’in öldürülmesi sonrası, Obama’nın dış politikasını Libya özelinde güvenlik anlayışını terör perspektifine indirgemesine sebep oldu. Libya sahası DAES için uygun bir ortam hazırlamıştı. Bu atmosferde uzun yıllar ABD’de yaşayan emekli general Halife Hafter’in Mayıs 2014’teki darbe girişiminin başarısız olması sonrasında Libya’da iç çatışmalar, farklı grupların alan hakimiyeti mücadelesi ve DAES’in varlığı ile birlikte artış gösterdi. Hafter’in Libya krizine dahil olması sonrasında ülke, 2015’te kurulan ve BM tarafından tanınan meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ve Halife Hafter etkisindeki Tobruk Temsilciler Merkezi ekseninde ikiye bölündü. DAES’e karşı açık bir şekilde UMH’yi destekleyen Barack Obama yönetimi, Libya’da, Irak ve Suriye örneklerinde olduğu gibi başarısız devlet yapısından faydalanarak güç kazanan DAES varlığını ortadan kaldırmak için 2016 yılında UMH’nin talebi üzerine Sirte’de DAES mevzilerini bombaladı (White House, 17 Aralık 2016). Libya’daki DAES varlığının büyük ölçüde bitirilmesi sonrasında “pasif taraflılık” olarak adlandırabileceğimiz açık olmayan bir Libya politikası benimsediğini söyleyebiliriz. Muammer Kaddafi döneminde üst düzey askeri görevleri üstlenen Halife Hafter’in ülkedeki petrol sahalarını kontrolü altına almasının etkisi ile birlikte Obama yönetimi, UMH’ye olan desteğini muğlak bir seviyeye çekti. Libya’da uzun süredir devam eden iç çatışmalarda ABD, Halife Hafter’i açık bir şekilde destekleyen Mısır, BAE ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkiler içinde bulunurken, diğer taraftan yetkililerin açıklamalarına yansıyan “meşru hükümeti destekliyoruz” söylemi sürekli olarak devam etti.

Son çeyrek yüzyıl incelendiğinde, ABD’de birbirini izleyen idareler, ülkenin rasyonel olarak tanımlanmış güvenlik ve ekonomik çıkarlarını korumak ve geliştirmek için Amerika’nın siyasi, askeri, ekonomik ve ahlaki kaynaklarını dengeli ve orantılı bir şekilde konuşlandırmada kronik bir yetersizlik sergilemiştir (Trifkovic, 2017: 29). Barack Obama dönemi de bu eleştiriden nasibini almıştır. Ek olarak Obama’nın Libya müdahalesi sonrası için plansızlığı, Amerikan realistlerinin, ABD dış politikasını yapma süreçlerinden stratejik düşünmenin eksik olmasını eleştirmelerinin de haklılığını ortaya koyuyor.

Obama döneminin sona ermesi ile birlikte Amerikan dış politikasında yeni bir dönem Donald J. Trump ile başlamış oldu. Obama’dan tamamen farklı bir anlayış, seçim kampanyası boyunca söyledikleri, Donald Trump’ın dış politikada farklı bir çizgide yürüyeceğini gösteriyordu. Önceki başkanların doktrinlerinden farklı olarak Donald Trump Doktrini, iki kelime ile özetlenebilecek bir doktrin değildi. Tüm liderler kendi ülkelerini ilk sıraya koysun ve bu konuda samimi davransın ve bunun utanılacak bir şey olmadığını kabul edilsin. Çıkarları ilk sıraya koymak tüm devletleri daha güvenli ve daha müreffeh yapacaktır; eğer Trump Doktrini varsa ve özetlenecekse o da bu şekildedir (Anton, 20 Nisan 2019). Donald Trump göreve gelmesinden önce ekonomi ve uluslararası ticaret öncelikli dış politika anlayışında Orta Doğu’yu ve Arap ülkelerini ilgilendiren en net yaklaşım DAES ve bu terör örgütüne benzer radikal grupları ortadan kaldırmak ve bu noktada işbirliği kurmaktır.

Obama'nın, Libya ve Suriye başta olmak üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, George W. Bush yönetiminin hatalarından hareketle dış politika karar alma süreçlerini şekillendirdiği bir dönem sonrasında Donald Trump, ABD dış politika önceliklerini ekonomik çıkarlar ve terörle mücadele olarak belirledi. Donald Trump, ABD Mülteci Kabul Programını 120 gün süreyle askıya alarak, terör ihraç ettiğini öne sürdüğü Irak, Libya, İran, Somali, Sudan, Suriye ve Yemen'den seyahatlere yasak getirdi (White House, 6 Mart 2017). Trump için dünya problemlerini çözmeye çalışmak ABD'nin öncelikli görevi değildi. Dolayısıyla Trump yönetimi Libya'ya daha fazla öncelik vermeyecekti. ABD'nin Libya'yı öncelik haline getirebilecek en önemli ve belki de tek neden ülkedeki DAEŞ varlığı ve buna karşılık Libya hükümetinin mücadelesi olabilirdi. Libya'da 2016 sonuna kadar etkin olan DAEŞ'in etkisi bu tarihten sonra oldukça azaldı.

Donald Trump yönetiminin Libya'da hangi tarafı destekleyeceği önem taşıyan bir konuyu 1 Aralık 2017'de ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Libya UMH Başkanlık Konseyi Başkanı Fayiz es - Serrac ile bir araya geldi. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert'in açıklamalarına göre toplantıda Tillerson, ABD'nin Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen UMH'ye destek verdiğini söyledi (U.S. Department of State, 1 Aralık 2017). Rex Tillerson'un açıklamalarından yaklaşık iki hafta sonra 18 Aralık 2017'de Trump yönetimi ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Strateji Belgesini açıkladı. ABD'nin 2017 belgesinin odak noktasını küresel ekonomik rekabet oluşturuyordu. Önceki güvenlik strateji belgelerinden farklı olarak Trump yönetimi, Orta Doğu'yu veya dünya üzerinde herhangi bir yeri dönüştürme ve gibi bir amaç ortaya koymamıştır. Trump yönetimi her ne kadar Orta Doğu'da ve istikrarsız bölgelerde varolmayı Amerikan çıkarlarına uygun görmese de Libya'da, 2017 ve sonrasında günümüze kadar devam edecek olan otorite savaşına seyirci kalmak da Amerikan çıkarları için uygun bir tercih olamazdı. Obama döneminden sonra Trump yönetimi de Rusya'nın, Libya'da etkin bir şekilde savaşa taraf olması, Çin'in Afrika'da artan etkisine rağmen Libya'da etkin bir şekilde veya doğrudan varlık göstermedi. Ancak 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Rusya ve Çin, ABD'ye meydan okuyan rakipler olarak görülmüşlerdir.

ABD, Libya'da siyasi diyalog sürecini desteklerken, ülkede DAEŞ ve diğer terör örgütlerinin alan bulmasını güvenliği için bir tehdit olarak görüyordu. Donald Trump'ın Obama'nın Libya politikasına en büyük eleştirisi, Obama'nın politikalarının terör örgütleri ve radikal örgütlerinin güçlenmesine zemin hazırlamış olmasıydı. Bu eleştiri çok haksız sayılmazdı çünkü müdahale sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğu, kabilelerin alan hakimiyeti mücadelesine girmesi ve radikal terör örgütlerinin yaşam alanı bulmasına sebep olmuştu. NATO müdahalesi sonrasında ülkedeki silah sayısının olağanüstü arttığı da bir gerçektir. BM Libya İnsani Yardım Koordinatörü Yakup El Hillo, dünyada en fazla denetimsiz mühimmatın Libya'da olduğunu ve bu miktarın 150 bin ile 200 bin ton arasında olduğunu söyledi (Anadolu Ajansı, 17 Şubat 2020). Ayrıca Donald Trump, Obama'nın insani kaygılarla Libya'ya müdahalesini anlamsız buluyordu ve Muammer Kaddafi sonrası Libya'nın, Muammer Kaddafi yönetimindeki Libya'dan çok kötü olduğunu düşünüyordu (Wadlow, 2018: 65).

ABD, Trump döneminde de Libya'da önceliğini DAESH ve benzer radikal terör örgütleri ile mücadele olarak belirledi. 4 Nisan 2019'a kadar terör örgütlerine yönelik operasyonlar düzenlendi. Bu tarih itibarıyla Mısır, BAE ve Suudi Arabistan'ın etkin bir şekilde desteklediği Hafter'in Trablus'a yönelik başlattığı saldırılar ile birlikte Libya yeni bir iç savaşa sürüklendi. Bunun üzerine ABD, bölgede bulunan kuvvetlerini geri çekme kararı alırken bölgede terör örgütlerini takip etmek ve istihbarat toplamak için gözetleme İHA'larının kalacağını açıkladı (The New York Times, 7 Nisan 2019).

Bugün için Fransa, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkenin dış politikasında gündem unsuru olan Libya'da yaşanan iç savaşta net bir politika izlemeyen ve bölgede müttefikleri aracılığıyla varolan ABD'nin, Barack Obama yönetiminde ortaya koyduğu strateji, yöntemler farklı olsa da 2017 başında göreve gelen Donald Trump tarafından da devam ettirildi. Türkiye, İtalya ve Katar'ın desteklediği BM tarafından tanınan UMH'ye söylem olarak destek veren ABD, Hafter'in saldırılarına karşılık ateşkes çağrılarını dışında için herhangi bir girişimde bulunmadı.

SONUÇ

Muammer Kaddafi'nin, darbeye iktidara gelmesinden, Libya Devrimi'ne kadar olan süreçte gergin bir çizgide devam eden ABD – Libya ilişkileri çerçevesinde, ABD'nin bu süreçteki başkanları (Richard Nixon, Gerald Ford, Jimmy Carter, Ronald Reagan, George H. W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush, Barack Obama) bürokratik personelleri ve dış politika anlayışında Muammer Kaddafi'nin, ABD için ideal bir ortak olmayacağı görüşü hakimdi. Nitekim George W. Bush dönemine kadar ABD, Libya'yı bir Sovyet uydusu ve terörü finanse eden devlet olarak görmüş ve bu doğrultuda politikalarını belirlemiştir. George W. Bush döneminde Kaddafi yönetiminin ABD için önemli şartları sağlamasıyla ilişkilerde normalleşme süreci başlasa da Arap Baharı ile birlikte Kaddafi dönemi sona ermiş ve Libya'da sonu gelmeyen bir iç savaş ve siyasi kriz başlamıştır.

ABD, Libya krizinde önemli aktörlerden bir tanesidir. Ancak Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra geçen 9 yıllık sürede Libya krizine yönelik net veya doğrudan etkin bir politika sergilemeyen ABD, özellikle 2012 yılında Bingazi'de, ABD'li Büyükelçi'nin öldürülmesi sonrasında Libya'da yaşanan durumu terör perspektifinden ele aldı. Barack Obama döneminden miras kalan muğlak politikalar, Donald Trump'ın göreve gelmesinden sonra da devam etti. ABD Libya'da doğrudan varolmayı tercih etmese de krize tamamen sırtını dönmedi.

Bununla birlikte Doğu Akdeniz'in gaz ve enerji keşifleri bağlamında stratejik öneminin artması ve bu bölgede yaşanan jeopolitik rekabet, Rusya'nın, Suriye'deki etkisinin yanında Libya'da da nüfuzunu arttırması, ABD'yi bu bölgede doğrudan etkin olmaya ve daha belirgin politikalar üretmeye itebilir. Bu bağlamda, George W. Bush müdahaleciliğinin maliyetli ve başarısız yansımalarına karşılık Obama dönemiyle başlayan, Trump ile de devam eden maliyetli müdahalelerden uzak durma politikası da sonuçları bakımından her zaman olumlu etkiler ortaya çıkarmayabilir. Nitekim ABD'nin Libya'daki krize yönelik belirgin bir politika yürütmemesi, Rusya ve Çin gibi rakipleri başta olmak üzere birçok devletin Libya ve Doğu Akdeniz'deki

artan etkisi dikkate alınır, bu ülkelerin burada sağlayacakları avantajlar, ABD için maliyetli sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu bölgede ABD'nin rakiplerinin elde edeceği tüm kazanımlar, ABD açısından kayıp olacak ve uluslararası statükonun dengelerine ABD aleyhinde etki yaratacaktır. Öte yandan Orta Doğu ve Afrika'da istikrarsız ve başarısız devletler terörizmin yaşam alanları olarak tezahür edecek ve ABD'nin hem kendi güvenlik anlayışına ve bu bölgede İsrail üzerinden oluşturduğu güvenlik algısına tehdit oluşturacaklardır. Dolayısıyla ABD'nin Libya gibi ülkelerde siyasi çözüm girişimlerini etkin bir şekilde desteklemesi ve bu yönde politikalar üretmesi bölgenin istikrarına ve güvenliğine olumlu yönde etki edecektir. Ek olarak, COVID-19 pandemisi ve ülkede ırkçı saldırıların iyice kendini gösterdiği bir dönemde Kasım 2020 başkanlık seçimlerine giden ABD için bu bölgedeki politikalar bir süre daha devam edebilir. Başkanın değişmesi halinde bu süre daha da uzayabilir.

KAYNAKÇA

- Aldous, R. (2012), *Reagan and Thatcher: The Difficult Relationship*, Random House, London.
- Alterman, Jon B. (2006), “Libya and the U.S.: The Unique Libyan Case”, *Middle East Quarterly*, 13(1): 21-29.
- Anton, M. “The Trump Doctrine”, *Foreign Policy*, April 20, 2019.
- Apple, R. W. (1986), “U.S. Said to Hope Clashes Prompt Moves in Libya to Oust Qaddafi,” *The New York Times*, s. A8.
- Botswana Guardian (December 2011), “Muammar Gaddafi: A Dictator or a Freedom Fighter?” 2 Aralık 2012.
- Blanchard, C. M. (2014), “Libya: Transition and U.S. Policy”, Congressional Research Service, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33142.pdf>, Erişim Tarihi: 10.09.2020.
- Blanchard, C. M. and Zanotti, J. (2011), “Libya: Background and U.S. Relations”, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, https://www.everycrsreport.com/files/20110225_RL33142_2e8667fc1f6553acc290a55a960ba60c43ed8bee.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2020.
- Blomdahl, M. (2013), “Interacting Interests: Explaining President Obama’s Libyan Decision”, *European Journal of American Studies*, 13(2): 1-15.
- Blomdahl, M. (2016), “Bureaucratic Roles and Positions: Explaining the U.S.A. Libya Decision”, *Diplomacy & Statecraft*, 27(1): 142-161.
- Bruce, R. (2008), “Redefining the Libyan Revolution: The Changing Ideology of Muammar al-Qaddafi”, *The Journal of North African Studies*, 13(1): 91-107.
- Ceviz, N. (2011), “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Orta Doğu Analiz*, 3(21): 80-90.
- Devenport, K. (2018), “Chronology of Libya's Disarmament and Relations with the United States” *Arms Control*, January 2018.
- Dunne, M. (2008), “The United States and Libya: Where Do We Go From Here?” *Carnegie Endowment for International Peace*, <https://carnegieendowment.org/2008/09/03/united-states-and-libya-where-do-we-go-from-here-pub-20447>, Erişim Tarihi: 10.09.2020.
- DW (2004) “Jürgen Stryjak: ABD ile Libya Arasında Buzlar Eriyor”, 11 Mart 2004.
- DW (2011), “Kaddafi’ye Dört Koldan Baskı”, 26 Şubat 2011.
- Eрмаğan, İ. (2012), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası – Obama Dönemi ve AK Parti”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 24.
- Fishman, B. (May 2017), “The Trump Administration and Libya The Necessity for Engagement”, *The Washington Institute for Near East Policy*, Policy Notes, PN 40.
- Gündüz, O. ve Göçoğlu, V. (Ocak 2020), “Ulusal Güvenlik Politikası Çerçevesinde ABD’nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(21): 725-755.

Hammer, C. (2015), *American Pendulum: Recuring Debates in U.S. Grand Strategy* Cornell University Press.

<https://www.theguardian.com/uk/2001/jan/31/lockerbie.derekbrown>, 31 Ocak 2001.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1975365.stm, 8 Mayıs 2002.

<https://www.theguardian.com/uk/2001/jan/31/lockerbie.derekbrown>, 31 Ocak 2001.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110224_obama_libya_diplomacy.shtml, 24 Şubat 2011.

<https://www.theguardian.com/world/2011/feb/28/us-treasury-blocks-libya-assets>, 28 Şubat 2011.

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36013703>, 11 Nisan 2016.

<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/108-dolari-asan-petrol-urkuttu-opec-acilen-toplanma-karari-aldi-17095254>, 23 Şubat 2011.

<https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29>, 17 Mart 2011.

https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110402_110402-oup-update.pdf, 1 Nisan 2011.

https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/john-christopher-stevens-us-ambassador-to-libya-dies-at-52/2012/09/12/b1c00cee-fcd0-11e1-8adc-499661afe377_story.html, 12 Eylül 2012.

Jane Deeb, M. (1991), *Libya's Foreign Policy in North Africa*, Westview Press, New York, ss. 6-10.

Leblond, M. (2017), *NATO Military Intervention in Libya: A Hit and Run Campaign*, Canada Forces College.

Lindsay, James M. (2012), "The Domestic Sources of American Foreign Policy" (Ed. McCormick, J. M.) *The Shifting Pendulum of Power Executive-Legislative Relations on American Foreign Policy*, ss. 223-238.

Mezran, K. and Varvelli, A. (2017), *Foreign Actor in Libya Crisis*, Atlantic Council, Milano.

NATO (April 1, 2011), NATO and Libya Operational Media Update.

Neumann, R. (2000), "Libya: A U.S. Policy Perspective", *Middle East Policy*, 7(2): 142-145.

Nmoma, V. (2009), "Power and Force: Libya's Relations With The United States" *Journal of Third World Studies*, 26(2): 137-159.

Notaras, M., Vesselin P. (2011), "UN The Responsibility to Protect", <https://unu.edu/publications/articles/responsibility-to-protect-and-the-protection-of-civilians.html>, Erişim Tarihi: 10.08.2020

Sawani, Y. M. (2014), "The United States and Libya: Turbulent History and Uncertain Future", *International Relations and Diplomacy*, 2(12): 783-793.

- Seymour M. H. (1987), “Target Qaddafi”, The New York Times Magazine, 1987, Şubat 22.
- Smith, T. (2003), “National Security Liberalism and American Foreign Policy”, (Eds., Cox, M., Ikenberry, J., and Inoguchi T.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, Oxford University, Oxford, s. 85.
- Stimpson, Stimpson Study Group (May 2018), *Counterterrorism Spending, Protecting America While Promoting Efficiencies and Accountability*, <https://www.stimson.org/2018/counterterrorism-spending-protecting-america-while-promoting-efficiencies-and-accountability/>, Erişim Tarihi: 07.06.2020.
- The New York Times (2019), “U.S. Military Pulls Out of Libyan Capital as Rival Militias Battle”, April 7, 2019.
- Thompson, J. (2018), “Trump’s Middle East Policy”, CSS ETH Zurich, No. 233.
- Trifkovic, S. (2017), “Trump’s Foreign Policy a Victory for The Deep State”, Politeia, Belgrad, Sayı 13, ss. 28-52.
- Wadlow, J. (2018), *Dictators, Terrorists and Politics: American Foreign Policy Toward Libya in The Obama and Trump Administrations*, Wesleyan University, The Honors College.
- Warfally, M. (1988), *Imagery and Ideology in U.S. Policy Toward Libya (1969-1982)*, University of Pittsburgh, s. 155.
- White House (28 March 2011), Remarks by the President in Address to the Nation on Libya.
- White House (December 2017), National Security of The United States America.
- Yalçın, H. B. (2017), “Ulusal Güvenlik Stratejisi”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), İstanbul.
- Zoubir, Y. H. (2006), “The United States and Libya: From Confrontation to Normalization”, *Middle East Policy*, 13(2): 48-70.
- Zoubir, Y. H. (2005), The Radicalization of The Islamist Movement and Its Actions Against the Regime are Detailed, “Libye: Islamisme Radical et Lutte Antiterroriste,” *Revue Maghreb-Machrek*, No. 184, ss. 53-66.

Ömer Fatih Özkan, lisans eğitimine 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladı. Lisans eğitimi sırasında Erzurum Diplomasi Akademisi bünyesinde Libya üzerine okuma ve araştırmalar yaptı. 2018 yılında Atatürk Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra aynı sene Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2019 yılında Lefke Avrupa Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tam burslu olarak yeni bir lisans eğitimine başladı. Halen uluslararası ilişkiler yüksek lisans ve hukuk fakültesi lisans eğitimine devam etmektedir.

Ömer Fatih Özkan started his undergraduate education at the Department of International Relations at Atatürk University in 2014. During his undergraduate education, he made studies on Libya within the Erzurum Diplomacy Academy. After graduating from Atatürk University in 2018, he started his graduate education at Karadeniz Technical University International Relations Department the same year. In 2019, he started a new undergraduate education at Lefke European University Faculty of Law with a full scholarship. He still continues his undergraduate education in international relations master's degree and law school.

LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi XI-II Aralık 2020 Hakem Listesi

EUL Journal of Social Sciences XI-II December 2020 Referee List

(Alfabetik sırayla / In alphabetic order)

Prof. Dr. Elif Yıldız, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Doç. Dr. Ahmet Güneşli, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, Kuzey Kıbrıs

Doç. Dr. Nazım Kaşot, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, Lefkoşa Kuzey Kıbrıs

Doç. Dr. Nur Köprülü, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. Hasan Rüstemoğlu, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. İlksoy Aslım, Kıbrıs İlim Üniversitesi, Girne, Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. Murad Bein, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs

Dr. Öğr. Üyesi, Onur Öksüz, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. European University of Lefke (EUL) Journal of Social Sciences is a double-blind peer-reviewed journal published twice a year, in June and December. The scope of the journal includes all disciplines and branches of social sciences.
2. EUL Journal of Social Sciences accepts contributions in English and Turkish. Manuscripts submitted for publication should be written in these languages.
3. Copyrights of the articles appearing in the EUL Journal of Social Sciences belong to EUL. Authors may use their articles elsewhere following publication, provided that a written permission is obtained from EUL.
4. Articles submitted to EUL Journal of Social Sciences should be original contributions and should not be published elsewhere or should not be under review for any other publication at the same time. In case another version of the article is being reviewed by another editorial board, has been published elsewhere, or will be published elsewhere, author(s) should clearly indicate this situation when submitting their work.
5. Manuscripts presented to EUL Journal of Social Sciences will first be examined by the journal's editorial board, before being forwarded to the referees. The name of the author(s), reader(s) and referee(s) will be kept anonymous during and after the review process. Review reports will be considered as confidential.
6. Manuscripts to be submitted should be complete, including endnotes, bibliography, author biographies and appendixes. Texts can be sent to the editorial board by e-mail as an e-mail attachment over Internet or by mail, as saved on a CD-ROM (please see addresses below). The files must be saved in MS Office Word format. Materials sent by post will not be returned.

E-mail: jss@eul.edu.tr

Adress: European University of Lefke
Journal of Social Sciences
Faculty of Economics and Administrative
Lefke, Gemikonağı, KKTC
Mersin 10 TURKEY

7. For both English and Turkish written articles, authors are invited to ensure that their work is compliant with EUL Journal of Social Sciences style. The editorial board of the journal also suggests that non-native English speakers ensure that their article has been read and corrected by a competent, preferably native, English speaker. The Editors of the EUL Journal of Social Sciences will not perform any re-writing or correction before publication.

8. Potential contributors are encouraged to visit EUL Journal of Social Sciences' web page (<http://en.lau.edu.tr/euljss/>; <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/euljss/user>) to examine visual examples of the journal's publishing style, also described below.

EUL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES STYLE

1. Articles submitted to EUL Journal of Social Sciences should consist of the following main sections: Main title in English and in Turkish, author name(s), abstract in English, keywords in English, abstract in Turkish, keywords in Turkish, main text, references, author biographies in English and in Turkish, appendixes.
2. Page margins should be as follows: 3 cm from top, bottom and right and left. Gutter: 0,5 cm from left
3. All texts should be in Times New Roman font.
4. Article title in English and in Turkish should be in 14 point, bold, center-aligned, without indentation.
5. Name, title and affiliation of the author should be in 10 points, bold, italic letters. If the article has been written by a single author, the alignment should be centered (middle of the page). In case there are multiple authors, their names, titles and affiliations should be placed alphabetically by their family names, from left to right and top to bottom (first author at left, second at right, third under the first, fourth under the second, etc.) in two columns. The alignment is centered for each column.
6. After the author names, the body text should be formatted as a single column. The alignment is justified. The body text should be in 12 points, single-spaced lines. Indentation should be 0,63 cm from the left. Space between paragraphs should be 0 nk before and 6 nk after. The space between each line is 10 nk.
7. Articles will be preceded by an abstract, written both in English (first) and Turkish. Abstracts should be in bold and italic characters. Five keywords in English and in Turkish should be given respectively after each abstract. Alignment for abstracts section is justified, without indentation.
8. Subtitles should be organized as follows: Main subtitles should be in bold majuscules and will be numbered as "1., 2., 3., etc." Main subtitles' alignment should be left.
9. First level subtitles should be in bold small letters, indicated with numbers (1.1, 1.2, 1.3, etc.); second level subtitles should be small letters in italics (1.1.1., 1.2.1., 1.3.1., etc.). All subtitles should be 12 points, with left alignment. Indentation is 0,63 from left for main subtitle, first, second and third level subtitles.
10. For relatively long citations, interviews, speeches, verbal statements, the text should be in 10 points, italic letters, separated with commas. Alignment is justified. Indentation is 0,63 cm from left.
11. When an abbreviation is used for the first time, it should be given in parenthesis following the word or word group which it replaces.
12. References should not be given as endnotes or footnotes (please see the end of this section for bibliography style)
13. Mathematical equations should be in 12 points, italic characters, center-aligned. Authors are suggested to use an equation editor.
14. Images, tables, schematics and graphics can be placed in the text, as well as in appendixes after the bibliography section. A space of two lines should be left blank before and after these visual elements, in order to separate them from the text. A legend (title) should be given under each element, including type (schematic, map, table, figure, etc.); respective number and resource or reference if needed (Table 1: ..., Figure 1:). The legend should be in 10 points, bold letters. It should be left-aligned.
15. The bibliography section should come after the body text, with the same style except its alignment should be justified without indentation.
16. Author biographies should be in English (first) and in Turkish, written in 12 points, italic letters, with justified alignment. Biographies should not exceed 100 words and indicate the current academic position and research interests of the authors.

EUL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES BIBLIOGRAPHY STYLE

1. The contributors should use “author-date-page” system for citing other authors in their article as follows: Name of the author(s), year: page numbers, in parenthesis. Example: (Gilbert, 1997: 38).
2. All resources used for citations in the article should be given in detail in the Bibliography section, organized alphabetically with respect to the first letter of the names of the authors.

a. Books with one author

In the text: (Mucuk, 2007: 75)

In the bibliography: Mucuk, İsmail (2007), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

b. Articles with one author

In the text: (Romer, 1998: 35)

In the bibliography: Romer, P. M. (1998), “Endogenous Technologies Change”, *Journal of Political Economy*, 98(1): 71-102.

c. Books with two authors

In the text: (Ergun and Polatoğlu, 1992: 175)

In the bibliography: Ergun, T. and Polatoğlu, A. (1992), *Kamu Yönetimine Giriş*, TODAİE, Ankara.

d. Articles with two authors

In the text: (Turkoz and Akyol, 2008: 150)

In the bibliography: Türköz, İ. and Akyol, A. (2008), “Internal Marketing and Hotel Performance”, *Anatoli: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19(1): 149-154.

e. Book with more than two authors

In the text: (Von König *et al.*, 1981: 199)

In the bibliography: Von König, K., Oertzen, H.J. and Wagener, F. (1981), *Öffentliche Verwaltung in der Bundesrepublik Deutschland*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

f. Article with more than two authors

In the text: (Erdoğan *et al.*, 2007: 130)

In the bibliography: Erdoğan, N., Akyol, A., Ataman, B.M. And Dökmeçi, V., “Comparaison of Urban Housing Satisfaction in Modern and Historical Neighborhoods in Edirne, Turkey”, *Social Indicators Research (SIR)*, 81(1): 127-148.

g. Book with editor(s)

In the text: (Kavanagh and Seldon, 1994: 121-188)

In the bibliography: Kavanagh, D. and Seldon, A. (ed.) (1994), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London

h. Sections from books with editor(s)

In the text: (Riddell, 1994: 53)

In the bibliography: Riddell, P. (1994), “Major and Parliament”, Kavanagh, D. and Seldon, A. (eds.), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London, 46-63.

i. Publications with no author or editor stated

In the text: (DPT, 1989: 145)

In the bibliography: DPT (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara

j. Conference and other colloquium proceedings

In the text: (Asimov, 1989: 14)

In the bibliography: Asimov, I. (1989), "Science-Fiction as a Social Stimulus", *Proceedings of the XI. International Science-Fiction Convention*, Boston (1988), ASFWA, New York, 12-22.

k. Articles and other texts in non-scientific periodical publishings

In the text: (Altaylı, 2000)

In the bibliography: Altaylı, F., "Deprem ve Toplum", *Hürriyet*, 21 August 1999, 19.

l. Articles and other texts in non-scientific periodical publishings with no author

In the text: (Sabah, 2001)

In the bibliography: "Afet Kanunu Değiştirilecek", *Sabah*, 21 September 2001, 6

m. Internet resources

In the text: (www.hotel-online.com)

In the bibliography: <http://www.hotel-online.com/Neo/News/PressReleases1999-3rd/July99-PATATSA.html>, Retrieved: 09.05.2000

YAZARLAR İÇİN BİLGİLER

1. Lefke Avrupa Üniversitesi (LAÜ) Sosyal Bilimler Dergisi haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki defa yayınlanan iki hakemli bir dergidir. Derginin yelpazesi toplum bilimlerinin tüm disiplinlerini ve dallarını kapsamaktadır.
2. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi yalnızca Türkçe ve İngilizce makaleleri kabul etmektedir. İncelenmek üzere sunulan çalışmalar bu iki dilden birinde yazılmış olmak zorundadır.
3. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan çalışmaların telif hakları LAÜ'ye aittir. Yazarlar LAÜ'den yazılı izin almak koşuluyla çalışmalarını başka yerlerde kullanabilirler.
4. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere başka bir yayın organında incelenmekte olmayan, özgün çalışmalar olmalıdır. Aynı makale değiştirilmiş bir hali dahi olsa, başka bir editörler kuruluna gönderilmiş, başka bir yayın organında yayınlanmış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmiş ise yazar bu durumu açıklıkla belirtmelidir.
5. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne iletilen makaleler derginin editörler kurulu tarafından gözden geçirildikten sonra hakemlere gönderilir. Yazarların, editör ve hakemlerin adları bu incelenme süreci sırasında ve sonrasında saklı tutulur.
6. İncelenmek üzere gönderilecek metinler özetler, dipnot ve sonnotlar, kaynakça, yazar özgeçmişleri ve varsa eklerle eksiksiz olmalıdır. Makaleler editörler kuruluna İnternet üzerinden e-posta eki olarak ya da posta ile CD-Rom üzerine kaydedilmiş olarak aşağıdaki adreslere gönderilebilir. Her iki durumda da dosya MS Office Word biçiminde kaydedilmiş olmalıdır. Posta ile gönderilen materyaller iade edilmez.

E-posta: jss@eul.edu.tr

Adres: Lefke Avrupa Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Gemikonağı, Lefke, KKTC

Mersin 10 Türkiye

7. Hem İngilizce hem de Türkçe yazılmış makaleler için, yazarlar metin biçiminin LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi biçimiyle uyumlu olmasını sağlamalıdır. Anadili İngilizce olmayan, fakat İngilizce bir metin sunacak yazarlara çalışmalarını İngiliz dili konusunda yetkin, tercihen anadili İngilizce olan bir kişiye gözden geçirttirmeleri tavsiye edilir. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi editörleri metinleri dil ya da biçim bakımından düzeltmeyeceklerdir.
8. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne çalışmalarını göndermek isteyen yazarların derginin web sayfasını ziyaret ederek (<http://en.lau.edu.tr/euljss/>; <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/euljss/user>)

yazım kuralları ve biçim örneklerini incelemeleri tavsiye edilir. Bu kurallar ve biçim, aşağıda da ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

YAZIM KURALLARI

1. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek olan makaleler şu şekilde düzenlenmelidir: Sırasıyla ana başlık makalenin orijinal dilinde sonra diğer dilde, yazar adı, makale dilinde öz altına anahtar kelimeler veya makale İngilizce ise önce abstract ve keywords, ana metin, kaynakça, İngilizce ve Türkçe olarak yazar özgeçmişi ve varsa ekler.
2. Sayfa kenar boşlukları şu ölçülerdedir: Soldan, sağdan, üst ve alttan 3 cm. Cilt payı 0,5 cm.
3. Metnin tamamı Times New Roman harf tipinde olmalıdır.
4. Makale başlığı önce orijinal dilinde sonra diğer dilde büyük harflerle, 14 punto, kalın olarak yazılacaktır. Hizalama sayfa ortasıdır, girinti yoktur.
5. Yazar adı, unvanı, görev yeri, e-posta adresi 10 punto, kalın ve devrik harflerle yazılmalıdır. Hizalama sayfa ortasıdır (tek sütun). Birden fazla yazar olması durumunda, yazar adları ve bilgileri soyadlarına göre alfabetik olarak, önce sol sütuna sonra sağ sütuna (örnek: birinci yazar sola, ikincisi sağa, üçüncüsü sola birinci yazarın altına, dördüncüsü sağa ikinci yazarın altına vb.), ortalanmış olarak yazılmalıdır.
6. Ana metin tek sütun olarak düzenlenmelidir, hizalama iki yana yaslı biçimde olmalıdır. Gövde metni 12 punto olarak yazılmalıdır. Satır aralıkları “tek” olarak seçilmelidir. Paragraf başları girintisi 0,63 cm'dir. Satır öncesi boşluk 0 nk, satır sonrası boşluk 6 nk, iki satır arası boşluk 10'dur.
7. Makalenin özeti önce makale orijinal dilinde sonra diğer dilde 12 punto, kalın ve devrik harflerle yazılacaktır. Hizalama iki yana yaslı olacaktır. İngilizce özetten (abstract) sonra İngilizce keywords, Türkçe özetten (öz) sonra Türkçe anahtar kelimeler verilecektir (5 adet). Makale öz ve anahtar kelimeler bölümünde paragraf başı girintisi yapılmamalıdır.
8. Makale içindeki ana başlıklar, 1.,2.,3., şeklinde numaralandırılacaktır. Bu başlıklar büyük harflerle, 12 punto, kalın harflerle yazılır. Hizalama soldaki girinti sonrasında başlayıp sola yaslı olmalıdır.
9. Altbaşlıklar şu biçimde düzenlenecektir: Birinci düzey altbaşlıklar rakam ile (1.1, 1.2, 1.3, ...), ikinci düzey alt başlıklar (1.1.1, 1.2.1, 1.3.1, ...). Birinci ve ikinci düzey alt başlıklar 12 punto ile yazılır. Hizalama sola yaslı olarak düzenlenecektir. Birinci ve ikinci düzey alt başlıklarda solda girinti vardır.
10. Yazılı metinlerden ya da karşılıklı görüşme kayıtları, demeç ve söylevlerden doğrudan doğruya yapılan alıntılarda:

10 punto, devrik harfler kullanılır. Alıntılar tırnak işareti için alınır.

Hizalama iki yana yaslı yapılır.

Sol taraf girintisi 0,63 cm'dir.

Satır aralığı "tektir". Satır öncesi boşluk 0 nk, satır sonrası boşluk 0 nk'dır.

11. Kısaltmalar, metin içindeki ilk kullanımlarında ifade ettikleri kavramın açık halinden sonra parantez içinde gösterilir. Daha sonra tek başlarına kullanılabilir.
12. Referanslar dipnot ya da son not olarak verilmez (Referans gösterim biçiminin açıklamaları için kılavuzun sonuna bakılmalıdır).
13. Denklemler 12 punto, devrik karakterler kullanılarak yazılır. Hizalama sütun ortası olmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde bir denklem editörü kullanılmalıdır.
14. Resim, çizelge, grafik ve şemalar metin içinde verilebileceği gibi, referanslar bölümünden sonra da verilebilir. Bu tip öğelerden önce ve sonra iki satır boşluk bırakılır. Altlarına tipleri ve metin içindeki sıralarını belirten numaraları yazılır ("Şekil 1:", "Tablo 1:." vb) ve kaynak belirtilir. Bu açıklamalar 10 punto, kalın harflerle yapılır. Hizalama, sola yaslıdır.
15. Kaynakça metinden hemen sonra başlamalıdır. Kaynakça metninin özellikleri gövde metni ile aynıdır. Satır başı girintisi yoktur. Kaynaklar alfabetik olarak düzenlenir.
16. Yazarın özgeçmişi önce İngilizce, sonra Türkçe olarak kaynakçadan sonra verilecektir. Özgeçmişler 100 kelimeyi aşmamalı, yazarın güncel akademik konumunu ve çalışma alanlarını belirtmelidir. Metin 12 punto, devrik harflerle yazılacak, hizalama iki yana yaslı yapılacaktır.

KAYNAKÇA KURALLARI

1. Metin içinde yapılacak yollamalar ayraç içinde (Yazar, kaynağın yayımlandığı yıl: sayfa numarası sırasıyla) gösterilecektir. Makalede kullanılan bütün kaynaklar, makalenin sonunda "Kaynakça" bölümünde, yazarın soyadına göre alfabetik biçimde bibliyografya kurallarına uygun olarak verilir.

Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki yollamalarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a. Tek yazarlı kitaplar

Metin içindeki yollamada: ... (Mucuk, 2007: 75)

Kaynakçada: Mucuk, İ. (2007), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul

b. Tek yazarlı makaleler

Metin içindeki yollamada: ... (Romer, 1998: 75)

Kaynakçada: Romer, Peter M. (1998), "Endogenous Technological Change," *Journal of Political Economy*, 98(1): 71-102.

c. İki yazarlı kitaplar

Metin içindeki yollamada: (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 175)

Kaynakça Kitap: Ergun, Turgay ve Polatoğlu, Aykut (1992), *Kamu Yönetimine Giriş*, TODAİE, 4. Yayım, Ankara.

d. İki yazarlı makaleler

Metin içindeki yollamada: ... (Turkoz ve Akyol, 2008: 150)

Kaynakçada Makale: Turkoz, I. ve Akyol, A. "Internal Marketing and Hotel Performance", *Anatoli: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19(1): 149-154.

e. İkiyden çok yazarlı kitaplar

Metin içindeki yollamada: ... (König vd. , 1981: 199)

Kaynakçada Kitap: König, Klaus/von; Oertzen, Hans Joachim; and Wagener, Frido (1981), *Öffentliche Verwaltung in der Bundesrepublik Deutschland*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

f. İkiyden çok yazarlı makaleler

Metin içindeki yollamada: ... (Erdogan vd., 2007: 130)

Kaynakçada Makale: Erdogan, N. Akyol, A., Ataman B. M., and Dokmeci, V., ‘‘Comparison of Urban Housing Satisfaction in Modern and Historical Neighborhoods in Edirne, Turkey’’, *Social Indicators Research (SIR)*, 81(1): 127-148.

g . Derleme yayınlar

Metin içinde yollamada: (Kavanagh ve Seldon, 1994)

Kaynakçada: Kavanagh, Dennis and Seldon, Anthony (ed.) (1994), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London

h . Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler

Metin içinde yollamada: ... (Riddell vd., 1994: 53)

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), ‘‘Major and Parliament,’’ Kavanagh, Dennis and Seldon, Anthony (eds.), *The Major Effect*, Macmillan Publishing, London, 46-63

ı. Yazarsız yayınlar ya da diğer kaynaklar

Metin içindeki yollamada: ... (DPT, 1989: 145)

Kaynakçada: DPT (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara

i . Konferans ve diğer toplantı bildirileri (basılmış)

Metin içindeki yollamada: (Asimov, 1989: 14)

Kaynakçada: ASIMOV, Isaac (1989), "Science-Fiction as a Social Stimulus", *Proceedings of XI. International Science-Fiction Conference*, Boston (1987), ASFWA, New York, 12-22.

j . Gazete, Dergi vb. bilimsel olmayan süreli yayınlarda yazarı belirtilmiş haber ve yazılar

Metin içindeki yollamada: (Altaylı, 21 Ağustos 2000)

Kaynakçada: ALTAYLI, Fatih, "Deprem ve Toplum", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2000, 19.

k) Gazete, Dergi vb. bilimsel olmayan süreli yayınlarda yazarı belirtilmemiş haber ve yazılar

Metin içindeki yollamada: (Sabah, 2001)

Kaynakçada: "Afet Kanunu Değiştirilecek", *Sabah*, 21 Eylül 2001, 6.

l. İnternet kaynakları

Metin içindeki yollamada: (www.hotel-online.com)

Kaynakçada: <http://www.hotel-online.com/Neo/News/PressReleases1999-3rd/July99-PATATSA.html>, Erişim Tarihi: 09.05.2000.